
UC-NRLF
$B 140 034

182
Skue EWALDS dette Billede
Hans Træk? Nei! Bardens Siel Du her kan see
Et Fryde fra Parnasset lød
Da Han til Roes og Lyst blev fød.

JOHANNES EVALD.

AF

A. D. JØRGENSEN.

MED DIGTERENS PORTRÆT EFTER KLEVE.

KØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN).

GRÆBES BOGTRYKKERI.

1888.

INDHOLD.

I.

HJEMMET.

1743—62.

Johannes Evalds levned har gentagne gange været genstand for historisk undersøgelse og fremstilling. Allerede strax efter digterens død skrev hans begejstrede ven, den tyveårige Fredrik Münter, senere professor og biskop, et lille mindeskrift, støttet dels til hans egne trykte og skrevne meddelelser, dels til mundtlige fortællinger af ham selv og hans nærmeste. Senere kom hertil beretninger af Rahbek og Øhlenschlæger og en samlet fremstilling af Kr. Molbech, der atter gav anledning til at flere traditioner af mere privat natur, samt en del breve til og fra Evald, fremdroges. Udgivelsen af de samlede skrifter (ved Thaarup og Liebenberg) klarede ligeledes en del enkeltheder af større eller mindre betydning. I den nyere tid er hertil kommen N. M. Petersens fremstilling i literaturhistorien og det bekendte skrift af M. Hammerich; dette bringer dog kun lidet nyt og går væsenlig tilbage til digterens egne meddelelser.

Rent historisk lader der sig dog rejse vægtige indvendinger imod disse fremstillinger. At det fremdragne stof ingensteds er arbejdet sammen til et overskueligt billed, er endda ikke det værste, da den enkelte, som

med forkærlighed sysler med Evalds digtning, uden vanskelighed vil kunne samle det; men selve det foreliggende stof er i høj grad ufuldstændigt og ubearbejdet. På den ene side vil adskillige uoplyste enkeltheder i hans liv endnu kunne klares og mangen misforståelse kunne rettes; på den anden trænger såvel hans egne meddelelser som hans venners fremstillinger til en gennemgående kritik. Det er ofte påfaldende at se, i hvilken grad digteren i sine stemningsrige optegnelser farer vild med hensyn til den historiske virkelighed og begivenhedernes rækkefølge og sammenhæng, hvorledes det senere overvurderes, fordi det har trængt det tidligere i baggrunden eller endog har bragt det i forglemmelse. Lige så påfaldende er det at se, hvor let man har slået sig til ro med hans flygtige, ofte selvmodsigende oplysninger. Ja endnu mere. Disse værdifulde selvbetragtninger har ligesom afholdt alle andre fra at efterspore hans ejendommelige udviklingsgang, skønt det selv for en flygtig betragtning måtte være åbenbart, at han her som oftest ikke har kunnet se skoven for bare træer, og at han som psykolog langt mere har syslet med det tilfældige og uvæsenlige end med det betydningsfulde og tilgrundliggende.

Dertil kommer endelig det énsidige i synspunktet for hele hans liv og udvikling. Det kunde have sin berettigelse, at han selv i mørke øjeblikke opfattede sit liv som forspildt, sin udvikling fra barndommen af som tilfældig og forfejlet; meget kunde tilvisse have været anderledes, og da han nedskrev sine erindringer, stod han endnu midt i kampen mod sine lidenskaber og forvildelser. Men idet de unge venner, som stod ved hans tidlige grav og angav tonen for den følgende slægtalder, énsidig fastholdt billedet af den lidende digter, det forfærdelig mishandlede legeme i modsætning til den høje og ædle ånd, forvanledes han umærkeligt til en halv blodløs, halv tragisk figur. «I min lindrende melankoli,

siger han i et af sine sørgeligste øjeblikke, forekom jeg mig selv som tålmodigheden ved et gravsted, og jeg smigrede mig med den tanke, at jeg måtte se således ud i de af mine medborgeres øjne, som kunde se mig.» Denne let forståelige, men ikke des mindre sygelige forestilling kom til at beherske opfattelsen af Evald. Man undskyldte eller bortforklarede mere og mere hans ungdoms dårskaber, man idealiserede hans udskejelser og man lagde som følge deraf hele misforståelsens og ynkelighedens vægt over på hans omgivelser og hans samtid. Øhlenschlæger lagde hertil i sine gribende mindevers og gentagne udtalelser forestillingen om det ufuldendte, det afbrudte og forkomne i hans virksomhed; han blev efterhånden opfattet snart sagt som et svagt tilløb til, hvad denne gudernes yndling skulde nå i hele sin fylde.

Men dermed er det historiske synspunkt aldeles forrykket, det virkelige billed forvansket. Rig og dyb i sine anlæg som få eller ingen anden i vor literatur, var Evald tillige en urolig, ja ubændig natur, stærk i sin attrå som i sine tanker, en boldt for sine indskydelser og lidenskaber, sine fantasier og digtersyner, indtil han langsomt lærte at beherske dem og give dem det mægtige udtryk i ordets konst, som stiller ham jævnbyrdig ved siden af Holberg og Øhlenschlæger. Det er dette billed, som igen må kaldes til live i sin historiske virkelighed og sandhed, thi kun derved kan den sjældne digter komme til sin ret.

Om Evald under andre forhold vilde være bleven noget andet, mere eller mindre, end han blev, er det ørkesløst nu at ville undersøge; som han var, med sine store brøst og sin uforlignelige poesi, smelter hans personlighed, hans liv og hans digtning sammen til en helhed, der uudslettelig fæster sig i erindringen hos hver den, som én gang har fået øje for den.

Johannes Evald nedstammede fra en præsteslægt i Nordslesvig, i egnen øst for Tønder. I året 1631 blev digterens oldefader Enevold Lavrentsen præst i Bylderup; han var 4 år tilforn bleven student fra Ribe skole, og må efter en vedtegning i indskrivningsbogen antages at have været barnefødt i Ribe by. At han så tidlig fik præstekald, og det tilmed i hertugen af Gottorps lande, har rimeligvis havt sin grund i slægtskabsforbindelser dèr på egnen, men forudsætter vistnok også ualmindelige gaver til at vinde menigheden, som her havde valgret.

Hr. Enevold døde i året 1660 og efterfulgtes af sit bysbarn Ægidius Laurentii (Gøde Lavrentsen), en datterdattersøn af Anders Sørensen Vedel og broder til den bekendte forfatter og bogtrykker, assessor Johannes Lavrentsen i København. Han ægtede sin formands datter Mette og havde med hende en talrig børneflok.

Enevold Lavrentsen havde foruden denne datter efterladt sig en enke Katrine (Karen) og en spæd søn, Nils Enevoldsen eller Evald; han sendtes senere til Hillerød og blev 1678 student fra Fredriksborg skole. Hvad der har givet anledning hertil, er ikke bekendt; men det sandsynligste er vel at en eller anden slægtning her tog ham i huset. Af et senere brev til assessoren i rentekammeret Nils Leth fremgår det, at dennes fader, hofpræsten Hans Leth, den ene af de tre «skolarker», i hine år havde taget sig faderligt af ham. Efter at have tilendebragt sine studeringer vendte Nils Enevoldsen tilbage til sin moder, og herfra fik han ansættelse som kapellan i nabosognet Højst, hvis præst Johannes Prætorius var hans nære frænde. Han afslog i de følgende år forskellige tilbud om sognekald, ægtede sin frændes datter Mette Magdalene og blev hans efterfølger.

Skønt slægten således havde sine nærmeste forbindelser i kongeriget, blev den dog tidlig påvirket af det fyldigere kirkelige liv i Tyskland, ja dens medlemmer

blev de første til at gøre dette gældende indenfor det danske sprogområde. Ægidius Lavrentsens søn Bertel Kristian, som blev præst i Varnes ved Åbenrå fjord, udgav den første salmebog i denne retning, og Nils Enevoldsens søn Enevold blev vajsenhuspræst i København og banebryder for pietismen i hovedstaden; begge skrev de salmer og åndelige digte og varslede således om den sindsretning og de evner, som i en så sjælden grad skulde udfolde sig i Enevolds søn, Johannes Evald.

B. K. Gødesens salmebog udkom i Flensborg 1717 og holdt sig i nogle egne i brug til efter 1850. Den består for en stor del af oversættelser fra tysk; både af disse og af de originale hidrører ikke få fra udgiverens hånd. Nogen stor digter var han vel ikke, men der er dog ofte en ikke ringe fynd i tanken og i det noget gammeldags sprog, som det jo levede i folkemunde i hine egne. Roskilde-salmebogen har kun optaget den bekendte oversættelse: «Herre, jeg har handlet ilde».

Nils Evald i Højst havde en talrig børneflok; en yngre søn var opnævnt efter morfaderen: Johannes Evald; han forekommer som gårdmand i Holm og sognefoged i Højst sogn; den ældste, Enevold, digterens fader, blev præst.

Som de fleste Sønderjyder på den tid søgte han sin uddannelse på tyske universiteter, efterat have gået i Tønder latinskole. Han kom til Jena og Halle og påvirkedes begge steder stærkt af den pietistiske retning, som her havde sine ypperste talsmænd. Som en både begavet og sjælden alvorlig og oprigtig natur tilegnede han sig det bedste i denne vækkelse, uden helt at kunne gå fri for det mere tilfældige, det énsidige og udfordrende i den. Det var som bekendt et særkende for denne retning, at den søgte at tage kristendommen i sin oprindelige mening, at læse de hellige skrifter om igen, ikke så meget for de deri nedlagte troslærdommes skyld

som for at fordybe sig i billedet af den ældste menighed, Kristi og apostlenes exempel og det inderlige gudsforhold, der af dem forkyndes som det sande evangelium. Det kunde herved ikke let undgås, at pietismen kom til at vende sig polemisk mod den åndløse bogstavtro, som så længe havde hersket i den lutherske kirke, og at den på sin side forfaldt til en selvgodhed, som stod i strid med dens udgangspunkt i den kristelige ydmyghed.

Enevold Evald havde alt i sine drengeår begyndt med at læse selve skriften som den eneste «visdomskilde». Inden han havde fyldt sit 14. år, havde han læst den fire gange igennem fra ende til anden, fortæller han. Som student fortsatte han især dette studium, indtil tvivlen om de hellige bøgers troværdighed meldte sig. Han «vilde gerne tjene og tækkes gud», men «skriftens guddommelige indgivelse» blev en hård tale for ham. Omsider fattede han den beslutning igen at gennemlæse hele biblen på det nøjeste, «for at se, om han kunde finde noget deri, hvoraf han kunde få overbevisning om de bibelske skribenters uredelighed og vildfarelse, eller om nogen anden ting, der kunde tydeligen overbevise ham om, at de skrifter, som findes i biblen, ikke var det, som de udgives for, nemlig guds eget ord, og at de ej var eller kunde være skrevne af guds ånds drift og indgivelse.» Skriften stod sin prøve i denne granskning, og Evald blev den fra nu af tro, sålænge han levede; ligesom hans senere store lærdom var knyttet til de hellige bøger, blev han aldrig træt af at anbefale sine tilhørere og læsere deres rette brug.

Strax efter sin hjemkomst fra Tyskland begyndte han i Højst at vække opmærksomhed for den nye lære; han holdt forsamlinger, prædkede, katekiserede og havde stort tilløb. Han udgav i Tønder flere småskrifter, både i bunden og ubunden stil. Hvad han fremførte var hidtil uhørt i de dansktalende egne, men han fik

snart efterfølgere i brødrene Brorson fra Randrup, «det rare kløverblad», fra først af især den ældste, Nikolaj Brorson i Bedsted, senere den yngste, Hans Adolf, salmedigteren, i Tønder. Som venteligt var, vakte den nye retning heftig modstand, især hos superintendenten Clausen, og de unge præster måtte i begyndelsen døje nogen forfølgelse; men som bekendt sejrede pietismen netop i denne egn fuldstændig, således at Tønder amt senere gjaldt for det mest vakte i kristelig henseende.

Imidlertid skulde Enevold Evald lige så lidt som brødrene Brorson beholde denne virkekreds. Han kom gentagne gange til København, hvor han uden tvivl havde slægt, prædkede i den tyske kirke og blev bekendt med ligesindede mænd, især hofpræsten Hersleb. Da kong Fredrik IV derfor i året 1727 oprettede et vajsenhus i det forrige ridderlige akademis bygning på Nytorv (nu rådhus), blev Evald antagen til skolemester fra samme års mikkelsdag. Men alt to måneder efter valgtes han til præst og blev fra nu af indtil sin død knyttet til dette hus og den menighed, som det her lykkedes ham at danne.

Når man ud af hans lærde flidsværker senere har draget den slutning, at Evald var en lærd pedant og en mand uden sans for andet end sine bøger og embedsforretninger, da strider dette aldeles mod samtidens opfattelse. En mand, som efter sit eget vidnesbyrd havde kendt ham længe og nøje, siger, at «en større prædikant og katekisator haver Danmark neppe havt.» Den bevægelse, han vakte, stod i forhold hertil. Da den store ildebrand et år efter hans tiltrædelse lagde halvdelen af vajsenhuset i aske og han begyndte at holde sine prædkener i en af skolerne, som var bleven stående, «nødte folkets mængde os til at indrette vor ridestald til en kirke, hvor både rige og fattige, høje og lave dog indfandt sig med største bifald.» Også den originale stadskirurgus

Karl Fredrik Rejser mindes det i sin «fyrgterlige ildebrands historie», hvorledes der i ridehuset blev oprejst en stor prædkestol af simple høvlede brædder, ligesom der på de 3 sider blev indrettet pulpiturer af samme materiale til de fremmede tilhørere. «I denne kirke, fortsætter han, haver jeg hørt mangen rar og overmåde herlig prædken og meget sødttrøstende guds ord; thi så sl'et bygningen, så meget herligere derimod var dens lærer og sjælesørger, den meget dyrebare og dejlige prædikante hr. professor Evald.»

Denne var dog ikke blot en meget veltalende mand og en udmærket lærer og sjælesørger, han skrev også vers og salmer, og det synes at have været en fornødenhed for ham at give sine tanker og stemninger udtryk i bunden stil. Det meste af hvad han således skrev, hævede sig vel ikke over tidens almindelige versekonst, hovedsagen var læreindholdet; men der findes dog også mangt et veltalende udtryk for hans fromme sind og enfoldige kristentro. Blandt hans vers til hver dag i året hedder det således til 14. Januar:

«Når alt omskifter sig og hastig sig forandrer,
når ære, gods og lyst en liden tid består,
når verdens herlighed fra hende snart bortvandrer,
når hendes gunst og pragt udi en hast forgår:
så bliver det dog fast, hvad, Jesu, du mig skænker,
du ej omskifter dig, din nåde bliver ved;
derfor jeg mig hengi'r til dig og helt nedsænker
mit hjerte, sind og mod udi din kærlighed!»

Den 17. April:

«O visdoms dybe væld, giv visdom i mit hjerte,
lad den ledsage mig i hvad jeg tager for;
lad den mig give trøst og lys i angst og smerte,
lad den mig føre frem til sandheds rette spor.
Lad den påminde mig, at jeg ej vild skal fare,
lad den advare mig for alt hvad syndigt er;
lad den for fald og stød mig altid vel bevare
og styre hjertet til alt det, du haver kær!»

Den 24. Maj:

«O gør mit hjerte fast, lad det ej fra dig vige
i vantro eller frygt, i nogen kødets lyst:
lad min begærlighed og længsel til dig stige,
jeg fejler tit endnu, rens mig fra lønlig brøst!
Ak, åbenbar for mig hvert ord, hver lyst og tanke,
som strider mod dit bud og mod din kærlighed,
o lad mig større kraft udaf din fylde sanke,
og giv for alting mig, min gud, oprigtighed.»

Den 13. Juni:

«Som solen rinder op og alting herlig pryder
med sine strålers glans, så giv, at også mig
din ånd må pryde så med visdom, tro og dyder,
at min omgængelse må altid tækkes dig.
Du som til mennesker, da du fór i det høje,
fik gaver, som du vil meddele dem, som tro:
lad og dit hjerte sig nu til mig arme bøje
og lad evindelig din ånd udi mig bo!»

Den 13. November:

«O du, som alting er, som visdom gi'r og nåde,
retfærdighed og kraft, rigdom og herlighed,
gid jeg kun havde dig, det var min største både,
gid jeg ret kendte dig, det var min salighed!
Gør mig for alting løs, riv alting af mit hjerte,
udslet hver tanke, som ej rettes hen til dig,
dræb og tilintetgør, skal det end ske med smerte,
hvad som ej er af dig og vil fordærve mig!»

Om man end langtfra vil kunne sige, at disse vers minder om sønnens tankevægtige lyrik, så er det dog uimodsigeligt, at de er mere end rimet dogmatik. De er skrevne af en veltalende mand, der kendte sprogets fyndige vendinger og forstod at give sin tanke et levende udtryk. Dette bør fremhæves overfor sønnens fuldstændige tavshed om sin fader og eftertidens ubekendskab med hans virkelige personlighed.

Hvad iøvrigt Evalds karaktér angår, da roses hans utrættelige flid, der end ikke forlod ham i de største

svagheder; han var vajsenhuset til nytte ved at oversætte de skrifter, som det udgav, ja endog ved boghandelen og dens regnskabsførelse og korrespondance. Senere blev han en frugtbar forfatter. «Han var fortrinlig hjemme i de fremmede sprog, kirke- og verdenshistorie, dogmatik og bibel; ej heller på nogen måde fremmed i de øvrige videnskaber,» siger den før nævnte ven; men han tilføjer: «udenfor hans forretninger skulde man ej tro, at han forstod tre ord.» Og endvidere hedder det: «et godt ingenium, en uforlignelig memorie, men mådeligt judicium,» og: «af væsen meget stille, redelig og upartisk; men alt for godtroende, hvilket trækkede ham ind i mangen uanstændig sag.»

Ved denne sidste ytring sigtes der uden tvivl især til de bekendte kirkelige uroligheder, som i årene 1733—34 satte hovedstaden i den mest lidenskabelige bevægelse. Den af Evald begyndte og af andre, mindre mådeholdne embedsfæller fremdrevne «opvækkelse» havde da vakt det ældre præsteskabs højeste vrede og blev genstand for en fanatisk forfølgelse, som kun kongens personlige avtoritet nogenlunde kunde holde nede. Imod Evald fremsattes der ikke mindre end 57 klagepunkter, hvis hovedsum i grunden var, at han betragtede kristendommen som et indre gudsforhold, for hvilket selv sakramenterne måtte træde tilbage i anden række; overfor anderledes tænkende anbefalede han den største varsomhed og tolerance. Men af hans såkaldte tilhængere opfattede adskillige dette åndløst og brutalt. En hørkræmmersvend erklærede således, at de fleste af stadens præster var Baals tjenere, at guds ord ikke var lært, før Evald kom til byen, og at han hellere vilde give penge til at nedbryde end til at opbygge kirker. Sådanne taler indviklede selvfølgelig den stille mand i mange bryderier og det blev ikke let for ham at undgå sine anklagere. Alligevel slap han, efter med stor styrke at

have ført sit forsvar, med en lille bøde, ligesom det tillodes ham for fremtiden at lade en kapellan besørge skriftemålet og syndsforladelsen, som han ikke troede med frelst samvittighed at kunne tildele alle og enhver, som meldte sig til det. Ved denne lejlighed mistede han halvdelen af sine små embedsindtægter.

Vi må i denne forbindelse nævne en tradition om Evalds personlige forhold, som kaster et ejendommeligt lys over digterens barndomshjem. N. M. Petersen hørte af sin svigermoder, en datter af prof. Aphelen (født 1761), som i sin ungdom havde boet i hus hos Enevold Evalds enke, at der havde været et mærkeligt misforhold mellem hende og hendes mand. «Vajsenhuspræsten, der alt var til års, hedder det, besøgte som præst en fru Wulf på hendes dødsleje; hun vedblev bestandig at tale om sin uforsørgede datter og anbefalede hende til ham; pigen fandt nåde for hans øjne, han opdrog hende selv til hendes bestemmelse og tog hende til ægte. Det var et ungt, yderst letsindigt men uskyldigt blod, som til stor forargelse for manden elskede munterhed og pynt, og med held efterabede hun de pietistiske parykpræster, imellem hvilke hun nu som kone måtte sidde andægtig. Den devote fader, der levede blandt sine bøger og trosøvelser, og den letsindige forfængelige moder havde tre sønner» osv. Denne tradition er i høj grad vildledende. Præsten Evald indgik nemlig første gang ægteskab i året 1730, i sit 34. år, og blev, uvist når, enkemand. Senere, som det synes i året 1739, giftede han sig igen med Marie Wulf, der da var 24 år gammel og en datter af en af hans ivrigste tilhængere, «Marie, sal. Mattias Wulfs», som hun skriver sig. Han selv var dengang 43 år gammel, så misforholdet i alder var ikke så påfaldende. Fortællingen om de pietistiske præster må ligeledes bero på en fejltagelse; det stive pedantiske væsen var ingenlunde ejendommeligt for pietisterne, men snarere

for deres modstandere. Der var heller neppe nogen væsenlig forskel på den omgangskreds, hans hustru var vant til at se i sit hjem, og den, hun forefandt i sin mands hus. Hendes moder, hvis pigenavn var Marie Hansdatter Martens, var enke efter købmanden Mattias Wulf, der i hendes barndom boede i Store Kannikestræde og snart med en nærmere betegnelse kaldes tømmerhandler, snart øltapper; han havde altså rimeligvis en større forretning. En broder af hende Konrad Fr. Martens var fuldmægtig hos kassereren ved zahlkammeret Jens Adtzlev. Marie Wulf var, såvidt vides, den eneste kvinde, som blev indviklet i pietistforfølgelsen. Hun havde holdt gudelige forsamlinger et par gange om ugen, dengang hun boede i «den gyldne oxe» på Gammeltorv, og Evald havde deltaget i disse møder. Det oplystes dog, at man her ikke foretog sig andet end gennemgå de hørte prædkener eller et sted af skriften og de anordnede lærebøger. Hendes redegørelse for sin færd, da den blev undersøgt af den kongelige kommission, førte da også til fuld frifindelse.

Vi føres herved ind i den kreds, som samledes om vajsenhuspræsten. Der foreligger alt for offenligheden et album, tilhørende den senere norske præst Jens Rennord, i hvilket en række af navne findes indtegnede med større eller mindre udtalelser af religiøst indhold; i spidsen står Enevold Evald og Marie, sal. M. Wulfs. Der er ingen tvivl om, at også de øvrige, blandt hvilke mange kendes anden steds fra, tilhørte denne kreds. Der er mænd i anselige stillinger, især ved hoffet, blandede mellem håndværkssvende og tjenere, studenter og kvinder. Helt lignende optegnelser fandtes i Lars Dalhofs bønnebog; begge steder fra årene 1733—34, forfølgelsens tid. I disse kredse blev Johannes Evalds forældre bekendte med hinanden, og når da den stilfærdige præst en del år efter valgte Marie Wulf til sin hustru, så skal der

meget mere end en sen tradition til for at få os til at tro på et oprindeligt eller senere fremkommet misforhold mellem ægtefællerne, selv om hendes karaktér afveg ikke så lidt fra mandens. Det lyder mere troværdigt, når en slægtning af hendes anden mand i sit mindevers over denne omtaler forholdet til Evald således:

Den ros var stor, at elskes af den første
han kunde skåne, men ej elske fejl;
men var hans hjerte ej mod dig det største
i kærlighed, og dine ønskers spejl?

Af ham opelsket som en ædel pode,
opfyldte du hans håb og blev hans lyst,
han så dig henrykt voxe i det gode
og kendte snart sit hjerte i dit bryst.

Deres ældste søn Mattias Vilhelm var født i et af årene 1739—40. Et par år efter finder vi familien på landet. Det var i sommeren 1743; de boede på gården Pedersborg ved Høsterkøb, lige ved Ruder hegn, en halvanden fjerdingvej fra Hørsholm. Gården tilhørte dengang Brede Munthe, assessor i højesteret, senere adlet Morgenstjerne. I brev til vajsenhusets inspektør skriver Evald, at hans helbred her er blevet bedre, men at den lille Mattias endnu er svag. Af den samtidige skatteansættelse i København ses det, at han holdt hest og karriol for hver dag at kunne tage ind fra landet. Samme efterår, den 18. November, fødtes sønnen Johannes.

Deres ydre kår var ikke fordelagtige. Evald var bleven ansat med en løn af 300 rdl. (960 kroner), som på grund af hans ægteskab 1730 forøgedes med 200 rdl., men atter reduceredes ved ansættelsen af en kapellan 1734. Dertil havde han tavlepenge, som ansloges til 100 rdl. og i året 1740 forøgedes hans løn med andre 100 rdl.; men han oplyste ved denne lejlighed, at det

kun ved gode venners hjælp var ham muligt at undgå gæld. Fra nu af begyndte han tillige at udgive sine talrige skrifter.

Først var det i to bind et «tidsregister over det gamle og det nye testamentes kirkehistorie, tilligemed de mærkeligste ting af den verdslige historie» (1741—42), ført lige til samtiden i udførlige årbøger over den sidste menneskealders kirkelige tildragelser. Derpå begyndte han udgivelsen af sine prædkener over Mosebøgernes spådomme og forbilleder på den nye pagt; de udkom i 5 bind under titel: «Det gamle og nye testamentes herlige harmoni» (1744—46 og 49—50). I mellemtiden mellem de tre første og de to sidste bind af dette værk udkom endelig den bekendte «bibelske konkordans» i 3 kvartbind, indeholdende oplysning om alle de i skriften forekommende ord og deres anvendelse m. m.

Den stærke bevægelse i menigheden, som Evald til sin tid havde været med til at rejse, havde nu lagt sig, nogle af de mest fremtrædende polemikere på begge sider var bleven afskedigede. Evald udtalte sig med megen ro om disse stridigheder ved slutningen af sit tidsregister, i oversigten over de sidste 40 år. «Hvad vores evangeliske kirke angår, skriver han, så har man havt årsag at bedrøve sig over de mange og tildels ret forargelige stridigheder, som deri tid efter anden har rejst sig. Mange har, under det navn at de stred for den rene lærdom, forkætret og fordømt adskillige redelige og retsindinge mænd og trængt dem, som har i enfoldighed og oprigtighed søgt at arbejde på deres egen og andres opbyggelse og sjælefrelse, hvilke man især har søgt at gøre fordægtige ved det at man har kaldet dem pietister. Derimod kan det ikke nægtes, at mange, som har villet ansés for at stride for gudfrygtighed og alvorlighed i den sande kristendoms bevisning, er faldne på adskillige afveje, såvel i henseende til lærdom som

til levned.» «Men der findes ... i vore tider langt flere end som i mange seculis tilforn, der både i henseende til lærdom og levned beviser en retsindig alvorlighed og søger at holde sig til vor herre J. Kr. sunde ord og den lærdom, som hører til gudfrygtighed og derefter at forarbejde deres egen saliggørelse med frygt og bævelse og at bevise deres tro i deres gerninger og hele deres omgængelse.»

Evalds sidste literære arbejde var den før nævnte samling af opbyggelige vers til hver dag i året, tilligemed en samling af 17 salmer, — de var skrevne i tidligere år, men blev nu udgivne til andres opbyggelse («Troende sjæles daglige opmuntring til tro og kærlighed, håb og tålmodighed», fortale af 11. Nov. 1751) — og en populær anvisning til at læse den hellige skrift med nytte («Den eneste sande og salige visdoms kilde», fortale af 27. Marts 1752). Hans helbred, som altid havde været skrøbeligt, var i de sidste år fuldstændig nedbrudt; han måtte hele år afholde sig fra at tale offenlig og kunde kun timevis arbejde på sine skrifter. Tre somre i træk (1750—52) træffer vi ham indtil langt ud på efteråret på Agiltegård, en fjerdingvej fra Hørsholm, nord for Sæl sø, som ejedes af en bonde. Hans kår forbedredes nu ved gentagne tillæg, således at hans løn nåede op til 700 rdl. (2240 kroner); samtidig var han bleven udnævnt til titulær professor (1747) samt til medlem af missionskollegiet og vajsenhusets direktion. Han døde den 17. November 1754, i sit 59. år.

Ved hans død opløstes huset. De to sønner blev satte i offenlige latinskoler, den ældste i Roskilde, Johannes i Slesvig; en tredje, Enevold, var kun år gammel. Den 40 årige enke fik ved kongelig resolution et nådensår af vajsenhuset og senere 100 rdl. pension, ligesom hun var indskreven i enkekassen. Manden efterlod sig nogen formue, hver af sønnerne fik en fædrenearv på 500 rdl.;

de to yngstes stod senere på en obligation, udstedt til justitsråd H. N. Nissen, rådstueskriver og rådmand i København, rimeligvis en af faderens venner og den samme, over hvis død Evald senere skrev et digt.

Dette måtte forudsendes for at give et billed af det barndomshjem, som digteren så godt som aldrig nævner og som dog øjensynligt har givet hans ånd sit uudslettelige præg.

Vajsenhuset hørte før branden 1795 til Københavns pragtbygninger. Med en façade af over 100 alen ud til Nytorv hævede det sig i tre etager foruden de høje kældere; midten indtoges af kirken med sine høje vinduer og sit fremspringende midterparti; den store firkantede gård svarede til det nuværende råd- og domhus. Præstens lejlighed var i stuen, hvor også biblioteket, apoteket og boghandelen fandtes; trykkeriet var i kælderen. Iøvrigt boede her en forstander, lærere, plejemødre og andre funktionærer, samt den store samling af forældreløse børn. Kirken søgtes af en talrig menighed; præsteboligen var ingenlunde noget kloster.

De to drenge opdroges i hjemmet uden at komme i nogen offenlig skole; skønt der var en fire år imellem dem, fulgtes de dog ret godt ad, ligesom de senere blev studenter på samme dag. Undervisningen besørgedes i en del år af forskellige lærere, indtil faderen i sommeren 1751, før han tog på landet, bestemte sig for at antage en huslærer, som bestandig kunde være hos dem. Han bad i den anledning forstanderen om at få et værelse til deres ophold nat og dag sammen med læreren.

Johannes Evald udtaler gentagne gange, at der var noget meget forfejlet i hans opdragelse og undervisning. «Jeg var fra barnsben af en svoren elsker, en beundrer af alt det besynderlige, det, hvorved man lettest kunde

skille sig fra mængden og således blive bemærket, ofte omtalt og peget med fingre på. Hvilken sæd til sande og glimrende dyder, om den havde blevet nyttet og styret i den rette flugt! Men så lod alle mine pedantiske lærere, ikke en eneste undtagen, sig nøje med at proppe min hukommelse fuld af bibelske sentenser, latinske og græske gloser og filosofisk sladder, uden at én bekymrede sig om at danne mit brusende hjerte eller lod det sig vedkomme enten jeg kunde tænke og føle eller ej. De eventyrer, som jeg med stor begærlighed sneg mig til at høre af tjenestefolkene, var mig lige så mange troens artikler, min hurtige indbildningskraft fandt dem let ikke alene mulige, men selv smukke og meget værd at efterabes, men da ingen gjorde sig umage for at overtyde mig om deres urimelighed, blev de naturligt nok de første grundregler, hvorefter jeg i min lille hjerne anlagde planen til mit liv. Jeg har uden tvivl ønsket at sejle på en høvlspån som Espen Askefis, førend jeg har ønsket at erobre verden som Alexander den store. Men det er tilforladeligt, at det første af mine barnagtige anslag, som jeg kan erindre, var at flyve, det andet var at hverve og anføre en mængde drenge for med dem at erobre Tyrkiet, og det tredje at blive missionær i Ætiopien eller et andet sted, hvor jeg kunde håbe at blive flået for troens skyld . . . Man kaldte mine indfald dengang barnagtige, som de egenlig og i en nøje forstand var, men man lo ad dem og man burde have grædt over dem. Bør man blot le ad sæden til ukrudt, fordi den er så lille? Man sagde mig ofte nok, at jeg bygte kasteller i luften, men man hverken hindrede mig i at bygge fler eller lærte mig at blive ved jorden. Da jeg begyndte at læse de latinske historieskrivere, læste jeg dem efter lovlig sædvane blot som stilebøger, og dem såvel som alle andre historiske udtog uden mindste valg, uden mindste anvendelse i hensigt til sæder og livet.

De blev følgelig mer næring end gift for det eventyrlige i min tænkemåde.»

I fortalen til de samlede skrifter hedder det endvidere: «Det er vist, at jeg begyndte med at ville være den stærke Bernhard eller Holger Danske eller en anden af ammestuens helte. Naturligt nok forædledes mine ønsker, som min kundskab efterhånden udbredede sig. Miltiades, Temistokles, Aristides, med ét ord Cornelii helte, når jeg undtager Pavsanias og Lysander, og, jeg véd ikke selv af hvad årsag Agesilaos og Atticus, blev tid efter anden mine mønstre i den orden, som jeg tydede deres levnedsløb. Jeg erindrer nøjagtig, at jeg i en alder af ti til elleve år, da min daværende og måske lidt entusiastiske lærer havde gjort mig bekendt med endel martyrers historier, fik en inderlig lyst til at lære abyssinsk for med tiden at omvende indbyggerne af det inderste i Afrika, og det som var mig mere magtpåliggende, ved denne lejlighed at vinde martyrkronen.»

Det vil let ses, at der er en ikke ringe forskel på de to udtalelser, som overalt, hvor Evald gentagne gange kommer tilbage til samme emne i sin historie; hans filosofi er så lyrisk! Hvad han anker på i sin barndom, er det ikke et fælles træk i mangfoldige menneskers udvikling? Hvad skal forældre og lærere gøre andet overfor barnelivets rige fantasiliv end at lade det udfolde sig naturligt og drage næring af eventyr og historier? Og hvorledes kommer digteren til den spidsborgerlige fordring, at man burde have moraliseret for ham fra barnsben, istedenfor at lade ham leve sit eget naturlige liv? Det er tilvisse mærkeligt, at disse anklager mod hans barndoms lærere, og derved mod hans forældre, er bleven tankeløst gentagne af hans biografer, som om alle hans senere ulykker havde deres oprindelse af en forfejlet opdragelse!

Han fik lov til at høre tjenestefolkene fortælle eventyr,

og når han af dem fik impulser til sine barne-fantasier, hørte man på ham og lo ad ham; man nøjedes med at sige, at det var indbildninger og luftkasteller. Hans lærere var ikke værre end at han kom til at sværme for oldtidens helte; skønt de alle siges at have været åndløse, var én af dem dog en så udpræget entusiast, at han fremkaldte martyrdrømme i den unge hjerne. Faderens påvirkning kan da heller ikke have været så umærkelig, og livet i den store by, og om sommeren på landet, i en skøn natur, nær enkedronningens hof, må vel have øvet sin virkning på den modtagelige dreng.

Han havde et hurtigt nemme, således som det noksom viste sig senere ved hans studium. Da han nærmede sig det fyldte 11. år, erklærede hans lærer, at han ikke kunde bringe ham videre. Den ældre broder Mattias var da henved 15 år og ikke kommen længere end han. Faderen bestemte sig da til at sende drengene i offenlige skoler, måske tillige fordi han følte døden nærme sig. For den yngstes vedkommende valgte han, som før nævnt, Slesvig skole, hvis rektor Joh. Fr. Licht rimeligvis var en bekendt af ham fra tidligere tid; meningen var vel, at sønnen på denne måde skulde lære tysk tilgavns, ligesom han selv i sin ungdom havde modtaget en tysk uddannelse. Licht havde dengang netop indsendt sit testamente til konfirmation i det tyske kancelli, han oprettede deri et legat for studerende i sin fødeby; måske har dette givet den ydre anledning til fornyelsen af gammelt venskab. Nok er det at Johannes Evald midt i den umilde årstid, netop på sin faders dødsdag den 17. November 1754, dagen før han selv fyldte sit 11. år, sendtes afsted til Slesvig.

Skolen her var ligesålidt som andre samtidige noget mønster på en opdragelsesanstalt; den led tværtimod af store brøst. Dens lille, noget skumle bygning lå i læ af den gamle ærværdige domkirke, midt i den gammeldags,

lidt aristokratiske by. Den bestod, som det dengang var almindeligt, af fire klasser, der snarere udgjorde fire særskilte skoler, uden indre forbindelse; rektoren læste i øverste klasse og havde så godt som intet at gøre med de andre. Johannes Evald var, som foran fremhævet, sat i kost hos selve rektoren J. Fr. Licht, således som hans moder fortæller i sin ansøgning om pension; han vilde komme til at koste hende omtrent 100 rdl. (320 kroner) årlig. I hans andet skoleår tog Licht sin afsked og efterfulgtes af Karl Fr. Kraft (fra Husum), medens Licht dog vedblev at have sine pensionærer i huset. De boede da i «den lange gade», d. e. Lollfus, som fra gammelstaden fører til Gottorp slot.

Der lå efter Evalds beretning noget i høj grad parodisk i de to læreres navne «Licht» og «Kraft». «Da jeg kom i den offenlige skole, siger Evald i sine erindringer, faldt jeg for mine synders skyld i en filologs hænder, det er at sige, han var en purus putus philologus. For resten var han virkelig en ærlig mand, han var ufortrøden i sit arbejde og han vilde mig vist vel; kun skade, at han stadig troede, at der ikke behøvedes mer til mit eller nogens vel end den ædle fordel at kunne latinsk, græsk og hebraisk bedre end sit modersmål. Om jeg for resten blev god eller ond, klog eller dum, var noget som han sandt at sige neppe holdt sin opmærksomhed værd, i det mindste kunde jeg hos ham uden al tiltale vove de vildeste og farligste streger, når jeg for resten færdig kunde opregne mine gloser og mine regler; men fejlede jeg heri, da var ingen barmhjertighed at vente. Som en art rekreation tillod han mig i mine meget få ledige timer at lede omkring i hans vidtløftige bibliotek og dèr at læse hvad for bøger jeg vilde. De første efter min smag, som jeg til mit vanheld opdagede, var de islandske sagaer, lige så mange skridt nærmere til dårekisten for mig. Tom Jones, som jeg, til min

lykke tror jeg, kort derefter fik lånt i skolen, forfinede igen nogenledes min smag på eventyrer.» Han fortæller derefter, hvorledes læsningen af Robinson bragte ham på den fortvivlede tanke at komme til Holland, for herfra at afgå med skib til Ostindien, «i det fromme håb at kunne strande undervejs på en eller anden ubeboet ø.» Han bragte virkelig denne tanke til udførelse, men rektoren kom på spor efter ham og indhentede ham fire mil fra Slesvig.

Det er iøjnefaldende, at også disse fortællinger er løbne Evald i pennen uden lange overvejelser; om Tom Jones siger han således en anden gang: «jeg er positiv (forvisset om), at dette skrift gav min moralitet det første og vist et meget farligt stød.» Og hvorledes har han ikke anden steds omtalt de malerier fra Nordens hedenold, som han her så foragteligt betegner som vejvisere til dårekisten! Vistnok var skolens tvang en hård tid for et menneske med Evalds livlige natur, men da han selv med en ejendommelig beklagelse fortæller, at han iøvrigt nød den ønskeligste frihed både til leg og optøjer og til at læse, hvad han vilde, i sin lærers vistnok meget vel valgte og ufarlige bogsamling — (Tom Jones lånte han jo i skolen) —, så er det vanskeligt at få nogen egenlig medlidenhed med ham.

De to rektorer var ej heller så åndløse og interesseløse, som det kunde synes. Licht kunde rose sig af at have bragt skolen så temmelig på fode i de fire år, han havde været rektor, og Kraft gjorde sig til af at overgå landets øvrige rektorer i sin klassiske latinske stil, i sit fortrolige kendskab til græsken og det gamle Grækenland og i grundigt kendskab til det hebraiske. Licht havde en særlig forkærlighed for dansk sprog og literatur og søgte at bibringe sine lærlinge den. Han havde året før Evalds komme udgivet et program om slægtskabet mellem det danske og tyske og påvist nødvendigheden

af kendskab til det første, hvis skønhed og adel han stærkt fremhæver. Ved examen optrådte 5 primanere for ved de sædvanlige taleøvelser at udbrede sig om dets betydning for de forskellige videnskabelige fag. Noget sådant var langtfra almindeligt og vidner om mandens selvstændige karaktér og mere end almindelige kundskab. Anden steds giver Evald da også sine lærere det bedste lov og tilskriver sig selv skylden for, at han dengang ingen sans havde for den latinske poesi. «Jeg er overbevist om, siger han, at mine lærere var aldeles uskyldige i denne min besynderlige fejl. Jeg havde tvende og de var begge for brave mænd, de havde for megen indsigt og for sund smag til at de enten ikke selv skulde have følt eller ikke have anprist mig yndigheder, som det næsten var vanskeligt at oversé eller at være kold imod. — Jeg bilder mig meget mere ind, at min sjæl da var alt for virksom, alt for meget i gæring til at blotte tanker eller billeder kunde berolige den; det var handling, som den brændte efter.» Med andre ord: han var dengang i sin smag som efter sin alder et barn; noget sær mærkeligt vilde han med en noget større erfaring ikke have opdaget i sin udvikling.

Blandt drengeadspredelser nævner han de temmelig voldsomme efterligninger af syvårskrigens kampe. Man delte sig i Prøjsere og Østrigere og sloges med kæppe og stave, eller med knive på spyd; de fattige skoledrenge lejedes som hjælpetropper. Evald gik nu så aldeles op i dette, at han skrev hjem til sin moder om at forlade studeringerne og blive soldat; han bad hende indstændig om at lade ham blive indskreven på kadet-akademiet i København. Han havde havt en drøm, fortalte han, i hvilken en engel havde præsenteret ham en pen og en kårde til behageligt valg. Af lydighed mod sin moder havde han grebet efter pennen, men engelen havde da «sat et ansigt op som om han vilde æde ham og svoret

på, at han ved dette valg vilde blive det ulykkeligste menneske.» Moderen forstod imidlertid uret og bad rektoren om at tage sig af den vittige dreng; men denne lo kun ad indfaldet.

En anden ting, som sysselsatte hans varme indbildningskraft, var gentagne forelskelser. Vel mener han i sine erindringer at kunne henføre dem til forfængelighed og andre barnagtige indskydelser, men skildringen svarer ikke ret hertil, og den ytring, at Fieldings roman gav hans moralitet sit første stød, synes at forudsætte en tidlig vågnet sanselighed.

Endelig har det sin betydning at erfare, at han alt dengang skrev vers og det efter kyndiges mening gode vers. Vel omtaler han også dette med ringeagt, men han nævner dog, at «de endnu bliver omtalte med bifald af mænd, hvis dom han skylder højagtelse.» Det var Kraft, som indførte denne øvelse i skolen, drengene måtte både skrive latinske og tyske vers. De latinske lavede man ved hjælp af håndbøger efter Virgil og Horats, de tyske derimod måtte digtes på fri hånd. Han nævner «et stykke, Pantomimen kaldet», som han deklamerede offenlig. Herved opnaaede han «rygte af en god versemager», og dette rygte bidrog uden tvivl til at man anmodede ham om nyårs- og andre lejlighedsvers, «og man roste dem, fordi man enten ikke vilde gøre ham mismodig, eller fordi man ikke forstod det bedre.» Efter oplysninger i skolens programmer og andre optegnelser holdt de voxne elever både taler og deklamationer, og dette tyder utvivlsomt på en læremetode, som snarere stod over end under det almindelige.

Halvfjerde år efter sin afrejse fra København vendte han da i sommeren 1758 tilbage for i en alder af halvfemtende år at tage examen artium ved universitetet. Han bestod den med ære (4. Juli 1758); i latin havde han læst alle de almindelige forfattere og fik bedste

karaktér; i græsk og hebraisk «meget godt» (bb) osv., fysik, geometri og astronomi havde han ikke lært, således som studenterne fra de kongerigske skoler. Der tilføjes i examensprotokollen, at hans sprog var tysk.

Samtidig blev også broderen Mattias student fra Roskilde skole; han var nu i sit 19. år. Sammen med ham dimitteredes herfra en Holger og en Thomas Hulegård, slægtninge af hørkræmmer og overformynder Peder Thomsen Hulegård, i hvis hus (på det sydlige hjørne af Kultorvet og Fredriksborggade) fru Marie Evald boede. Hendes sønner kom til at bo i pensionat hos denne mand, uden al tvivl for at være under hans tilsyn.

Det var et gammelt bekendskab fra hendes mands, muligvis alt fra hendes forældres tid. Hulegård siges at have hørt til den kreds, som sluttede sig til Evald og vistnok tidlig tog sig af hans enke; man fristes endog til at formode, at valget af Roskilde skole for den ældste søn har været bestemt af dette bekendskab; thi brødrene Hulegård, der indtog fordelagtige stillinger i den københavnske handelsverden, stammede rimeligvis fra Roskilde-egnen (Hulegård ved Lejre). Efter skattelisten for året 1757 boede fru Evald alt dengang i hans hus, og det samme var tilfældet med Andreas Wulf, hans fuldmægtig ved overformynderiet og rimeligvis hendes slægtning.

Peder Hulegård, som ved denne tid var en mand på 47 år, havde giftet sig til sin ejendom på Kultorvet med sin formand Jakob Korns enke; hun var en 16 år ældre end han og døde et par måneder efter brødrenes optagelse i huset. Kort efter ægtede han deres moder (31. Januar 1759). Han kaldes ved denne lejlighed på et trykt lykønskningsdigt, som er forfattet i stifsønnernes navn: «negotiant og handelsmand i København, stadens overformynder, samt hovedparticipant i det islandske kompagni.» Af mange antydninger ses det, at han var en meget velstående mand, ligesom den omstændighed, at

han var stadens overformynder vidner fordelagtig om hans borgerlige stilling og gode navn. At han tog de to unge studenter i huset, var selvfølgelig ikke fordi han gjorde forretning af et pensionat, men for moderens skyld, ligesom de to andre studenter, som Evald omtaler som kontubernaler, sikkert var de før nævnte slægtninge. Ved den ægtepagt, som sluttedes før giftermålet, indsatte han sin tilkommende hustru til enearving, ligesom han lovede at udbetale de tre sønner hver en mødrenearv på 1000 rdl. for det tilfælde, at hun skulde dø før ham. Han tog sig da også faderligt af stifsønnerne, men han var stræng og vakte deres levende opposition. Den teologiske professor P. Holm siger nogle år senere om ham: «Han har et par gange, for længe siden, været hos mig og så omhyggeligen roset og rekommanderet monsr. (Joh.) Evald, som om han havde været hans egen fader.»

Vittigt fortæller Evald senere om sit samliv med broderen og de to andre studenter. «Jeg véd ikke, siger han, om alle unge mennesker i almindelighed, når de bliver det man kalder karle, sætter så stor pris på deres karlskab, som vi satte derpå; men det er vist, at vi anså denne ny rang, vi havde opnået, både for vort højeste og vort ømmeste point d'honneur, og at jeg især den tid tusinde gange heller havde ladet mig skælde for en skælm end for et barn eller en dreng.» Imidlertid var Johannes ikke blot den yngste af selskabet, men han var endog lille af sin alder, og det blev da ham, som «måtte holde lyset» for de andre, han kunde «uagtet alle sine bestræbelser ikke bringe det så vidt, at man vilde tage ham for fuld.»

«Gives da tilkende, at der især er fire mærker, hvorved en nygjort karl uimodsigelig kan bevise sin mandhaftighed, og uden hvilke hans akademiske indskrivelse og selv hans kårde kun lidet vil hjælpe ham!

Intet af disse fire mærker fattedes mine tre kontubernaler, og jeg alene, jeg uheldige, kunde ikke fremvise et eneste af dem.» Han havde modbydelighed for tobak, var for undselig til at gå på værtshus, kunde ikke lade sig rage og havde ingen kæreste. Således undskylder han, at han for dog idetmindste at bøde på den ene mangel, gjorde haneben til husets jomfru, mandens 24årige broderdatter. Han blev imidlertid hånlig afvist med sine poetiske friervers, men fortsatte kurmageriet, indtil en alvorlig forelskelse bragte ham på andre tanker. En dag bad hun ham bringe nogle kniplinger til sit søskendebarn, Arense Hulegård, og således gjorde han det bekendskab, der fik en så afgørende betydning for hans hele liv.

Anna Arense var ældste datter af afdøde Oluf Hulegård, hørkræmmer og islandsk købmand på Vestergade (nr. 33). I 11 års ægteskab med Anna Benedikte Borup havde han 8 børn; enken var efter hans død gift med Oluf Mandix, ligeledes islandsk købmand, en broder til generalavditøren Mavrids Mandix. Han medbragte to børn af et tidligere ægteskab og fik derefter tre sønner med sin anden hustru. Mandix var en meget velstående mand; han købte ved denne tid Gislingegård i Tusse herred på Sælland, en herregård på 30 tdr. hartkorn, med omtrent 250 tdr. hartkorn böndergods.

Arense var en pige på halvsextende år, en næsten helt udfoldet blomstrende skønhed. Han kalder hende senere «en dejlig, en fin og skarpsindig, en ædel, en majestætisk Arense, en af disse skyggefulde skønheder, hvis smil er som solens igennem en regnfuld himmel, hvis vink er en gennemtrængende, en uimodståelig stråle af tungsindet dyd, en af disse bydende, mægtige, fortryllende brunetter, som man ikke kan se uden ærefrygt og næppe elske uden tilbedelse. En Arense med store mørkebrune strålende øjne, med en lille kroget næse,

en mund, hvorpå gratierne syntes at skertse, tykke kastanjebrune lokker, som beskyggede en snehvid hals; — en Arense med en dydig, en vittig, en sat og en høj sjæl, — en Arense med det ømmeste hjerte, som nogen tid har slået.»

Evald betoges så pludselig og så aldeles af sin forelskelse, at denne dag blev et nyt udgangspunkt i hans liv; fra dreng blev han yngling. Hun sad, da han kom, og spiste med familien og blev kaldt ind til ham i et sideværelse. «Hun kom,» udbryder han åringer efter med hele ungdommens varme: — «o himmel! o salige øjeblik, hvor gerne vilde jeg kalde dig tilbage og hefte min hele sjæl fast til dig og glemme alle mine genvordigheder, al min kummer for din skyld! Hun kom — min Arense!»

«Jeg har vovet et forsøg på at skildre hende; men om jeg og besad al Rafaels eller og al Petrarks konst, og jeg så anvendte min hele levetid på at skildre hendes billed, således som det strax pludselig ved første lynende øjekast indprentede sig og efter så mange år uforandret vedligeholder sig i mit hjerte, så skulde jeg dog kun frembringe en mat, en meget ufuldkommen kopi deraf. Det var *min* Arense, og hvem kan da se hende, hvem kan føle hende som jeg?»

Overfor hende stod den lille spædlemmede student med de store himmelblå øjne, der strålede af ånd og mildhed. Hun mærkede tydelig hans forvirring, som gjorde det umuligt for ham at fremføre sit ærende og nær havde bragt ham i ulykke, da han ved bortgangen, efterat have trykket et kys på hendes hånd, tog fejl af trappen.

Da han kom ud på gaden, vågnede han som af en drøm; han følte sig som forvanlet. Alt det barnagtige, den tomme forfængelighed, de tilfældige formål, alt var som henvejret. Den ene tanke beherskede ham aldeles,

at han vilde sætte hele sit liv på at vinde hende, at blive hende værd og kun at begære dette ene af jordisk lykke. «Og nu bredede den sødeste, den roligste, den stolteste glæde sig ud over min hele sjæl. Jeg følte mig selv en større, en værdigere genstand, end jeg nogen tid havde følt mig før. Jeg følte, at jeg nød på én gang al min tilstundende lyksalighed, uafbrudt i en lang række af år, lige ind i den grænseløse evighed.»

Dog, enhver kender jo disse glødende udbrud af den lidende digters ungdomsrus. Enhver, som elsker dansk sprog, har dvælet ved disse farverige billeder og delt hans smerte over, at de så skånselsløst blev sønderrevne. Mindeværdig er denne tidlige kærligheds drøm og dens bitre skuffelser allerede ved den gribende poesi, som Evald har omgivet den med i sine optegnelser, men dobbelt mindeværdig bliver den som det kildespring, fra hvilket hele hans uforlignelige lyrik, hele vor nyere digtning har sin oprindelse.

Den første indskydelse efter denne forvanling var at arbejde på at få examen; han skød alt andet fra sig. Det kort efter påfølgende giftermål mellem hans moder og Peder Hulegård gav ham adgang til Arenses hjem og han benyttede i rigt mål denne lejlighed til at nærme sig hende. Skønt han havde givet sig selv det hellige løfte ikke med et ord at røbe sine følelser, var det dog en selvfølge, at Arense forstod ham, og det undgik ham ikke, at hun gengældte hans kærlighed eller i alle tilfælde foretrak ham for sine andre bejlere. Men at han ikke var ene i sine bestræbelser for at nærme sig og behage hende, måtte han snart erfare; der var tværtimod adskillige, og blandt dem hans egen broder, som endog betroede ham et vers, han havde skrevet til hende. Således blev han rystet op af sin trygge ro. Det stod pludselig klart for ham, at hun var forholdsvis meget ældre end han, fuldt udviklet og giftefærdig, medens

han i heldigste tilfælde først om 10 år kunde tænke på at blive præst. Hans barndoms fantasier om at rømme ud i den vide verden kom da atter op i ham med fornyet styrke, og uheldigvis fandt hans uklare planer en forbundsfælle i den ældre broder, der efter alt at dømme var en, om end godmodig, dog højst uheldig personlighed, ubegavet, vankelmodig og svag overfor enhver fristelse. «Det er vist, siger Evald, at jeg uden ham næppe nogen tid var kommen til Valby bakke (på denne Don-Quichottiske rejse) —, men det er lige så vist, at han uden mig aldrig var kommet længere.»

Flugten fandt sted ud på foråret (1759) og dens mål var den prøjsiske krigstjeneste. Vel forsynede med penge, for hvilke de i tankerne gav deres stiffader anvisning på deres fædrenearv, som han havde i hænde, drog de afsted til Hamborg, og skønt Johannes måtte, som han siger, trække, støde, lede og bære den næsten 20årige Mattias, lykkedes det ham dog at nå dertil uden videre uheld. De indlogerede sig i et af de bedste hoteller, levede på en stor fod med den rige holstenske adel, spiste daglig 6 retter mad, drak vin og lå i edderduns senge med silkeomhæng. Imidlertid voxede betænkelighederne den ældre broder over hovedet, han skrev hemmelig hjem og røbede deres opholdssted og planer. Johannes mærkede det, fik ham til at tilstå og hævnede sig «med så vældigt et drag lige på det sted, hvorfra denne efterretning var kommet, som han formåede det.» Deraf fulgte så et af deres sædvanlige slagsmål med den yngres eftertrykkelige afbankning. Strax efter gik han ud for at gøre alvor af sit forsæt at komme i prøjsisk tjeneste.

Det er bekendt, hvorledes det gik ham hos residenten, gehejmeråd Hecht; han blev hvervet til kammerhusar hos generalløjtnant Manteuffel, der dengang stod ved grev Dohnas armékorps, med vinterkvartér i Meklenborg

og Pommern. Et par dage efter tog han afsted med en skipper op ad Elben til Magdeburg, med anbefalingsskrivelser til en ven af residenten, major Vosz. Han gik med sin broder langs bryggen, indtil de nåede skibet og tog da pludselig afsked med ham. Broderen var fortvivlet; han vilde nødig skilles fra denne energiske ledsager og hans gode hjerte blødte ved afskeden; hvad vilde der blive af denne halsstarrige dreng under en krigs farer og omskiftelser! Alligevel var han for rådvild til selv at tage med og Johannes havde opgivet sin første indskydelse at forråde ham i hververnes hænder. Gehejmeråd Hecht fortrød på sin side bagefter ikke at have holdt den unge tilbage, da misforholdet mellem hans kræfter og hans foretagende var så åbenbart. Uden en skilling i lommen sejlede han altså op ad floden, og da Hamborgs tårne for hans øjne flød sammen i det fjerne, jublede han i sit eventyrlige hjerte over endelig engang at stå fuldstændig ene i den store verden. Om eftermiddagen gik han i land ved et toldsted for at nyde sin ensomhed og sin frihed. Med en flaske vin i den ene og en pistol i den anden hånd sneg han sig hen bag en høj, som kunde skjule ham for skipperen og give ham lejlighed til ret at nyde sine lykkelige fantasier. Hvor aldeles føler han sig henreven af dem endnu 16 år efter, da han sidder i sin gamle lænestol, med et randløst blækhus i steden for en flaske muskatvin ved sin side; hvorledes vågner ikke alle hans ungdoms drømme og samler sig om denne «den elskeligste blandt højene»! Han havde alt, hvad hans urolige hjerte begærede: et luende kærlighedshåb, en god flaske vin og uoverskuelige eventyr i vente. Han hengav sig aldeles til sine drømme; bedrifter og heltegerninger steg frem for hans sjæl og han nød forud sejrens løn i sin elskedes beundring og kærlighed. Den ubændige livslyst, som lå i hans natur, slog sine vinger ud og jublede i solens lys; selv den

berømte «ode» til højen er sikkert kun en dæmpet genklang af, hvad der dengang bevægede ham. Mest træffende er stemningen vistnok nedlagt i de få ord om den «halvslumrende barde», der er så vidt forskellige fra hvad han selv senere attråede at være som digter; en halvslumrende barde, siger han, skal sidde i højens skygge, medens en flok dansende piger med fulde hænder bestrør ham med deres blomster og opfordrer ham til at synge en lovsang til Amors ære og «forstyrrer ham i den sang, hvilken han, ligesom ubekymret om dem, altid begynder forfra, om Bakkus's sejrvindinger og om vinens glæder.»

Fra «højen» kom han nu med en anden skipper videre til Lenzen og derfra med postvogn til Magdeburg. Brevet til major Vosz hjalp ham imidlertid ikke til at blive kammerhusar, hvad nu end grunden dertil var; rimeligvis var Dohnas armé alt brudt op til Polen, hvad der fandt sted midt i Juni måned, så han ikke godt kunde sendes efter. Han blev da som menig stukket ind i et regiment fodfolk.

Men dette syntes han ikke om, og han anså sig for skammelig bedragen. Hans store begejstring for kong Fredrik II gik i løbet med det samme, og han undveg over til Østrigerne. Her blev han gjort til trommeslager, men rykkede nogen tid efter op til underofficér. Han deltog i felttoget i Bømen og var gentagne gange med i større træfninger. I Prag lå han for døden, som han lejlighedsvis fortæller, og var da genstand for katolikernes omvendelsesforsøg; men til trods for deres trusler modstod han dem hårdnakket. Senere afslog han et tilbud om efter et sådant trosskifte at blive officér. Efter et kedeligt vinterkvartér deltog han derefter igen i det følgende års felttog (1760); bl. a. var han i Dresden under belejringen og bombardementet (midt i Juli måned). Et enkelt træk af hans soldaterliv er tilfældigvis bevaret.

Han boede engang i telt sammen med en gammel soldat, der var gift. En dag, da man rykkede ud til slag, vilde den gamle med, skønt han ikke var udkommanderet. Konen bønfaldt ham om at blive, men han var urokkelig. Da sagde Evald til hende: «vi kan ikke få ham fra sin mening, lille mor; lad ham gå, når han endelig vil; jeg skal tage ham ved siden af mig og beskytte ham, som en søn vilde beskytte sin fader.» Ulykkeligvis traf et af de første skud den gamle i hovedet, så han faldt død om. Evald begravede ham under en busk; men den gamle kone lod sig ikke afholde fra at opsøge graven; hun kastede sig over den og døde paa stedet.

Hjemmefra kom man omsider på spor efter den undvegne og der blev gjort anstalter til at udløse ham. Det meddeltes ham imidlertid, at obersten ikke vilde slippe ham, før felttoget var forbi. Dette oprørte atter hans selvfølelse og han rømte fra tjenesten. På sin flugt stod han engang for at undgå sine forfølgere i flere timer i vand til højt op på benene. Ankommen til Magdeburg skulde han igen stikkes i et prøjsisk regiment, men da han uforfærdet bad kommandanten om at hænge ham strax, da han ufejlbarlig vilde rømme inden tre dage, lod man ham gå. Den 10. Oktober 1760 nævntes i «adressekontorets efterretninger» blandt ankomne rejsende «sr. Johannes Evald, en søn af sal. professor Evald, fra hans udlandsrejse, og tilsidst fra Prag i Bømen.»

Hvad var nu udbyttet af disse halvandet års soldaterliv? Først og fremst en dyrekøbt erfaring. «Et vinterkvartér og et felttog,» siger han, «overbeviste mig grundigere, end de bedste syllogismer skulde have gjort det, at halvgudernes tid var forbi, at en soldats første og ypperste dyd er underkastelse, og at det ligner mere en drøm end et under, ved fortjenester at udmærke sig iblandt 100,000 mand, som alle er nødte til at iagttage deres pligt og ikke tør gøre mere. — Og dette var ikke

den eneste fordel, som min ulmende digterånd havde af denne rejse. Jeg havde set bjerge og felttog og i tykke skove énsombeliggende munkeklostre; jeg havde været vidne til endel store og rørende optrin, hvis erindring nærede og opløftede min sjæl uden at beruse den; jeg havde nu lært at føle det underlige [underfulde], det store og det vellystige [frydefulde] i naturen, uden just altid at ville gøre det efter eller lide for meget ved savnet deraf.»

For alle slags eventyrlige udflugter var han bleven grundig kureret, også ved sin ulykkelige broders skæbne. Denne var nemlig samme dag, som Johannes forlod Hamborg, bleven hentet af en expres fra København, som betalte deres gæld og tog ham med tilbage. Neppe var de imidlertid nået til Rensborg, før det fortrød ham og han lod sig hverve. Forældrene lod ham bøde for sin letsindighed ved indtil videre at lade ham i stikken; de gav ham et tilskud til lønningen og han havde som student håb om at avancere. Han søgte imidlertid at rømme og gik over fæstningens volde, men blev greben og dømt til spidsrod. Det holdt hårdt og kostede en del penge at udfri ham fra denne straf; derefter udløstes han. Efter igen at have studeret en tid lod han sig atter hverve og måtte udløses; det gentog sig et par gange. Han blev da stukket ind i den vestindiske garnison; da broderen kom hjem fra Tyskland, var han borte. De vexlede et par breve, så omkom han i havet, på en lystrejse til en af de spanske øer, som han tilligemed et par kammerater havde foretaget uden tilladelse.

Evald udtaler sig ved denne lejlighed med stor bitterhed imod sine forældre, særlig stiffaderen. Han, «som første gang havde skræmmet ham fra sit hus, fandt snart midler til pàny at gøre ham det utåleligt,» hedder det. Man kan ikke undres over, at erindringen om den ulykkelige, godmodige broder kan bringe digterens harme op;

men det er dog mere end tvivlsomt, hvorvidt den var berettiget. Mattias Evald må have været ualmindelig blødagtig og karaktérløs, når han i sin alder den ene gang efter den anden kunde gå fra studeringerne for at blive soldat, og ingen vil let bringes til at tro, at moderen skulde være bleven aldeles følesløs for denne sin «øjesten», som Johannes kalder ham på rejsen til Hamborg. Hermed skal det ikke være sagt, at digterens fordømmelse af den metode at sende karaktérløse unge mænd til Vestindien «for at befri sig selv fra en byrde, en skam, hvormed de har havt det vanheld at belæsse sig og andre,» savner sin berettigelse. En fast og kærlig hånd kunde muligvis have holdt ham oppe, ligesom en sådan vilde have kunnet udrette såre meget overfor broderen. Men det skal ikke miskendes, at disse brødres karaktér var såre vanskelig og deres rette behandling en opgave, som neppe mange vilde have været voxne. Hvor lidenskabeligt Johannes tænkte, endog mange år efter, ses af hans næsten vilde udbrud ved denne lejlighed: «à la bonne heure! Men jeg véd, at jeg i dette tilfælde af to onde ting heller vilde være søn end fader.»

Den lange afbrydelse af hans studeringer havde den virkning, at han efter tilbagekomsten kastede sig over dem med fordoblet iver. Allerede før vinterens slutning tog han anden examen, som dengang omfattede de almindelige humaniora, de gamle sprog og de historiske, matematiske og filosofiske fag. Udfaldet var ualmindelig godt. Strax efter tog han fat på teologien og gik efter 5 fjerdingårs forløb, i sommeren 1762, til attestats. Han bestod med udmærkelse, idet han fik første karaktér, hvad der dengang var ualmindeligt; han havde ved den tid endnu ikke fyldt sit 19. år.

Ved siden af dette ihærdige arbejde stod den lovende løn, Arenses hånd. Evald hørte ved sin hjemkomst med usigelig glæde, at hun mere end nogen anden havde

taget sig hans bortrejse nær, og da nu deres bekendskab fornyedes, fandt de snart hinanden; de blev formelig forlovede. Imidlertid måtte de jo være belavede på at vente; Evald fik fribolig og stipendium for 5 år på Valkendorfs kollegium og belavede sig på en videre gående teologisk og æstetisk uddannelse. Han syntes at være kommen i sikker havn.

II.

UNGDOMSÅRENE I KØBENHAVN.

1762—70.

Det kunde ikke være andet end at Johannes Evald som flink teologisk kandidat i en så ung alder og som søn af en så udmærket fader måtte vække forhåbninger i den teologiske verden. Vilde han muligvis have vanskeligheder som præst, fordi hans udtale var urén, — han udtalte som bekendt l som r, — måtte han kunne gå den videnskabelige vej og blive lærer ved universitetet. At noget sådant til sin tid har foresvævet ham og hans venner synes også at fremgå af hans senere ønske om at få titel af professor. Han selv beklager, at han i disse år havde så mange forskellige planer uden at gøre alvor af nogen af dem.

Foreløbig fortsatte han altså sine teologiske studier; det righoldige bibliotek på Valkendorfs kollegium gjorde det let for ham at skaffe sig den nødvendige literatur. Ældre og yngre venner, som var optagne af den samme syssel, havde han ingen mangel på. Der var for det første hans manuduktør til examen, den godt 3 år ældre Kristlieb Buch, hvis moder som enke havde ægtet den før omtalte Andreas Wulf, overformynderens fuldmægtig og husfælle. Buch skrev ved denne tid et par latinske

disputatser (om 1. Kor. XIII, 12, 1762, om kobberslangen, 1763); senere opgav han teologien og blev boghandler. Endvidere kom Evald på Valkendorfs kollegium til at bo sammen med flere teologiske kandidater, deriblandt Lavrids Jakob Benzon, som blev hans kontubernal og fortrolige ven. Endelig var der flere af omegnens præster, som han dengang uden al tvivl stod i nærmere bekendskab med. Således Johan Kinast, præst på Fredriksberg fra 1736, vistnok en af faderens venner, en fortrinlig sjælesørger og ædel personlighed. Evald udødeliggjorde ham en halv snes år efter ved et af sine skønneste mindedigte. Så var der P. L. Hersleb i Brøndshøj, en Nordmand på et par og 40 år, gift med en søster til Evalds stiffader. Endelig Andreas Benjamin Poulsen i Gentofte, en mand på nogle og 30 år, medlem af selskabet for smagens forbedring, poetisk oversætter og, som Evald siger, «en mand af geni».

Det første literære arbejde, Evald foretog sig, var besvarelsen af et af de prisspørgsmål, som «en velsindet patriot» udsatte i adressekontorets efterretninger for 23. April 1762: hvorfor er en guddommelig forløser fornøden for os? Det var ikke for at vinde prisen, han indsendte end ikke sit forsøg, men efter sin examen så han sig om efter et passende emne for sine øvelser og fandt det i dette spørgsmål. Afhandlingen blev skreven og forevíst «til dem, hvis domme erfarenhed havde lært ham at være grundede og upartiske». Den vandt bifald, der rettedes lidt på den og man rådede ham til at lade den komme frem. «Det skal trykkes! råbte jeg henrykt. Ak, hvor sødt er det dog ikke at blive kaldt avtor!» Men kritiken vandt snart overhånd, han tænkte på alle de overflødige bøger i verden og vilde ikke forøge deres tal; så blev det lille arbejde henlagt et par år. Det er iørigt lidet selvstændigt, væsenlig en gengivelse af Jesper Brochmans polemik mod Socinianerne, et forsvar for

frelserens guddommelige personlighed, ført med syllogismer og skriftsteder. Sproget er livligt og klart, men har påfaldende mange germanismer.

I slutningen af vinteren skrev han en kort latinsk disputats som alumnus på Valkendorfs kollegium. Også her måtte tilfældet råde ved emnevalget. Han spiste hjemme hos sin moder og traf her ved bordet sin 10 år yngre broder Enevolds lærer, en student J. L. Jensen Adzer; ham spurgte han, hvad han skulde skrive om. Adzer svarede: «skriv om, at solen brænder så hed idag!» «Han siger noget,» svarede Evald, «jeg vil skrive om, at der ingen ild er i helvede.». Disputatsen, som blev forsvaret den 28. Marts 1763 «med berømmelse i endel fornemme tilhøreres overværelse», er det første trykte skrift fra Evalds hånd. Titlen er «Pyrologia sacra»; det udgør 24 sider i kvart. Indholdet er en teologisk øvelse, skreven med den lærdom og den behændighed, som man måtte forudsætte hos en ung lovende kandidat. Han siger selv i indledningen, at noget væsenlig nyt kan der ikke ydes i denne videnskab; men det samme kan fremstilles anderledes, det korte gøres udførligt, det vidtløftige trænges sammen osv. Emnet er kun halvt udtømt, det indeholder afsnit om «ilden i egenlig forstand» (som element, i skriften og filosofien), om «dens billedlige anvendelse i skriften», og en del af afsnittet om «ildstraffene i de hellige bøger». Anden halvdel skulde afslutte dette og ende med et afsnit om «den hellige ild»: «ad åre eller når lejlighed gives, om gud vil og vi lever.»

Ved siden af disse teologiske sysler begyndte der imidlertid at gå en anden række, der snart skulde helt fortrænge hine, de æstetiske. Som det vil mindes havde Evald i Slesvig vakt nogen opsigt ved sine oder og lejlighedsdigte. Livet ved universitetet og på det tyske felttog trængte vel for en tid enhver tilbøjelighed i denne retning tilbage, men den meldte sig af og til igen; han

kunde efter opfordring skrive lejlighedsvers, som folk syntes om. Denne færdighed var imidlertid noget temmelig udvortes, ligesom de teologiske afhandlinger, og han var da også lige usikker i sin dom i begge henseender. Han viste sin kontubernal Benzon, der dengang var ifærd med et prisdigt «om skabningen», et sådant lejlighedsdigt, og fik af ham den dom, at «verset intet duede, og at han gjorde bedst i at lade en konst fare, som han ingen evner havde til.» Evald tilføjer, at han var beskeden nok til at tro ham på hans ord, og «dette,» tænker han, «er et bevis mer, at han dengang ikke endnu var digter.» Han vendte sig foreløbig til en anden side, til digtningen i ubunden stil.

Blandt hans daværende venner var, som omtalt, præsten A. B. Poulsen, der alt i foråret 1762 fra Gentofte blev forflyttet til Fredriksborg, hvor han et par år efter døde. Poulsen var en skønånd og forholdet mellem de to var nærmest begrundet i fælles interesse for literaturen. Han havde udgivet nogle oversættelser (af Juvenals satirer og Gellert) og skrevet sørgesange ved dronning Louises og Ludvig Holbergs død. Gennem ham blev Evald bekendt med tidens første danske forfatter, Jens Schelderup Snedorf.

Snedorf, der ligesom Holberg havde søgt sin uddannelse gennem det franske sprog, men iøvrigt især lagde sig efter statsvidenskaberne og blev professor i disse i Sorø, optrådte som frugtbar dansk forfatter et par år efter Holbergs død (1757). Han var da i sin kraftigste alder, men blev 7 år efter bortreven ved en tidlig død (5. Juni 1764). Hans hovedfortjeneste var som bekendt den at udforme det danske skriftsprog både i ord, vendinger og stil i en større lethed og rigdom end nogen tidligere forfatter. Ligesom Holberg skrev han snart i breve, snart i form af et ugeblad («den patriotiske tilskuer» 1761—63) om de mest

forskelligartede forhold, men først og fremst dog om det dannede samfunds anliggender, modersmålets stilling og berettigede krav, og alt hvad dermed stod i forbindelse. Han lagde hovedvægten på at få udviklet et let og flydende sprog, der i fyndige og lette vendinger, ligesom det franske, kunde give udtryk for klare tanker. Med stor fordomsfrihed gik han til at berige ordforrådet og indføre vendinger, som man hidtil havde ansét for ubrugelige i skriftsproget, han henviste til de nordiske sprogs fællesskab og den nationale kulturs ejendommelige karaktér. Det var en begyndende uddybning af, hvad man tidligere havde forstået ved patriotisme, en påvisning af det nationale i kulturen, dens betydning og dens rette begrænsning. Men samtidig fremsatte Snedorf en sådan rigdom af frugtbare samfundsideer, en så træffende satire over samtidens mange brøst og latterligheder, især den ufrugtbare lærdom og alt det udvortes væsen, at han også heri blev en ypperlig fortsætter af Holbergs rige virksomhed.

Det er ofte bleven sagt, at Holberg står énsomt i vor literatur, uden forgængere og uden efterfølgere. Men dette gælder kun hans komediedigtning, der, hvor epokegørende den end var, kun udgør den ene side i hans forfatterskab. I denne har han ligesom lånt en fremmed form for sine ideer, en form, som var udviklet anden steds, medens den hos os manglede en fortid og derfor også for en tid havde vanskeligt ved at gøre sig gældende. Den danske skueplads begyndte egenlig først efter Holbergs tid at arbejde sig op som et led i vor egen naturlige udvikling, båren af tilskuernes smag og til gengæld påvirkende denne. Først langt senere nåede man igen op i højde med Holberg og tilegnede sig ham fuldt ud. Anderledes forholdt det sig med hans øvrige forfatterskab, de historiske og ræsonnerende skrifter. Ved dem var han et udtryk for sin tids dannelse og en daglig opdrager for

sit folk, støttet til samtidige forfattere, fortsættende tidligere og selv fortsat umiddelbart af andre. Men ingen ånden kan i den henseende måle sig med Snedorf, der aldeles selvstændigt giver en ny slægtalder sit udtryk.

Snedorf har ikke Holbergs tørre lune og træffende skæmt, men han har ungdommens friere blik og en åndelig bevægelighed, der giver sig udtryk i hans sprog og stil. Holberg bragte os den evropæiske kultur, som den var i hans første ungdom og forud for denne; Snedorf bringer den, som den er medens han skriver. Der var 40 års forskel i de to mænds alder, og de 40 år mærkes, skønt der kun ligger 10 til 20 år mellem deres ræsonnerende skrifter.

Evalds første æstetiske arbejde var en efterligning af Snedorf. I den patriotiske tilskuer havde denne gentagne gange givet sine ideer en poetisk iklædning, og dette må have fristet Evald til efterligning. I nummer 81, for 26. Oktober 1761, findes der således en skildring af «forglemmelsens tempel», en klippefast hvælving i en énsom skovdal, med kun to adgange, den ene bevogtet af søvnen, den anden af døden. Forfatteren finder her hvad der er glemt i verden, af literatur og anden berømmelse. I nummer 157, for 19. Juli 1762, er der en kort skildring af «rygtets tempel», efter Pope. I numrene 191 og 199, for 15. November og 13. December s. år findes drømme om et ophold i forfatternes land og i modsætning dertil i de vises land, indeholdende en skarp satire over literære personer og forhold.

Man fristes til at antage, at det er denne sidste, som afholdt Evald fra ved denne tid at udgive sin teologiske afhandling, der netop dengang var skreven; hans senere fortale udtrykker netop den samme tanke. Men imidlertid havde han indladt sig på et andet og vanskeligere forfatterskab.

Som vi oftere vil få at se er hans opgivelse af

tidsforhold ingenlunde nøjagtige, det bliver derfor tvivlsomt, når «lykkens tempel» først er bleven udarbejdet. At han ikke har ret i sin fortælling om dens oprindelse af det mismod, som fulgte på tabet af Arense, er åbenbart; thi hendes bryllup stod først i sommeren 1764, medens «lykkens tempel» alt indleveredes til «selskabet» i samme års første måned. På den anden side er det heller neppe rigtigt, når han påstår, at han viste det til Poulsen, som da var præst i Gentofte; thi dette ophørte han at være i Maj 1762. I sin fortale til de samlede skrifter siger han: «Salig hr. Poulsen, en mand af geni og den tid præst i Gentofte, så det. Han fandt det værdigt til vor store Snedorfs omdømme; den patriotiske tilskuers ædelhjertede forfatter lærte mig at sætte pris på mit arbejde ved en opmuntring, der langt overgik mit håb, og det var efter hans råd, at jeg foreviste det til selskabet for de skønne videnskaber.»

Snedorf var dengang bleven informator for arveprins Fredrik og havde forladt Sorø (1761). Det er vistnok sandsynligt, at Evalds bekendskab med ham hidrørte fra Poulsen, men affattelsen af «lykkens tempel» falder snarest efter den tid, i året 1763, da forholdet til Arense rimeligvis alt løsnedes.

«Selskabet til de skønne og nyttige videnskabers forfremmelse» var stiftet i året 1759 og havde uddelt en prisbelønning til Tullin for et poetisk, til Ove Guldberg for et prosaisk arbejde. I et møde den 14. April 1763 fik selskabet dernæst en bestemtere form; medlemmer var etatsråderne Bolle Luxdorph og A. G. Carstens, Tyge Rothe, den tyske hofpræst J. A. Cramer, Jens Snedorf, præsten Poulsen og et par andre, deriblandt muligvis også digteren Klopstock. Lønnet sekretær var J. H. Schlegel, en Tysker, som var bleven sekretær i danske kancelli og senere blev dansk historiograf.

Til dette selskab, hvis opgave det var at opmuntre

den hjemlige literatur ved prisbelønninger og ved at udgive, hvad der formentlig kunde opstilles som mønster, indleverede Evald altså under navnet Arethophilus (dydens elsker) sit forsøg den 31. Januar 1764. Dette førte til forhandlinger med selskabets medlemmer, og han gjorde her det første bekendskab med Carstens, som senere skulde blive ham en så værdifuld støtte; vistnok også med Cramer, der tog sig så varmt af alt, hvad nyt der viste sig i vor literatur. Følgen af disse forhandlinger var, at lykkens tempel «med en skyldig følgagtighed temmelig tit blev ombygget,» indtil det «tilsidst blev således, at det fortjente sted i selskabets skrifter.»

Før det kom så vidt, havde Evald dog taget mod til sig og udgivet den henlagte afhandling om en guddommelig forløsers nødvendighed. Fortalen er dateret den 2. Juni 1764 og gør rede for dens tilblivelse og fremkomst. Efterat være henlagt i to år «bevægede nye årsager, nye opmuntringer, nye forsikringer» ham til at lade den se lyset. Iblandt andet tilskyndede den prisbelønnede afhandlings fremkomst ham, thi dens forfatter, sognepræst F. K. Friis, havde taget spørgsmålet meget afvigende fra Evald. Afhandlingen udkom som en bog i lille oktav, på 94 sider. Den averteredes til salgs den 10. Avgust, og var at få hos forfatteren på Valkendorfs kollegium samt hos hørkræmmer P. Hulegård på Kultorvet. Nogle dage efter vedtog selskabet at udgive «lykkens tempel»; det sendtes til Sorø, hvor «forsøgene» blev trykte, og udkom i slutningen af året i disses 3. stykke under titel: «Lykkens tempel, en drøm, ved Johannes Evald.»

Øhlenschlæger har fældet en hård dom over dette stykke: «det mangler idealitet og realitet,» siger han. «Det mangler idealitet, fordi det hverken skildrer os lykken eller den menneskelige stræben fra sin sande ædle side; det mangler realitet eller legemlighed, fordi

det som satirisk-komisk i ét væk tilintetgør fantasien, idet det søger at vække den. Det er et blot offer for forstanden, ingen personificeret konstig natur, der illuderer os i en tilværelse. Hvad vil det altså sige? Det skal illudere og skal ikke illudere; skal være fantasi og ingen fantasi. Slige misfornøjelser hører vi heller i et moralsk foredrag, hvor dog idetmindste talerens alvor og talerens hensigt giver os et idealt sving, end her, hvor man ser, at digteren personlig lider og er bitter lidenskabelig henrevet. Digteren forvexler og blander åbenbar den jordiske lykke med den timelige forfængelighed.» Hvor mærkeligt er det ikke at se, at denne digter, der er så øm over Evalds forhold til sin formentlig bornerte samtid, her lægger hans første digtning på sine egne teoriers prokrustesseng. Han taler vidt og bredt om allegoriens betydning og berettigelse og værdiger den foreliggende kun disse kolde afvisende ord.

«Lykkens tempel» er tilvisse ikke noget stort digterværk, det er en neppe tyveårig ynglings forsøg på at efterligne en allegorisk satire, som samtiden var fortrolig med og ikke tog for andet end den skulde være. Evald gav den et almindeligere indhold, ligesom han rådede over en langt fyldigere digterisk billedtale, og han rettede sin allegori imod hele «den timelige forfængelighed», som han ikke «forvexler med», men aldeles berettiget kalder «lykken», i modsætning til den sande «lyksalighed». Det hele lille skrift er ikke andet og bør ikke opfattes som andet end en stiløvelse, ligesom den samtidige teologiske afhandling; i samlivet med literære venner gjorde Evald de første skridt på forfatterbanen, alt for tidlig efter sin alder, men sikkert uden skade for sin videre udvikling.

Onsdagen den 11. Juli 1764 om aftenen kl. 7 ægteviedes Arense Hulegård i sin faders hus til hørkræmmer Rasmus Riber, som i flere år havde boet og drevet sin forretning dèr i stedet. Samme aften viedes søsteren Marie Anna til H. P. Hansen, sognepræst til Tranekær på Langeland, som havde været deres huslærer.

Det er bekendt nok, hvorledes Evald senere opfattede denne begivenhed. Efter i fortalen til sine skrifter at have talt om den nedslående kritik over det digt, som han viste Benzon, fortsætter han: «To eller tre år efter mit mislykkede felttog led jeg et tab, som rørte mit hjerte langt nærmere og langt heftigere end hint. Dette stemte uden tvivl for en stor del min sjæl i den højtidelige melankolske tone, som jeg tror at være et hovedtræk i de fleste af mine poesier. Men det havde endnu en anden virkning: det gjorde mig rent uenig med alt det, som man kalder timelig lykke. Jeg havde hidindtil kun havt én bevægende grund at tragte efter så noget, — og denne grund faldt bort. Nu blev det min plan at slentre livet igennem som jeg bedst kunde og så godt som muligt at forskønne min vej med en vis art af lyksalighed. En rolig hytte, en behagelig egn, mådeligt udkomme, få men retskafne venner, og jeg tør sige frem for alt at være så nyttig som mine evner tillod det, uden at være nogen til byrde, var alt hvad jeg den tid ønskede mig af jorden.»

I sine erindringer, der kun var bestemte for få venner, er han mere uforbeholden; her siger han: «Jeg havde min Arense og nu har en anden hende! Fordum nagende og martrende, nu snigende og dræbende gift! Erindring om mit tab, fortærende, ødelæggende tanke! Kilde til min fortvivlelse, mine uordener og mine ulykker, kilde til min daglige kummer og mine tårer, når vil du udtørres?»

Hvem vover vel en indvending imod denne gribende

klage, der rummer et helt livs lidelser! Vistnok var tabet af Arense et skæbnesvangert vendepunkt i digterens liv. Men lige så vist er det, at således som her fremstillet opfattede han det først senere, gennem åringers afstand.

Forskellige omstændigheder taler afgørende imod at sætte Arenses bryllup i umiddelbar forbindelse med en periode af fortvivlelse, livslede og udskejelser. Netop i sommeren 1764, da tabet var indtrådt eller dog selvfølgelig med sikkerhed kunde forudsés, udfoldede han en travl literær virksomhed og påbegyndte nye foretagender. Og et halvt år efter skriver han et bryllupsdigt til Arenses søster Kristiane Benedikte, som ægtede hørkræmmer Hans Ebbesen, hvad der vel forudsætter, at han tilligemed den øvrige familie var tilstede ved højtiden.

Ligeledes taler det imod Evalds opfattelse af tabet som påført ham udefra, at Arense mange år efter omtalte ham med en vis bitterhed, og det skønt hun bestandig senere havde kendt ham og víst ham hjælpsomt venskab. Evald siger da også selv, at han godt kunde tænke sig hende bedre gift end hun vilde være bleven det med ham: «gerne, mere end gerne, synes mig, vilde jeg have undt *den* hende, der bedre end jeg kunde have skønnet på, kunde have belønnet og bevaret hendes fuldkommenheder.» Og et andet sted indrømmer han, at «hans kærligheds held gjorde ham ligeså forvirret som dens uheld gjorde ham fortvivlet»: «Ikke nok dermed, at min utålmodige længsel efter at se min kærlighed kronet indgav mig hundrede underlige, forvovne og, det som måske var det værste, forskellige anslag; men den betog mig ikke sjælden al virksomhed, så jeg med hænderne i skødet følte mit øjemed så stærk, at jeg tout de bon glemte alle de midler derover, hvorved jeg kunde nå det. Med få ord: i min lykke så jeg sjælden nogen

vej, ligesom jeg endnu længe efter min ulykke ej kunde se noget mål mer.»

Hvad var det da egenlig, som skilte disse to hjerter, «der syntes som skabte for hinanden»? Evald bruger et steds det udtryk, at «man rev hans skytsengel, hans Arense, fra ham.» Men hvem kunde rive hende fra ham, når hverken hun eller han vilde; hvilken mand vilde ægte hende imod hendes ønske, efterat hun havde været forlovet i åringer?

Tingen var vel den, at der rent borgerligt var et misforhold i deres forskellige stilling til livet. Arense var en pige på 21 år, som alt forlængst havde nået sin fulde udvikling; Evald derimod, der var et halvt år yngre, stod ved begyndelsen af en omfattende uddannelse, hvis tilendebringelse havde lange udsigter. Dette måtte nødvendigvis fjerne dem fra hinanden, selv om det ikke behøvede at ende med et brud. Hendes omgivelser kunde ikke ret vel andet end fremkalde og styrke de bekymringer, som med større eller mindre ret knyttede sig til hendes fremtid.

Og hvad var det så, der fremkaldte hendes bitterhed imod ham; — thi hun kunde dog ikke bebrejde ham hans alder og hans travle syssel med literære ting. Det var vel snarest dette, som han selv omtaler, at hans kærlighedsheld ligesom lammede hans foretagender og bragte ham til snart at haste fra plan til plan, snart at sidde med hænderne i skødet. Og dette sidste udtryk er så vist endda alt for mildt. I anledning af sit ophold i Hamborg tilstår han, at «det har altid været ham en naturlig svaghed midt i den største aktivitet, i de ham mest magtpåliggende forretninger, og i dem, han havde begyndt med den største hede, at blive hængende og glemme alting ved en god pleje, et godt glas vin og et godt selskab.» Kan det da antages, at han i hine år

altid mindedes de forpligtelser, han havde påtaget sig, og det løfte han havde taget og givet?

Forholdet var neppe så simpelt og usammensat, som det mange år efter fremstillede sig for digteren. Når han i sin berømte ode til Moltke udbryder:

Mig har krigslyd og vinen og elskov
altid mægtig fortryllet —!

da giver han selv anden steds tilstrækkelig oplysning om disse ords fulde vægt. «Fra den første tid af, hvori jeg kan erindre mig selv og hvori jeg kendte stærke drikke, har jeg altid været en determineret elsker af dem.» Og ligeså: «Tidlig fandt mit hjerte en ulmende gnist af dig, du levning af paradis, du himmelske kærlighed! Dannet, som det var, af sin skaber til alle ømme og stærke følelser, åbnede det sig let for den sødeste og mest igennemtrængende af alle, uden enten at kende dens farligheder eller den selv.» Han mener, at dette afsnit af hans levned vil have særlig betydning for dem, der ønsker at kende mennesket: «De vil deri finde de dels stigende, dels efterhånden faldende grader af en barnagtig, en sand og dydig, en romansk, en vellystig, men fin og smagfuld, og en blot vild og brutal elskov.» Skulde Arense have holdt ud med ham, måtte det have været i en opofrende selvforglemmende kærlighed, som den vistnok såre sjælden findes. Hun måtte have været rede til at rejse ham efter ethvert fald, dele hans selvforskyldte bryderier og tåle hans talløse tilsidesættelser. Dertil havde hun hverken sjælsstorhed eller mod; hun foretrak et andet giftermål, medens det endnu var tid, og dette var for Evald tilvisse langt at foretrække for en troskab med usikkerhed i beslutningen og bebrejdelser.

Ved at dvæle ved denne tragiske konflikt, i hvilken begge satte deres livslykke til, kommer man til at tænke på den unge digter i Kierkegårds «forsøg i den experi-

menterende psykologi»: «Gentagelsen»: «Det unge menneske var dybt og inderligt og skønt og ydmygt forelsket; jeg havde i lang tid ikke været så glad som ved at se på ham —. Som en drue, når den er på sit højeste, bliver gennemsigtig og klar, medens saften pibler frem gennem de fine årer, således brød elskoven næsten synlig frem i hans skikkelse.» — «Som det da ofte går, at de elskende tage deres tilflugt til digterens ord for at lade elskovens søde beængstelse bryde ud i salig glæde, så var det og tilfældet med ham. Idet han gik op og ned ad gulvet gentog han atter og atter et vers af Povl Møller:

Da kommer en drøm fra min ungdomsvår
til min lænestol,
efter dig jeg en inderlig længsel får,
du kvindernes sol!

Hans øje fyldtes med en tåre, han kastede sig hen på en stol, han gentog atter og atter verset. På mig gjorde denne scene et rystende indtryk. — At han var melankolsk, vidste jeg nok, men at en forelskelse kunde virke således på ham! — Han var forelsket dybt og inderligt, det var klart, og dog var han istand til strax én af de første dage at *erindre* sin kærlighed. Han var igrunden færdig med det hele forhold. — At han blev ulykkelig, det var klart nok, at pigen også blev det, var ikke mindre klart, om det end ikke var muligt at forudsé, på hvilken måde det vilde ske.»

Hvad der her er stillet på spidsen, har utvivlsomt havt sin dybe betydning for Evalds kærlighed. Som digter erindrede han den med glødende lidenskab, hans første ungdom næredes af dens rene væld, hans senere lidelser dulmedes af dens billeder; — men dens betydning for ham havde ikke været den at føre til et ægteskab.

Han bruger to gange i sine optegnelser om sig selv billedet af et skib, som løber af stabelen: «Som tovene

springe, når skibet løber af stabelen, siger han ved afrejsen fra Hamborg, således brast nu enhver af de forbindelser, som jeg hidtil havde havt, med mit fædreland, mine forældre, mine venner, og jeg fór brusende ud i verdens vilde ocean.» Han gentager det ved sit første besøg hos Arense, da alt det gamle forekom ham at være forbigangent. I virkeligheden passer det dog ulige bedre på katastrofen 1764. Hvad der end tidligere havde været uregelmæssigt i hans liv, så havde det senere rettet sig igen; ved Arenses tab derimod blev de bånd sønderskårne, som hidtil havde holdt ham tilbage, idet de holdt ham oppe. Det stolte skib var bygget, men endnu kun taget i brug til bolig på landjorden; den var ikke bekvem, ikke indrettet til familje. Da brast tovene som tråde; det mægtige skrog svajede et øjeblik på kølen, — så gled det stolt og med stigende fart ud i søen. Skummet slog op foran dets bov, røg stod i sporet. Men snart gyngede det på bølgerne, der sang omkring det af fryd, snart rejste det sine måster, satte de tusinde sejl til og tonede flag. Selv stod han ved roret, den «lyksalige digter».

Den sommer, i hvilken Arenses bryllup stod, betegner frembruddet af Evalds mægtige digterbegavelse. Ikke blot udfoldede han, som forhen anført, netop dengang en travl virksomhed med at udgive, hvad han hidtil havde syslet med; han begyndte også strax efter sin første virkelige digtning, «Adam og Eva».

Selskabet for de skønne videnskaber udsatte den 30. Maj 1764 en pris for den bedste ode over én af de guddommelige egenskaber; da ingen besvarelse var indkommen i årets løb, gentoges indbydelsen i December måned. Evald fattede den tanke at besynge guds al-

godhed og begyndte at lægge sin plan. Da denne var færdig, betroede hans kontubernal Benzon ham, at han havde valgt det samme emne. Her var gode råd dyre; han vilde nødig overvinde sin ven, endnu nødigere overvindes af ham. Han valgte da en anden form, der rigtignok faldt helt udenfor prisopgaven, nemlig den dramatiske. Men i dette valg åbenbarer hans dybe poetiske anlæg sig. Han vilde skildre guds godhed i skabelsen, ægteskabet og genløsningen, men i steden for læredigtets ensformige trivialitet besluttede han sig til at lægge syndefaldet til grund for en dramatisk handling, hvorved alle disse hovedpartier kunde samles til én helhed. Stykket blev skrevet i vinterens løb og indleveret under titel: «Adamiade, et drama om guds godhed», i én akt. Han brugte nu det motto: qvidqvid tentabam scribere, versus erat (hvad jeg forsøgte at skrive, var vers). Den 26. Marts (1765) sattes det i omløb mellem selskabets medlemmer.

Der var ialt indkommen 12 besvarelser, af hvilke tre i mødet den 29. Maj fremhævedes som de bedste. Senere forhandlinger med forfatterne og i selskabets møder førte til, at der den 11. September blev tildelt de to forfattere L. J. Benzon og J. Sandøe hver en halv pris.

Evald fik sin Adamiade tilbage «i egne hænder til forbedring», som det hedder i selskabets protokol. Meningen hermed var vistnok denne, at han under selskabets eller et enkelt medlems vejledning skulde forbedre det til udgivelse i dettes skrifter, således som Carstens forbedrede Benzons og Luxdorf Sandøes ode, og som man året tilforn havde ombygget «lykkens tempel» for Evald. Denne fortæller da også selv noget sådant. «Mine dommere sagde mig med megen venskabelighed, at de fandt mange spor af poetisk geni forstrøede i mit drama, at mit arbejde fortjente en belønning og at det ved for-

bedring kunde blive godt.» Men dette var ham ikke nok; «kunde han ikke være den første digter i sit fædreland, vilde han ikke være den anden»; han tog altså sit stykke tilbage for selv at gå det efter.

Dette var nu vistnok en lykkelig indskydelse, lige så vel som den næste beslutning, han fattede, i to år at afholde sig fra al produktion, for kun at læse og studere digtekonsten. Skulde det få nogen art, måtte han stå på sine egne ben, de lærde folk i «selskabet» var lidet skikkede sil at opdrage digtere.

Der haves i en disputats fra samme efterår et ganske kvikt udtryk for hans stemning ved denne tid. I foråret 1764 havde kollegiet måttet nøjes med et lille stykke «om paradiset», altså ikke nogen afslutning af den tidligere øvelse om ilden. Paradiset blev han heller ikke færdig med, men henskød også her fortsættelsen til det næste år. I foråret 1765 fik han slet ingen disputats skreven, men opsatte det til efteråret, da han så udgav nogle punkter om skabelsen, med en indledning «om dårlige forfattere», der er disputatsens egenlige hovedstykke. Han drager her stærkt tilfelts imod papirets misbrug i literaturen, mod den enfoldige forfatter, versmageren, den literære spradebasse osv. og anfører de vigtigste grunde for at der skrives så meget og så slet. Med en let overgang kommer han derpå til sit emne, ved nemlig at fremsætte som en sidste grund til at blive forfatter den, at det således er fastsat i fundatsen for kollegiet, hvorfor han altså optræder og ved sit exempel godtgør, at ikke alle er lige oplagte til at efterkomme dette pålæg: «Det har ikke været min sag at udrede et lærd eller vanskeligt emne; jeg fremsætter ingen lærdom, jeg har næsten slet ingen citater. Med få ord: jeg afhandler ikke for at blive forfatter, men for at afhandle, og kun i tillid til læserens

velvilje lader jeg disse theses om skabelsen komme for lyset —.»

«Hans ældste lærer», vistnok Snedorf, havde alt forlængst sagt ham, at det han manglede, var læsning. Da nu «Adamiaden» var mislykkedes, «hviskede Apollo ham i øret, at han havde havt ret, og på én gang fattede han den beslutning, som han bekræftede på det højtideligste, i de to første år ikke at sætte pen til papir og at anvende al denne tid til at læse.»

Denne beslutning viser bedre end noget andet, hvor han nu er henne; det var ikke teologi, han vilde læse, ikke en forberedelse til at blive præst eller professor, men til at blive «Danmarks største digter», til at kunne forbedre sit stykke, så «enhver måtte tilstå, at man ej havde set dets lige siden kong Skjold.» I virkeligheden var forholdet netop det modsatte af hvad han senere udtalte; det var kun i rent ydre borgerlig forstand, at han hidtil havde havt et mål, medens dette nu var tabt; et virkeligt kald for livet havde han netop nu fået, og det som han anså for tegn på det modsatte, ligegyldigheden for ydre kår og ydre stilling, er det bedste vidnesbyrd imod ham.

Hvad skulde han nu læse? Han tog fat på lærebøger i digtekonsten, men var ikke istand til at komme igennem dem. Så tog han fat på selve digterne, de latinske og franske klassikere. Hvor forundret blev han ikke ved nu at vende tilbage til Virgil og Horats og opdage deres poetiske skønheder. I fransk var det Pierre Corneille, som han især kom til at beundre og studere. Det klangfulde sprog og den tankevægtige dialog fængslede hans poetiske øre og fandt sit tilsvarende i hans egen tankerige ånd. Det var ligesom en fortsat påvirkning af Snedorf, der stadig holdt det franske frem som mønster for os. Og netop en karaktér som Evald, der

af tilbøjelighed måtte antages at være formløs, trængte til denne lærdom.

Ved siden af disse klassiske mønstre kom så Klopstok. Han var epokegørende i den samtidige tyske literatur, ikke blot ved sin digtning, der langt overgik alt tidligere, men også ved sin digterpersonlighed. Selv gennemtrængt af sit store kalds betydning, forstod han at hævde dets værdighed både i samfundet og literaturen. At påpege hans betydning også for Evald vil der blive lejlighed til på et senere sted; her må det være nok at bemærke, at det var ved denne tid vor digter lærte Messiaden og den mægtige odedigtning at kende; forhen, siger han, havde Klopstok været et tomt navn for ham.

Men samtidig med at digtningen således oplod sine vidunderlige verdener for ham, hengav han sig til et muntert ungdomsliv, således som det i så høj grad tiltalte hans livlige natur. Her fik tabet af Arense sin sørgelige betydning for ham; han anså sig for løst fra ethvert bånd, efterat dette var bristet.

Evald har selv givet så mange ypperlige bidrag til at skildre sine tilbøjeligheder og svagheder, at det er forholdsvis let at danne sig et pålideligt billed af den hele personlighed. Han havde en levende åndelig sans, der søgte det ualmindelige og betydningsfulde; mægtige indskydelser beherskede ham, snart til det gode og ophøjede, snart til letsindighed og til formål, som ikke var hans opmærksomhed værd. Men han var uden stadighed og vedholdenhed i sine foretagender, og skønt der utvivlsomt var en dyb og alvorlig sammenhæng i hans digterliv, falder det derfor dog tilsyneladende fra hinanden i tilfældige brudstykker. Hans tilværelse er lyrik ligesom hans digtning.

«Såvidt jeg kan skønne, siger Evald i sine erindringer, har disse to grundtræk, den lyst nemlig *at be-*

mærkes og den lyst *at være fri,* både først anlagt og siden bildet min tænkemåde og min skæbne.» «Jeg. har fra det første, jeg kunde skønne, havt noget Don-Quichottisk i min karaktér, som et stolt hjerte, der altid indtil entusiasme var elskere af friheden, i forening med en hidsig indbildningskraft uden tvivl avlede —. Jeg var fra barnsben af en soren elsker, en beundrer af alt det besynderlige, det hvorved man lettest kunde skille sig fra mængden og således blive bemærket, ofte omtalt og peget med fingre på.» Dette skal dog selvfølgelig ikke forstås således, at han vilde udmærkes i almindelig forstand, rent udvortes; tværtimod. Det, som lokkede ham, var det virkelig ualmindelige. «Den jævne alfare, støvede vej havde aldrig noget tiltrækkende for mig, siger han i sin store fortale. Dens tryghed, dens bekvemmelighed havde intet morende for min indbildningskraft, intet der kunde trøste i et hjerte for savnet af de følelser, som kun uventede hændelser og vanskeligheder og farer kan opvække. — Imidlertid vandrede jeg med i karavanen, fordi jeg måtte og så længe jeg måtte. Men når jeg undertiden så til siderne og blev én eller anden pilegrim vår, som vandrede sin fodsti for sig selv, da opvakte han min hele opmærksomhed, da brændte mit hjerte efter den ujævne, krumtløbende, med krat og mose igennemskårne bane og jeg forudfølte de himmelske saligheder, som den altid syntes mig at føre til.»

Af denne lyst udsprang da hans ungdomseventyr og så mange senere mindre iøjnefaldende foretagender. Det var ham i hans ungdom «ikke nok at besynge helte, han vilde selv være det.» Og han havde unægtelig adskillige betingelser derfor. Først denne, som han påstår, at han i forvejen gjorde sig rede for og overvejede hvad han vilde. «Uagtet man ved at dømme af adskillige stærkt iøjnefaldende handlinger ikke sjælden har beskyldt mig for at være forvoven indtil dumdristighed, så er jeg

mig dog i mit hele eventyrlige livsløb neppe to eller tre handlinger af betydenhed og fare bevidst, som jeg ikke i det mindste har troet at være tvungen til og som jeg ikke har overvejet med en yderlig og virkelig frygtsom forsigtighed, førend jeg begyndte derpå. Jeg fulgte sjælden eller aldrig mit første indfald, førend jeg, så godt som jeg kunde, havde afvejet det gode imod det onde, som kunde flyde deraf og strængt havde adspurgt mig, om og hvorledes jeg kunde undfly eller afværge eller overvinde dette eller hint. Men når disse spørgsmål engang vare undersøgte og mit indfald havde vundet sejr, var det jo neppe muligt at overtale eller at lokke eller at true mig til at forlade det —.» Hertil kom «et temmelig fond af vittighed, af det man kalder presence d'esprit, af mod i uundgåelige og vedvarende farligheder, hvormed den mig ellers så ublide skæbne ikke stifmoderlig har forsynet mig,» — og «et besynderligt held i at rede mig ud af de vanskeligheder, som jeg hverken har kunnet forudsé eller undgå.»

Når han alligevel ikke kom til at spille heltens rolle, da var det, fordi han opgav alt på halvvejen, fordi han led af en medfødt magelighed. Han vilde gerne nok friste et eventyr, men når det var foreløbig nydt, tabte han sin interesse for det. Den store frihedstrang, han stadig følte, havde kun tildels sin grund i den medfødte stolthed, «en anden, én som bestemte den langt nøjere, én som tvang mig nogenledes til netop at blive aventurier og gjorde mig det næsten umuligt at blive enten helt eller statsforræder: det var en vis mig naturlig magelighed.» Han forstår herved «den svaghed snart at kunne blive træt og ked af ethvert ordenlig bestemt, énsformigt og vedvarende arbejde.» Derfor afbrød han enhver bestræbelse på halvvejen, når det ikke kom alt for meget i strid med hans stolthed.

Et menneske med disse forudsætninger lider selv-

følgelig i de fleste tilfælde borgerligt skibbrud. Han kan alt efter omstændighederne redde sig på en planke eller gå tilbunds, han kan endog blive taget op af andre og nå hæderligt i havn; men i forhold til hans ungdoms drømme vil det dog altid være skibbrud. Så er der det sjældne tilfælde, undtagelsen i kraft af gudernes gunst, at den skibbrudne kommer i land på en øde ø, hvor ingen spørger ham om, hvorledes han kom hid, fordi der ingen er til at spørge. Skibbruddet er da nærmest kun en anledning for ham til at gå i land, hvor han ellers ikke vilde være kommen, og til for fremtiden at føle sig uadskillelig knyttet til sit nye hjem.

Således gik det vor Evald. Det var hans sværmeri ikke blot som dreng, da han løb bort for at komme til at lide skibbrud på vejen til Indien, men hele livet igennem, at kunne bo på en øde ø. «Jeg er overbevíst om, siger han, at til hvilken time i min levetid jeg havde havt valget imellem den mest glimrende trone på jorden og Robinsons ubeboede ø, jeg uden betænkning havde valgt den sidste.» Det kan da vel også siges, at han led skibbrud i livet, i de foretagender, som han fra først af anså for store og misundelsesværdige, men at han kom i land på en hidtil ubeboet ø, hvor et rigt og uberørt liv omgav ham og var til alene for ham.

Hans fantasi sad inde med en uudtømmelig rigdom af billeder og drømme, hans sjæl var frugtbar på tanker og mægtige følelser. Alle de egenskaber, som hist kom ham til gode, og ikke mindre de, som kom ham til skade, bidrog her til at gøre ham stærk. De dristige indskydelser opflammede hans ånd, den medfødte trang til at hengive sig i uvirksomhed, gjorde den frugtbar.

Han gav sig hen i sine indskydelser og tilbøjeligheder med et stort og varmt hjertes fyrighed. «Det er tilforladelig et hovedtræk i min karaktér,» siger han, «at jeg fra mine barnsben har havt og endnu har en

inderlig og usigelig tilbøjelighed til at gøre alle de skabninger, der ser ud ligesom jeg, og jeg tør sige alle skabninger uden undtagelse, lykkelige og fornøjede. Selv de, hvis væsen og opførsel imod mig gjorde, at jeg til en tid umulig kunde lide dem, behøvede kun at trænge til mig, at smile til mig, at trykke mig i hånden for at blive mine bedste venner, for at have al min ejendom og selv mit blod til deres tjeneste.» Andre stadfæster dette træk; han lod sig helt rive hen af sit gode hjerte. Men han elskede kun sin næste som sig selv; han vilde også fornøje sig selv og føle sig så lykkelig som muligt. Derfor hengav han sig så villigt i de flygtige elskovsforbindelser, til det frie samliv med ligesindede venner og til vinens glæder. «Et godt selskab» kunde bringe ham til at glemme de alvorligste anliggender, som vi har set; og så siger han endda, at intet selskab var ham så kært som en flaske god vin, der tillod ham i énsomhed at drømme de saligste drømme. «Jeg er ikke mere ond, end man på denne jordklode sædvanligvis er,» skriver han til Moltke; «men lidt skødesløs, uordenlig, pantagruelisk er jeg —.» Lidt af en Pantagruel! denne tvetydige, omflakkende, vittige, holdningsløse herre, der hos Rabelais giver udtryk for skyggesiden hos hans helt. Denne sammenligning, for hvilken Evald selv bærer ansvaret, angiver yderpunktet af hans naturél. Han havde denne bedårende svada, denne uimodståelige elskværdighed, der følger med det geniale far niente. «For at oplyse min tænkemåde,» siger han et sted, «vil jeg anføre den orden, hvorefter jeg, så vidt jeg kender mig selv, altid har valgt én måde at slå mig igennem på fremfor en anden. Jeg har nemlig altid heller villet mangle endog det nyttige, end jeg har villet fortjene det ved et alt for surt og stadigt arbejde. Jeg har heller villet fortjene det ved mit ansigts sved og ved trældom selv, end med magt fratage det nogen,

hvorom jeg kunde have den mindste formodning, at han trængte lige så meget dertil, som jeg. Jeg skulde vist altid have gjort mig mindre betænkning ved åbenbar at røve det fra én, der kun nogenledes kunde undvære det, end ved at stjæle det fra den allerrigeste. Og jeg skulde tilforladelig før have bekvemmet mig til at stjæle end til at tigge det. Dette sidste har endog den yderste nød aldrig kunnet overtale mig til.» Her har vi manden. Og for at fuldende billedet, behøver vi kun at høre den gravskrift og det eftermæle, han tænker sig, da han i Rungsted ansér sit liv for truet. «Jeg vil sige dig, hvorledes du omtrent vil bære dig ad, skriver han til sin ven Peder Spendrup: Når du læser i aviserne under den titel: «Dødsfald: Rungsted. Hr. Johannes Evald død i sin alders 31. år. Han var meget omtalt al sin tid for sine skrifter og for sine narrestreger;» så vil du trække på skuldrene og sige et græsselig langt: ej, så er han da endelig død, den gode ærlige gnuf! Så vil du stoppe dig en pibe tobak, se ud af vinduet og være tavs et par timers tid, og inden aften vil du glemme mig over kløverknægt.»

At dette ikke er den hele Johannes Evald, véd vi alle; men det er en såre væsenlig del af ham, det er manden som han var de sex dage i ugen. Men til et sådant naturél hører der, når personligheden ikke er overfladisk og intetsigende, et vist tungsind. Dette tungsind er ikke tilfældigt, fremkaldt ved en tilskikkelse, en sorg eller en brøde, men uadskillelig knyttet til letsindet. Evald tager fejl i sin henførelse af den melankolske tone i sin digtning til Arenses tab. Havde han tænkt sig om, vilde han have fundet det forud for dette, da han ejede hende, og på alle punkter i sit liv, når Arense var glemt og når hendes billede igen dukkede op i hans erindring.

Tungsindet kan dog være af en dobbelt art. Enten kan det være knugende og lammende, som en mørk

nat, der afløser glædens dage; eller det kan stå i pagt med et dybt alvor i sindet, som en helligdag der afløser de søgne dage. Ingen var vel så lykkelig helt at undgå nætternes rædsel, men den ædlere natur vil dog mere og mere arbejde sig frem til helligdagenes fred.

Evalds tungsind havde sin rod i hans letsindige natur og drog rigelig næring af hans hårde tilskikkelser, den ubønhørlige sygdom, som ødelagde hans legemskræfter. Men det fik ikke lov til at udmatte hans sjæl. Det giver kun hans digtning en dybere sangbund, det forøger tankens spændighed og billedets kraft. Det er en stor fejltagelse, at hans digtning fortrinsvís er melankolsk; den er alvorlig, mandig og klædt i højtidsskrud; men når den, som verdenstræet, strækker sin ene rod ned i dødsriget, så når den anden op til gudernes hjem og glædens boliger. For slet ikke at tale om den tredje, der går ud til menneskenes dårskaber, de vanskabte jætter.

Med denne karaktér var det da ikke vanskeligt at forudsige, at Evald vilde være temmelig uheldig stillet, når han efter en stor skuffelse i sin rent borgerlige tilværelse kastede sig over et frit studium. Hvad der alt forhen var kommen ind i hans liv af uregelmæssigt, blev nu ligesom lyst i kuld og køn, nu da han havde opgivet ethvert ydre mål og kun tænkte på at «slentre livet igennem.»

«Få, men retskafne venner» hørte nu til hans ideal af en tilværelse; dem var det ikke så vanskeligt at finde for en yngling med hans forudsætninger. Nogle af dem er kendte og fortjener særlig omtale.

Blandt dem der boede på Valkendorfs kollegium, da Evald kom dertil, var Hans Jørgen Trojel, en præstesøn fra Fyn; han gik ud i efteråret 1764, men forinden havde Evald utvivlsomt gjort bekendskab med hans begavede broder, den senere digter Peder Magnus Trojel.

Det var et sjælden begavet menneske, neppe et halvt år ældre end Evald, student, teologisk og juridisk kandidat med bedste karaktér og udmærkelse. Han var sin morbroder Kofod Anchers fuldmægtig i lovkommissionen og på gode veje til at træde ind på en glimrende embedsbane. Ved siden af havde han lagt sig efter de nyere sprog og talte med færdighed tysk, fransk, engelsk og italiensk. Disse talenter bragte ham imidlertid ud af sporet; han lod sig bevæge til at tage en plads som hovmester hos grev Vedel-Vedelsborg, dengang overhovmester hos de kongelige prinsesser, hvorved han knyttedes til hoffet. Her lod han sig snart friste til de adspredelser og udskejelser, som var uadskillelige fra et stort og glimrende hof. Skønt han vedblev at læse og øve sig i sprog, begge dele efter en stor målestok, droges han dog mere og mere ind i den lette lediggang og den ørkesløse tidsfordriv, hvoraf hans omgivelser var optagne. Efter kong Fredriks og grev Vedels død blev han endnu nogen tid i hovedstaden, men rev sig derpå ud af sine brydsomme forhold og blev huslærer i Nyborg, senere avditør. Han optrådte nu med mindre digtsamlinger, især satirer, også erotiske og anakreontiske sange, efter tidens smag. I året 1776 vendte han tilbage til København og hørte da atter til Evalds fortrolige venner.

En anden jævnaldrende omgangsven fra disse år var den senere landsdommer på Bornholm, Ditlev Ludvig Rogert. Han var født på Låland og student fra Nakskov skole, men brugte 15 år til at få sin juridiske examen. Han kunde senere fortælle mange historier fra samlivet med Evald på Valkendorfs kollegium og deres kollisioner med vægterne. Blandt andet var det engang hændtes Evald, at han blev taget fast og hensat på «riddersalen», d. e. «den sal, hvori pøbel af den laveste og ureneste art blev henvíst om natten af vægterne,»

og han måtte sidde her til opad næste eftermiddag. Meddeleren af denne fortælling stiller sig helt på digterens side og mener, at han i sådanne fornærmelser kunde have skellig grund til at blive opbragt på vægterne og fortsætte fejden; men det ligger dog nok nærmere at indrømme, at når vægterne troede ustraffet at kunne byde en teologisk kandidat dette, så må han i forvejen have indladt sig lovlig meget med dem og have havt ikke lidet af gadeuordener på sin samvittighed. Et lille træk af den slags er opbevaret af Rahbek, der fortæller, at Evald på hjemvejen om aftenen eller natten kunde finde på at drage sin kårde og slå i brostenene, «så gnisterne stod ham om hovedet,» med det råb: «nu grasserer poeten Evard!» At iøvrigt også Rogert havde en gnist af den genialitet, som så let fortryllede Evald, fremgår noksom deraf, at det var ham som senere, under det stadig fortsatte fortrolige forhold til digteren, komponerede den storslåede melodi til «kong Kristian stod ved højen mast.»

Ved siden af Rogerts navn står under Evalds testamente Nikolaj Milling, og også han hørte utvivlsomt til hans første vennekreds. Milling kom 1765 som 20årig student fra Ålborg skole og boede med flere af sine nærmeste landsmænd i hus hos den originale stadskirurgus Reitzer på Vestergade (ved Gammeltorv). J. H. Tauber, som et par år efter ligeledes kom hertil som student fra Ålborg, kom til at bo samme steds og taler om Millings «tåbelige lyst til at traktere på sine landsmænd, sålænge han havde noget af sine jydske sendinger, smør, ost, kød og andre gode sager, hvorved han siden selv måtte suge på labberne. Ofte var dette sluttede selskab temmelig højrøstet og hjerteglad, når punchebollen havde begejstret det.» Senere fortæller han om samme Milling, at han var medlem af et prædkeselskab på regensen, men blev udelukket på grund af sin for-

sømmelighed. Han var nær aldrig bleven kandidat, da han forfaldt til brætspil. «Klæderne blev udsatte og han havde kun en luvslidt frakke tilbage, et par gamle buxer og en messingparyk.» Tauber fik penge sendt fra hans fader, gav ham deraf til det nødtørftigste og fik ham til examen; det gik godt og han fik første karaktér (November 1770). «Nu var da alting godt. Hjem vilde han ikke og hjem skulde han, i det mindste nogen tid. For demís vilde han ikke prædke for at have denne velgørende årsag til igen at komme til sit kære København. Tauber indtingede ham hos en skipper, besørgede hans tøj indpakket, fulgte ham ombord og så hans henfart. Siden den tid skikkede han sig vel.» I Evalds sidste år lå han på Ehlers's kollegium og øvede sig i at prædke i Helligånds kirke.

Endvidere var der Povl Danchel Bast, en degnesøn fra Horslunde, ligesom Rogert student fra Nakskov (1767). Han var 11 år om at få sin examen, meget vel begavet og en brav karaktér. Senere blev han stiftsprovst ved frue kirke og professor. Sit venskab for Evald bevarede han til det sidste og han var den, som tog sig af hans efterladte håndskrifter.

Så var der en ven Thomas Wissing, vinhandler på Vestergade. Det er ikke så vanskeligt at gætte, hvorledes dette bekendskab sluttedes. Han indgik ved denne tid ægteskab, men et tidligere sluttet venskab kunde vel nok til en vis grad vedligeholdes trods dette. Da «Rolf Krage» blev udgivet, nævnes han blandt subskribenterne (på 10 exemplarer) og senere henviser Evald til ham blandt de nærmeste venner, som han forudsætter vilde tage sig af hans anliggender: «min Wissing». — Der vilde vel endnu måske kunne nævnes flere navne på bekendte fra denne tid, — således juridisk kandidat T. L. Brix, den eneste, for hvem Evald optrådte som defendens, ligesom han omvendt forsvarede dennes sidste

og betydeligste disputats (senere død i Vestindien!) — men de træder ikke frem som kendelige personligheder.

Men det vil alt af disse oplysninger let skønnes, hvorlidt man ved forståelsen af denne tids betydning kan slå sig til ro med Øhlenschlægers forklaring, der er gentaget af N. M. Petersen: «Han levede helst med en sværm godhjertede ham hengivne drikkebrødre, som han ofte beværtede på sin bekostning og som til gengæld med høj røst istemte hans viser og gjorde kor ved de skåler, han foreslog.» Således gik det neppe til. Vistnok kom han i støjende drikkegilder, men han skrev ingen drikkeviser og det går ikke an at vælte skylden fra ham over på andre. Nej, de var en kreds ligesindede og ligestillede venner, som forsømte og tabte interessen for alvorligt arbejde, lod fiolen sørge og levede for dagen. Det var livslystne og begavede unge mennesker, med vid og mangehånde talenter, og deres samliv bar udentvivl præg af en vis genialitet. Men for Evald, der drev alting til yderlighed, blev skaden uoprettelig; han lærte at elske de stærke drikke for deres virkningers skyld; med andre ord: han forfaldt til drik.

Evald har selv udtalt sig tilstrækkelig tydeligt og de samtidiges beretninger lader ingen tvivl tilbage i den retning. Han lover i sine ufuldendte erindringer at vise, «hvorledes først glæden selv og ubesindighed, selskaber, lejligheder og fristelser; siden genvordighed, kummer, ærgrelse, mismodighed og alle hypokonderiens ulykker tid efter anden har dreven denne i sig selv uskyldige lyst alt for ofte og alt for langt over den fatale streg; og hvorledes vanen tilsidst og deraf fødte fysiske, legemlige nødvendigheder har forøget og hærdet den til en grad, der har været stor nok til at spilde det for mig, som man i almindelighed kalder sin timelige lykke —.» Han udvikler med mange ord og megen styrke den betydning, vinen har havt for ham til at opildne de

sjælelige kræfter i modfaldne øjeblikke, og han ser heri den egenlige undskyldning for sin svaghed. Men ovenstående vidner derimod: det var glæden, som forførte ham, det gode lag, den løftede stemning, lejligheden til samliv med venner. Det øvrige følger så bagefter af sig selv: tungsindet, som skal adspredes, ærgrelsen som skal druknes, — og den ulykkelige vane, der behersker mennesket.

Det kunde ikke være andet end at hans nærmeste med sorg måtte være vidne til dette. Rimeligvis medførte forældrenes forestillinger da et brud, så han, om end forbigående, ophørte med daglig at komme i deres hus og spise ved deres bord. Han havde af kollegiet foruden fribolig et årligt stipendium på 36 rdlr.; desuden det Skelske stipendium på godt 20 rdlr. (ialt c. 180 kroner). Lejlighedsvis oplyses det endvidere, at han havde private informationer (hos general J. G. Moltkes enke, Fredrik Moltkes moder). Efter sit ejendommelige naturèl ønskede han dog rigeligere og næmmere indtægter og han bad derfor sin stiffader om forskud på fædrenearven; .men han fik et afslag. Så indgav han en ansøgning til kongen om myndighedsbevilling (21. December 1765). Til sine studeringers fortsættelse, siger han, og til højnødvendige fornødne udgifter behøver han sin lille arvekapital på 500 rdlr. og beder om at blive rådig over den. Ansøgningen sendtes til konsistoriets erklæring og drøftedes i de følgende måneder. Forhandlingerne om denne sag er ret oplysende for Evalds stilling og forholdene i hjemmet. Rektoren, prof. Kratzenstein mente, at man måtte indhente stiffaderens og moderens erklæring og i det højeste bevilge ham en 150 rdlr. årlig, ikke det hele. P. Holm afgav en vidtløftig erklæring: «Stiffaderen,» siger han, «menes at være en bemidlet mand og uden børn. Han har et par gange, for længe siden, været hos mig og så omhyggeligen rost og

rekommanderet monsr. Evald, som om han havde været hans egen fader.» Man formoder, at forældrene har understøttet ham tilstrækkelig, «med mindre der enten over hastighed og mod på denne eller anden eller begge sider er kommen nogen misforståelse, den man måtte ønske og søge ophævet, at og mr. Evald, som har så godt et hoved og har víst så distingveret flid, siden han fra østrigsk krigstjeneste kom igen til universitetet. at man kan håbe noget godt om ham, når ikkun gemyttet får den rette stadighed og bestandighed i det gode. Konserverer han sine forældres, moderens og stedfaderens gunst og kærlighed, så er det venteligt, at han af dem kan nyde meget godt, ja vel og få en god arv efter hende eller efter begge. Bliver derimod vedvarende splid imellem dem, som denne ansøgning (om den er uden deres vidende og mod deres vilje) kan give anledning til, så er befrygteligt, at ham nu strax gøres sådan regning, at han af de 500 rdlr. har lidet eller intet til gode og at han siden får intet eller meget mindre end han ellers havde kunnet håbe. Jeg skulde vel håbe, at supplikanten nu ej haver noget så meget dårligt for, som det han resolverede sig til i en alder af omtrent 16 år, hvorved 2 år så ilde spildtes, og han imidlertid exponeredes for alle ulykker. Men jeg er dog nu ej vis på, at jo et slags recidive kunde finde sted, som kunde for ham være hasardérlig og skadelig nok, om endskønt det aldeles ikke var sådan som det forrige.»

Kofod Ancher foreslog at sende ansøgningen til hans lavværge, P. Hulegård, da den syntes at gå ud på, at man forholdt ham det nødvendige. «Skulde denne supposition i henseende til Evald befindes, som jeg frygter for, urigtig, da gøre vi ham størst tjeneste med at fraråde ansøgningens indhold.» Rimeligvis viste det sig ved nærmere forhandling med Evald, at han ikke havde sat sin stiffader i kundskab om det foretagne skridt og

at denne således ikke kunde ønske sagen fremmet. Konsistoriets erklæring (af 26. Marts 1766) gik da også ud på at fraråde ansøgningen, skønt det villig indrømmedes, at supplikanten var det bekendt «som et godt geni og hurtigt hoved in studiis.» Sagen foretoges derefter i kancelliet og forestilledes den 17. April i konsejlet, begge steder til afslag. Samtidig ophørte det Skelske stipendium, og den unge mand, hvis bestandighed jo var så ringe, forsonede sig hurtig med sit gode madsted på Kultorvet.

Der var imidlertid indtrådt en anden begivenhed, som for en tid aldeles måtte optage hans interesse. Den 14. Januar 1766 var kong Fredrik V død og en almindelig landesorg fulgte ham i graven. Der skulde selvfølgelig arrangeres sørgehøjtider, og i det samme konsistoriemøde, i hvilket beslutning fattedes i myndighedssagen, blev det overdraget til rektor at tale med Evald om en kantate i den anledning. Den 25. Februar meddelte han sine kaldsfæller i et cirkulære, at dette nu var sket, og at Evald «havde lovet med største flid at udarbejde poesien til sørgemusikken og skaffe den færdig i de næste dage.» Kapelmester Scheibe lovede at komponere den.

Denne samtidige beretning oplyser bedre end Evalds fortælling, hvorledes det kan være gået til, at han kom til at skrive også den store kantate. Det er åbenbart, at han alt dengang må have været bekendt som digter. Han indrømmer nu vel også i fortalen til sine skrifter, at han «den tid og skrev vers og uden tvivl sådanne, som ikke fattedes stænk af en naturlig vittighed. Men i de første 6 år skrev jeg intet stykke, hvormed jeg vilde bebyrde mine læsere, — et eneste undtaget, som jeg vil lade dem se til et forsøg.» Det er digtet til jomfru Hulegårds bryllup. Andre har imidlertid øjensynligt opfattet det anderledes; man var dengang ikke

forvænt med lyrik og det er let at forstå, at Evald tidlig måtte kunne udmærke sig for alle andre.

Imidlertid fortæller han følgende om kantatens tilblivelse: «Nogle studenter blev tilsagte at indgive prøver af de kantater, som skulde opføres ved kongens jordefærd. En person, som havde at befale over mig, tvang mig til at forsøge mit held med de andre. Jeg skrev da, så godt som jeg kunde, en arie, et kor og et recitativ, og jeg kan sige med sandhed, at jeg til min egen største forundring beholdt fortrinnet. Det var vist dengang mine egne varme følelser og ikke konsten der hjalp mig til denne pris. Men da jeg nu havde skrevet det færdigt, da nu enhver Dansk fandt, at jeg havde skildret hans dybtsårede hjerte, da jeg kun ligefrem skildrede mit eget: da overøste man mig med et ufortjent bifald og man tiltroede mig at have været konstig og vittig og skarpsindig, hvor jeg kun havde været oprigtig.»

Disse antiteser er vistnok kun meget delvis historiske; folk var ikke så umodne dengang, at de ikke kunde vurdere et digt som det pågældende, både dets konstig byggede recitativer og de gribende lyriske arier. Det var en poesi, hvis lige i sin retning ikke var hørt på dansk, en poesi med tidens præg, som det sig burde, men langt ud over dens hidtidige målestok.

Men vi må her se bort fra denne side af sagen for at klare de ydre forhold ved digtningens fremkomst. Den «person», som dengang havde at befale over Evald, var selvfølgelig hans stiffader, hørkræmmer P. Hulegård. Han nævner sjælden denne mand uden en vis bitterhed, og det vil være umuligt nu at afgøre, med hvilken ret. Det er rimeligt nok, at Hulegård satte større pris på en regelmæssig livsvandel end på digterisk evne, og at erfaringerne med de to af brødrene, — den ældste, som døde i Vestindien, og den yngste, der ikke kunde bringes til at bestille noget som dreng og så blev kadet, —

gjorde ham betænkelig overfor den tredje, hvis brudte forlovelse med hans søsterdatter vistnok i familjen kastede en skygge over ham. Imidlertid roses han iøvrigt for sin hæderlige karaktér og det synes jo også, at moderen har været enig med ham i hans holdning overfor sønnerne. Heller ikke tyder det træk, at han nøder Evald til at deltage i konkurrencen, på andet end et venligt sindelag.

Men Rahbek har en noget anden fortælling om denne tildragelse. Den tyske digter Vilhelm Gerstenberg, født 1737 i Tønder, boede dengang som ritmester i Hulegårds sted på Kultorvet og havde her lært Evald at kende. Han søgte at formå ham til at indlevere en kantate og han støttedes heri af moderen og vel også af faderen. Samtidig benyttede han sit venskab med kapelmester Scheibe til at henlede hans opmærksomhed på det indleverede stykke.

Kantaterne over kong Fredrik V gjorde med ét Johannes Evalds navn bekendt; han blev for fremtiden brugt ved lignende lejligheder. Også materielt havde han et godt udbytte af dem; universitetet synes at have givet ham 10 rdlr. for sit festdigt og af rentekammeret fik han ved kongelig resolution af 20. Maj 80, i steden for de af kammeret foreslåede 50 rdlr. Det var altså ialt en 300 kroner. Men hvor blev de af? «Da han for ét af sine stykker fik en betydelig sum efter de tider,» fortæller Øhlenschlæger efter Rahbek, «levede han i herlighed og glæde, sålænge det varede. Han lod sig køre omkring i en prægtig vogn og sagde til kusken: Spørger nogen dig, hvem du kører for, skal du svare: for kavareren Evard!» En anden gang (rimeligvis året efter, ved Kristian VII's salving) fik han et mindre honorar end han havde ventet. Da så lakajen bragte ham dukaterne fra hofmarskallen, kastede han dem hen ad gulvet og svor en ed på, at han ikke vilde hvile,

før de var fortærede i lystighed; og — tilføjes der — man kan være sikker på, at han holdt ord. Denne fortælling er opbevaret af hans daværende kontubernal på Valkendorfs kollegium, rimeligvis den senere præst Vilhelm Billeskov.

Vi vender imidlertid tilbage til Evalds poetiske studier, der stadig gik ved siden af de her skildrede forhold. Kantaterne over Fredrik V gav anledning til et dobbelt bekendskab, med Scheibe og Gerstenberg, der begge måtte blive opmærksomme på dette ualmindelige talent. Hvad Scheibe angår, da har Evald selv omtalt betydningen af hans undervisning.

Johan Adolf Scheibe, der ved denne tid var en mand på henved de 60, er bekendt som oversætter af Peder Pårs og omgangsven af Holberg. Det må vistnok ansés for tvivlsomt, om Evald ikke har kendt ham før denne tid; vist er det, at han alt 1743 i skattemandtallet findes boende på Nytorv, ved vajsenhuset, og således neppe har været ubekendt med dets præst. Digteren henfører heller ikke bekendskabet til nogen bestemt tid. Han bemærker om en passionskantate (fra 1768), at den er skreven til musikken over Fredrik V, og han tilføjer: «Min ven, salig hr. kapelmester Scheibe, som elskede med rette denne fortræffelige musik, bad mig rette mine ord derefter —. Dette er den bekvemmeste plads, jeg kan betjene mig af, til at bevidne om muligt efterverdenen min taknemlighed imod denne højst fortjente og som jeg frygter for lidet påskønnede mand. Han var mig en fader, og det er vist, at om der findes noget i mine poetiske arbejder, som i hensigt til det musikalske kan fortjene bifald, så har jeg hans lærerige omgang, hans kærlige undervisning ene at takke derfor.» Abrahamson udmaler dette videre på sin voldsomme måde, idet han til denne bemærkning i sin anmeldelse føjer følgende: «Scheibe miskendtes, thi han havde sande fortjenester

og brovtede ikke. Han så dybt i musikkens de mange og store hemmeligheder og derfor kunde han aldrig nedlade sig til de musikalske snurrepiberier, som får de indbildte kenderes beundring —. Når han satte musik, så troede han at måtte følge digterens tanker, at måtte lade tonerne stræbe at opvække lige sådanne forestillinger i tilhørernes sjæl som digteren ved ordene, og da var det naturligt, at de fleste nægtede ham bifaldet; thi de fleste ønsker ikke at erindres om, at de har en sjæl. Dette véd komponiste-trosset og derfor arbejder det lystig løs på øret og på øret alene. —» Omgangen med Scheibe må således i strængeste forstand henregnes til Evalds læreår.

Gerstenberg omtales ikke af denne i de brudstykker, som han fik nedskrevet om sit levned, og dog er der neppe tvivl om hans indflydelse. Han var som student gået over i militæretaten og avancerede her i mindre end 5 år fra kornèt til ritmester (i oldenborgsk kyrasérregiment), og da dette opløstes (31. Maj 1767) trådte han efter et års forløb ind i den civile statstjeneste: tyske kancelli, rentekammer og kommercekollegiet, indtil han 1775 gik til Lybek som dansk resident.

Ved siden af denne mangeartede forretningsdygtighed udfoldede han en rig forfattervirksomhed. Han var tidlig optrådt med anakreontiske sange («tändeleien») og «krigssange for en dansk grenadér» (på tysk) m. m. I København satte han sig snart i forbindelse med andre literære personligheder og udgav alt 1765 i forening med Kr. Fleischer og P. Kleen: «Samlinger af adskillige skrifter til de skønne videnskabers og det danske sprogs opkomst og fremtarv», indeholdende æstetiske afhandlinger og anmeldelser. Da dette foretagende strandede, begyndte han året efter udgivelsen af de bekendte «Briefe über merkwürdigkeiten der literatur», (de såkaldte «Schles-

wiger literaturbriefe»,) og i samme år udkom digtet «der skalde», tilegnet J. A. Cramer.

Forholdet mellem Gerstenberg og Evald kan på den tid endnu ikke have været synderlig nøje, thi det 8. brev om Ossian og de danske folkeviser, det 11. om den oldnordiske digtning, og det 14. til 18. om Shakespeare, der i virkeligheden er de betydeligste, fordi de fører noget nyt ind i diskussionen, ja i den literære udvikling, har dengang åbenbart intet videre indtryk gjort på Evald. At han har læst brevene er udenfor al tvivl, da hans egen kantate også finder sin omtale i dem og de jo selvfølgelig vakte stor opsigt herhjemme. I det 13. brev omtales Cramers tale over den afdøde konge og forfatteren vil herfra gøre en overgang til Klopstoks ode «Rothschilds gräber», der dengang endnu ikke var udkommen. Denne overgang opnås ved at «uformodet hr. S. (Scheibe?) fremstiller sig for ham med nogle ark danske vers, blandt hvilke især disse storladne linjer vækker hans opmærksomhed:

«Jeg ser de majestætisk tavse huler,
jeg ser de stolte boliger, som skjuler
monarkers ben.
Jeg øjner alt det sted,
hvor Nordens fryd skal graves ned —.
En lyd af suk blev hørt
i tavsheds bolig, —
hvad gråd tør vel forstyrre dette sted,
hvor Nordens helte hvile sig i fred?»

«Han læste dette sted og tænkte ikke nærmere over denne røst mellem gravene, uden for så vidt den forekom ham at være et lykkeligt udbrud af en billedrig fantasi, som tiltalte ham. Men hvis han nogen tid har taget fejl på en behagelig måde, var det denne gang osv.» Også «lykkens tempel» nævnes lejlighedsvis, men kun i forbigående. — «Der skalde» var epokegørende ved sin

brug af den nordiske mytologi, som kort efter gav anledning til Klopstoks og Evalds tilsvarende forsøg. —

De to år var nu hengåede; Evald sammenfattede en del af deres udbytte i sin sidste disputats: «om poesiens natur og rette væsen.» Han havde på det sidste været forsømmelig med sine disputatser; 1765 opsatte han den fra forår til efterår; 1766 slap han helt, rimeligvis på grund af de officielle kantater; 1767 meldte han atter «forfald» til påske (rimeligvis kantaten til salvingen), for så «at gøre fyldest» til Mikkelsdag (23. September).

Afhandlingen begynder med at gennemgå de gængse definitioner af poesien og viser deres skævheder. Der er først den, at digtet er et maleri, og maleriet et digt, at det kun er forskellige sanser, gennen hvilke vi i disse konster modtager ét og det samme. Evald efterviser, hvor falsk denne tale er, da digtningen kan gengive tidens indhold; vil man endelig have et billed, så lad os sige, at digtningen er et talende spejl, ikke et talende maleri. Det er ret interessant, at denne betragtning her udvikles i al korthed netop samtidig med fremkomsten af Lessings «Laokoon». Derefter opregnes en række andre definitioner, som lige så lidt tilfredsstiller; særlig træffer ikke en eneste den vanskelige adskillelse mellem veltalenhed og poesi. Han kommer da til sin egen fortolkning: «Poesien er den konst ved forestillinger af ualmindelig art, enten digtede eller i sig selv så skønne, at de ingen digtning trænger til, fremførte i et sprog, som udmærker sig enten ved ordenes medfødte vellyd eller i det mindste ved ordføjningens højhed, således at påvirke læsernes eller tilhørernes sind, at de hensættes i den stemning eller betages af den anskuelse, som tilsigtes.» At denne definition kun dårlig gør skel mellem digtning og veltalenhed, har Evald selv en følelse af, og han fortolker derfor fordringen om sprogets beskaffenhed nærmere

således, at poesien ikke er bunden til nogen form, veltalenheden derimod er udelukket fra den metriske.

Det vil dog let ses, at Evalds definition af poesien er både skarpsindig og fyldig. Alt det ydre, i henseende til formen, til dens hensigt at fornøje osv. kaster han til side og trænger ind til dens egenlige væsen: at påvirke, at gribe, at henrive tilhøreren. Digtningen skal ikke melde sig som en tjener, der fordriver vor kedsomhed, eller som en gøgler, der taler og tier, eftersom det behager os; den kommer som en gudinde, der fortryller os med sine toner, som en gud, der behersker vort sind.

Derfor stiller Evald store fordringer til digteren; han skal være født med fantasi og en rig følelse, men han skal søge at udvikle sin tænkning til at beherske dem begge. Hine åndens indskydelser finder deres anvendelse i alle digtarter, men forstandens evner kommer forskelligt til orde: åndens højhed ses i oden, i det episke digt og tragedien, dens bøjelighed i fortrolige breve, dens skarpsindighed i epigrammet; i komedien kommer så godt som alle åndens kræfter til syne. — Desuden må digteren nøje studere mennesket, både efter sit væsen og i sin mangfoldighed; han må udvikle sit øre, studere sprogets love og tilegne sig mangfoldige kundskaber. Hans konst vil vise sig at høre om ikke til de nyttigste, så til de vanskeligste. Det er derfor ganske vist så, at der gives dem, som vil bestige Parnasset til trods for Apollo, som uden medfødte gaver, alene ved flid tror at kunne erhverve digternavn. Dem er det nødvendigt at tilråbe: digtere fødes, de opfødes ikke. Derimod gives der andre, som har ypperlige gaver og alt hvad naturen kan yde til at frembringe en digter, men som i tillid til disse forudsætninger forsømmer alt til at uddanne dem. Disse kan være overbeviste om den sandhed, at *den gode digter udvikles til det, han fødes ikke.*

Dette er afhandlingens sidste fremhævede ord og altså vel den påstand, Evald i sin disputats tilbød sig at forsvare. Den var resultatet af hans to års studier, ligesom det åbenbart var anelsen om den, der havde bragt ham til at hengive sig til dem.

Strax efter forlod han Valkendorfs kollegium, og måske foranlediget ved denne ydre omstændighed tog han sin «Adamiade« frem igen. Han fandt nu, «at det var det vanskabteste foster, som et varmt hjerte og en brusende indbildningskraft nogen tid kunde udklække af en aldeles uvidende hjerne. Imidlertid elskte jeg det endnu, og om ikke det, da det ord, som jeg engang havde givet mig selv derpå, at ville gøre det så fuldkomment som muligt. Jeg gav mig følgelig til dette arbejde og først i fem fjerdingår bragte jeg det i den stand det nu er.»

At dette arbejde kunde tage fem fjerdingår, lå deri at han stedse fra ny fordybede sig i fremmede mønstre. Efterat have omarbejdet «Adam og Eva», som stykket nu kom til at hedde, gjorde han alvor af at læse Shakespeare i Wielands oversættelse. Her åbnede der sig nye verdener for ham. Han havde desuden «været standhaftig nok til at læse sin Messiade tredje eller fjerde gang» (det var dog kun første halvdél, der dengang var udkommen), og han «begyndte at føle sit digtermod belønnet ved visse smeltende ubeskrivelige tårer, som forrådte de sig for hans sjæl udviklende, de snart, de næsten følte skønheder: ligesom den, der en klar middag kom pludselig ind fra torvet i en Rubens' eller Hogarths kabinet, i begyndelsen vilde finde alting halv mørkt og neppe opdage de fortryllende skønheder, som siden, når hans øjne kunde modtage dem, dog ufrivillig tid efter anden vilde udvikle sig for ham.» Hidtil havde han nærmest havt sans for det mere håndgribelige i poesien, den stærkt bundne taleform, de lette eller vægtige

rytmer, antiteserne og de stærke udbrud af følelser og lidenskaber. Nu fik han øje for det finere stof i digtningen, der er uafhængigt af formen og end ikke går helt tabt ved overførelsen til et andet sprog og fra vers til prosa. Rigdommen hos Shakespeare måtte virke mægtigt på Evald, som den virkede på hele den germanske samtid. Det var som en røst fra vor egen fortid, ubunden som naturens tale, vældig i lidenskabens storm og uudtømmelig rig i stemningernes skiftende spil. «Den umiddelbare følge deraf var,» siger han i fortsættelsen af det nylig anførte, «at min smag mig ubevidst blev vant, trængende til stærkere føde end den hidtil havde ladet sig nøje med. Min digterflamme, om det kan være mig tilladt at udtrykke mig således, greb videre omkring sig, og umættet ved blotte ord vilde den have flere begreber, flere ting at nære sig med; den gled bort over de skønneste sentenser, de vittigste modsætninger og de mest velklingende ordspil; den higede grådig efter enhver af naturens sande rigdomme og den trængte sig selv énsom igennem virkelighedens umålte rige i mulighedernes; den dannede sig selv materie til at brænde, at stige, at nærme sig skaberen med. Man begriber heraf, at jeg tabte en del af min franskhed. Det forstår sig, at jeg endnu elskede, endnu højt agtede min første lærer, Pierre Corneille, ligesom jeg i hensigt til en del af mine egne da fuldførte arbejder var og altid vil blive meget fornøjet med mig selv; men sandt at sige beundrede jeg ingen af os mere.»

Således blev «Adam og Eva» gennemgået endnu engang; det franske blev stående, men nye billeder trængte sig ind mellem de ældre og digteren følte sit stykke beriget ved denne påvirkning. Endelig anså han det for «så fuldkomment som han kunde gøre det» og gav det i trykken, vistnok ved udgangen af året 1768. Det averteredes til salg den 11. April 1769.

«Adam og Eva» er Evalds største og som helhed betragtet betydeligste digtning. Alle hans barndoms dybe indtryk, hele hans ungdoms rige tankeliv var nedlagt deri. Emnet gav ham lejlighed til at fremstille de mest enkelte tanker og følelser, det mest oprindelige i menneskelivet og menneskenaturen. Hele hans medfødte patos og hele hans rige evne i retning af det skarpsindige og træffende kunde her udfolde sig. Dets mange uovervindelige vanskeligheder vil det ikke her være stedet til at eftervise, de var alt åbenbare for samtiden; men det gælder jo om at påskønne digtningens selvgyldige værd, og i den henseende står dette «dramatiske stykke» højt.

Man opfatter ofte forholdet således, som om Evald havde været genstand for sin samtids stadige miskendelse, medens vi ganske anderledes forstår at skønne på ham. Det modsatte var snarere tilfældet; han påskønnedes i høj grad af samtiden, lige fra sin første fremtræden, om end kredsen af dem, der kunde vurdere ham efter fortjeneste, ikke var stor, og om end selvfølgelig ingen strax kunde oversé hele omfanget af hans betydning og alle følgerne af hans optræden i literaturen.

Således alt med «Adam og Eva». Den første, som fik lejlighed til at udtale sig om det, var censor, professor J. K. Kall, for hvem Cramer læste det, eftersom det blev sendt i trykkeriet. Han gav det sin påtegning med de ord: «Dette smukke skrift haver jeg læst med stor fornøjelse og holder det aldeles værdigt til trykken.» Uden tvivl gennem samme Cramer kom det Klopstok for øje og digteren fik adgang til denne mærkelige mand. «Jeg havde den lykke, siger han, at blive kendt og tålt og yndet af den store Klopstok, og man kan ikke tvivle på, at jo denne mands omgang var mig en ny kilde, hvoraf jeg øste lige så grådig som af den før omtalte» (Shakespeare).

Cramer, Klopstok og Gerstenberg tilhørte som be-

kendt den ikke ubetydelige tyske koloni, der dengang med den ældre Bernstorf som midpunkt havde samlet sig i København. Den bestod af en række åndfulde mænd, som havde fattet en uskrømtet interesse og kærlighed for deres nye fædreland og var rede til at fremhjælpe alt, hvad der på nogen måde gav håb om at kunne få betydning for en national udvikling. Denne kreds havde nu fået øje på Evald og søgte strax at drage ham til sig. Det var vistnok et uberegneligt tab for denne, at kredsen så snart helt skulde opløses; man er berettiget til at antage, at det vilde have været muligt for ham med den støtte, der her vilde være bleven ydet ham i rent moralsk henseende, at ryste sin ungdoms forvildelser af sig og tage sin berettigede plads i samfundets højere lag. Og hvad kunde han da ikke have fået lejlighed til at udrette! Han kunde alt nu nærme sig til enkedronningen og hendes søn arveprins Frédrik; da denne fik kokopperne indpodet, skrev han et digt; kort efter et andet til moderens fødselsdag (April—September 1769) og i det følgende forår til prinsens konfirmation. Det var ingenlunde blotte lejlighedsdigte, men udtryk for en tilnærmelse, som blev modtagen med glæde, og af en så personlig karaktér, at han i det sidst nævnte digt kunde henvende talen også til prinsens lærere og minde om sit venskab med Jens Snedorf:

> Og skal min sang ej vove sig til eder,
> hvis flid opelskte disse saligheder,
> de visdomsfrugter, som I dele nu?
> Helt, ved hvis aske denne tåre rinder!
> den salighed, som Fredriks Mentor finder,
> den synger ingen uden du!

Men Evalds forbindelser begyndte ikke blot at strække sig opad, de gik også udad, i større kredse. I «adressekontorets kritiske journal over bøger og skrifter» anmeldte Jakob Baden, dengang konrektor i Helsingør, i

Juli 1769 det nys udkomne skuespil. Baden var medlem af selskabet for de skønne videnskaber og blev senere det's sekretær; han var opmærksom på alle rørelser i den danske bogverden og havde en ikke ringe indflydelse ved sine ædruelige domme og omhyggelige granskninger af hvad der udkom. Omtalen af «Adam og Eva» udmærker sig også ved sin udførlighed og den klare og udtømmende måde, hvorpå han sætter læseren ind i stykkets gang og giver prøver på dets stil og såvel lyriske som dramatiske skønheder; at Baden ikke fuldt ud kan vurdere den mægtige patos og glødende lyrik, som så ofte bryder igennem de ensformige franske vers, kan man selvfølgelig ikke bebrejde ham som smagsdommer. I almindelighed fælder han i begyndelsen af sin anmeldelse denne dom, efterat have tilbagevíst forskellige indvendinger mod at kalde stykket en tragedie og efterat have indskærpet, «at det er overmåde farligt med alt for stor strænghed at klassificere vittighedens værker eller at bestemme visse regler og grænser for enhver digtemåde, hvilken den ikke tør overtræde uden at underkaste sig dadel»: — «den som altså ikke vil kalde hr. Evalds drama en tragedie, må kalde det et fortræffeligt stykke; thi det er det i alle henseender: et stykke, hvoraf vort sprog og poesi har årsag at være stolt og som kan tjene til et unægteligt bevis på den gode smag, som så kendelig udbreder sig hos os.»

Et par måneder efter fremkom der en anden endnu mere vidtløftig anmeldelse i Berlings «Københavnske efterretninger om lærde sager» (14. September ff.). Den går væsenlig ud på at meddele læserne et fyldigt uddrag af det bedste i stykket, hele sider anføres og hele scener optrykkes, en metode, som jo i så mange tilfælde er langt at foretrække for en ukaldet dommers uforgribelige meninger om, hvad digteren kunde have gjort anderledes og bedre. Anmelderen røber megen forståelse af, hvad

der her er det væsenlige, og han fremdrager mere end én gang netop de ypperligste enkeltheder, som f. ex. hvor han betegner Eloas straffedom over Adam som «disse trende gyldne linjer»:

«Hvor est du Adam?»
(Satan:) «Skælv!»
(Adam:) «Hvor flyr jeg, gud, hvorhen?»
«Hvor est du Adam?»
«Skælv!»
«Din skræk, o død, omspænder» . . .
«Hvor est du Adam?»
«Skælv!»
«O gud, i dine hænder!»

Hovedindtrykket har også for denne forfatter, der indvender ikke så lidt mod enkelthederne og mod selve den tanke at bringe disse personer og begivenheder på scenen, at det er «et fortræffeligt digt», at det er «et unægteligt bevis på forfatterens til digtekonsten ret oplagte geni.» — Man vil ikke kunne nægte, at denne modtagelse var alt, hvad en 25årig digter med nogen billighed kunde forlange.

Omtrent fra denne eller en noget tidligere tid hidrører også det varme venskab med tvende begavede mænd, som i alle tilfælde i henseende til den rent borgerlige livsførelse stod over hans tidligere omgangsvenner. Det var et par officerer, og bekendskabet med dem er altså muligvis hidført af Gerstenberg, der stod i personligt forhold idetmindste til den ene af dem, Verner Abrahamson.

Denne var en jævnaldrende af Evald, neppe et halvt år yngre og født i byen Slesvig, søn af en officér. Han synes dog ikke at have kendt Evald i sin barndom, da han blev undervíst i hjemmet; omtrent samtidig med denne kom han til København, hvor han først lærte dansk, det sprog, hvis uforfærdede ridder han skulde

blive gennem et langt liv. Den 26. Oktober 1763 udnævntes han til løjtnant i det slesvigske regiment fodfolk og samme dag blev hans kammerat Fredrik Karl Schleppegrel udnævnt til løjtnant i det mønske regiment. Begge disse regimenter havde kvartér i Rensborg og i denne skumle fæstning knyttedes der nu et inderligt venskabsbånd mellem de to ynglinge, begrundet i deres fælles levende interesse for literatur og åndelige sysler. Schleppegrel, som var formuende, havde et fortrinligt bibliotek, og de to venner benyttede den rigelige fritid til fælles studier og tankeudvexlinger. Som tredje mand i venskabet kom året efter den noget ældre Fredrik Arnsbach, ligeledes løjtnant i det slesvigske regiment.

Snart blev dog disse bånd løste. I foråret 1767 forflyttedes Abrahamson uafvidende til artilleriet i København og strax efter tog Arnsbach sin afsked på grund af svagelighed; han flyttede ligeledes til København. Ved afrejsen gav Schleppegrel et rørende bevis på sin hengivenhed for Abrahamson. Han havde hjulpet ham til at klare sin gæld for at kunne komme afsted; men neppe var Abrahamson nået til Ekernførde, hvorfra han skulde gå tilsøs til København, før Schleppegrel kom til ham. Han havde efter exercértiden ud på dagen taget en hest for at ile efter sin ven, i den tanke, at han let kunde komme i forlegenhed på rejsen og blive blottet for penge. Efterat have forsynet ham tilstrækkelig red han derpå om natten tilbage til fæstningen for at kunne være på exercérpladsen tidlig den næste morgen. Også Schleppegrel tog året efter sin afsked af militærtjenesten, men han blev i de nærmeste år boende et eller andet sted i hertugdømmerne, senere i Odense. Han besøgte dog sine venner i København og gjorde her bekendskab med Evald.

De digte, i hvilke denne senere har udødeliggjort de tre venner, er bekendte nok. Abrahamson var én

af hans mest trofaste beundrere og den der med størst hensynsløshed til enhver tid var beredt til at bryde en lanse for ham; til ham skrev han stambogsdigtet:

«Tre ting, — o skærp mit syn, Kalliope!
tre sjældne under ønsker jeg at se . . .»

Schleppegrel, som han vel kun havde et løsere bekendskab til, fik det dybsindige digt:

«Hold på dit nu, min sjæl! forsøg at smage
det øjeblik, som er!»

Arnsbach endelig, som i efteråret 1771 blev udnævnt til divisionskvartérmester i flåden og døde et halvt år efter, fik den berømte sørgesang:

«Her traf han mig! her i mit fulde hjerte
fandt jeg den dødelige pil!» —

Det var et lykkeligt år for Evald; alting syntes at tegne godt for ham, fremtiden smilede ham imøde. Klopstok, der selv lige havde skrevet sin «Hermannsschlacht», opfordrede ham til at skrive en tragedie med et nordisk emne; han valgte Rolf Krage. Digteren kom her ind i en ny luft. Han læste Saxes storslåede skildring af Nordens helteliv og den latinske gengivelse af Bjarkemålet, og hans dybe sans for alt, hvad der var stort og herligt i menneskelivet, blev sat i en levende bevægelse. Samtidig fordybede han sig i Shakespeare og blev mere og mere henreven af dennes frie digtning. Han besluttede at kaste de franske vers overbord og skrive sin tragedie i prosa.

Således blev «Rolf Krage» til, det første forsøg på at genføde vor oldtids heltealder i digtningen. Stykket blev til i én støbning, i løbet af et halvt år, tilmed afbrudt af megen sygdom. Klopstok var glad ved det og roste det meget, om han end ikke lagde skjul på, at

handlingen havde tabt en del af sin «ild» i de to sidste akter, efter kongens fald. Evald selv vedblev til det sidste «at ynde det ligeså højt som noget af dem, han agtede for sine bedste, om ikke højere;» men han indrømmer, at det iøvrigt kun havde gjort ringe lykke, «hverken hos Københavns eller (i oversættelse) hos Berlins konstdommere, eller hos vort teater eller hos det, vi kalder publikum, eller hos boghandlere.»

Klopstok indleverede selv «Rolf Krage» til de skønne videnskabers selskab; det blev forelagt i mødet den 8. Februar 1770, efter altså at være bleven læst i forvejen. Cramer førte på Klopstoks vegne forsvaret, dommerne var Luxdorph, Carstens, Schlegel, justitsråd Nilsen og to Møllere. Også Guldberg havde læst det, men var ikke tilstede. Selskabets protokol oplyser, at tragedien «blev af os alle ikke befunden af den beskaffenhed, at den i nærværende tilstand kunde bruges i selskabets skrifter, ja at ikke engang trykken i almindelighed kunde med føje tilrådes. Men da alligevel tragedien har adskillige skønheder, og forfatteren, som efter sit geni og med mere flid kunde blive en af de bedste poeter, befinder sig i meget trængende omstændigheder, så er der sket forslag af prof. Cramer, om selskabet ikke fandt for godt, underhånden at give ham 50 rdl. for at hjælpe og opmuntre ham, uden derved at engagere sig til at befordre hans tragedie til trykken.» Denne sum forhøjedes senere, «da Klopstok og Cramer havde givet ham forhåbning om at få 60 rdl.»

Denne dom er med rette bleven kaldet en plet i selskabets historie; den viser, at disse mænd havde stillet sig i spidsen for en opgave, som de ikke på nogen måde magtede. Man udgav Dorothea Biehls ånd- og vidløse komedier, ja Luxdorph var endog henrykt over dem, ligesom han uden tvivl har følt sig højlig tiltalt af sin ven Suhms forsøg på at genfortælle Saxes oldsagn i

moderne noveller; men «Rolf Krage» stod dem for lavt til overhoved at komme frem! Med skam må vi tilstå, at det først og fremst var det «danske» parti i selskabet med Luxdorph i spidsen, som her og fremdeles talte spidsborgerlighedens sag overfor et genialt forsøg på at skabe nye baner for den nationale digtning, hvis betydning de «fremmede» havde anet.

Men heldigvis var der andre, som havde øje for det ynkelige i denne erklæring. En kreds af 38 mænd i alle livsstillinger og fra næsten alle landets egne påtog sig at bekoste udgivelsen. Det er en sand fornøjelse at løbe listen på disse mænd igennem. Der er enkelte af digterens venner, som vinhandler Wissing og hørkræmmer Elsberg, men iøvrigt er det navne uden betydning i hans historie, advokater, professorer, embedsmænd i forskellige stillinger, fra konferensråder ned til fuldmægtige og toldere, købmænd, håndværkere og studenter; alt sammen danske folk. Der subskriberedes af dem på et oplag af omtrent 300, for kongen desuden på 12 exemplarer. Således udkom bogen og averteredes til salg den 6. Februar 1771.

At den ingen lykke gjorde, lå selvfølgelig deri, at den mere var en genial studie end et udført digterværk. Evalds styrke lå i verset, i hans herredømme over sproget, ikke blot dets rim og rytmer, men hele dets festlige gang; kun den bundne tale kunde løse hans digtertunge. Men som de rette konstkendere ofte kan sætte mesterens studie over det udførte maleri, således blev også «Rolf Krage» forstået og vil bestandig blive forstået af de enkelte, som gør sig den ulejlighed at måle dets værd efter tidens standpunkt.

Men året 1769, der i mange måder tegnede så heldigt, skulde i virkeligheden blive skæbnesvangert for Evald. «I den tid, da jeg skrev på Rolf Krage, fortæller han, blev jeg angrebet af den smertelige sygdom,

som endnu holder mig ved sengen og som gjorde mig aldeles udygtig til alle slags forretninger, som enten fordre legemets vigeur eller iagttagelse af ordenlig bestemte tider.»

Dette kom dog ikke således på én gang, men udviklede sig gradvis, om end dette år kan have været et vendepunkt til det værre. Øhlenschlæger fortæller, vistnok efter Evalds dengang endnu levende læge, at han havde pådraget sig de første anlæg til sin gigt ved den forhen anførte tildragelse på flugten i Tyskland, da han i flere timer stod i vand til højt op på benene. Dette viser i alle tilfælde, at ondet var gammelt og sandsynligvis havde sin rod i de unaturlige strabaser i hans 17. og 18. år. Senere forværredes det ved hans uregelmæssige levned. Lægen forbød ham at drikke punch og påbød té, fortæller Øhlenschlæger; men så drak han punch af en tépotte.

Hans måde at leve på forandredes neppe synderlig efterat han 1767 var flyttet fra Valkendorfs kollegium. Til denne tid må vistnok henføres en fortælling, som Evald meddelte skuespillerinden fru Rossing. Han logerede dengang tilligemed nogle andre studenter hos en enke i Badstustræde, som han kaldte madam Seneca, fordi hun altid læste i oversættelsen af denne forfatter. Hun havde en smuk datter, som var forlovet, men ikke desmindre noget uforsigtig i sin opførsel, hvorfor kæresten var skinsyg og urolig over de mange unge menneskers ophold der i huset. Evald advarede moderen, der dog troede sin datter alt for godt til at pålægge hende nogen tvang. En aften overtalte Evald da denne til en spaseretur i Filosofgangen. Da de havde gået noget, kom en tom hyrekarét forbi, og da Evald var træt, steg de ind i den. «Efter hans anvisning kørte kusken langsomt gennem flere gader og holdt omsider udenfor Marschals gård på Kongens nytorv, hvor der

var en bekendt restavration. Her foreslog Evald sin dame at gøre ham selskab ved et aftensmåltid. Først ytrede hun mange betænkeligheder, men da Evald forsikrede hende, at de vilde få et værelse for dem selv, hvor de ikke kunde ses af noget menneske, lod hun sig overtale. Ceres og Bakkus fulgte dem ind i den lille stue, men tillige Evalds bedre følelser. Ved midnat kørte de hjem. Moderen havde imidlertid havt en urolig aften, læst i Seneca, lagt brillerne, set ud af vinduet, derpå læst igen. Endelig kom den længe ventede.» Evald klarede det hele som en pædagogisk forholdsregel og stod som den der havde givet moder og datter en gavnlig advarsel. Fortællingen er meget oplysende; den viser os Evalds medfødte højsind, der forhindrede ham i at begå en lav handling, men tillige, at han var vant til at færdes i tvetydige forhold og at hans moralske følelse var stærkt svækket eller tildels tabt.

Noget senere, i begyndelsen af året 1769 boede han i Åbenrå nr. 262 (nuværende gadenumer 24) hos en Peder Mejer; til påske flyttedag flyttede han til Rosengården nr. 115 (nu nr. 9) hos skrædder L. F. Fastrup, hvor der ligeledes synes at have været studenterpensionat. Atter et halvt år efter kom han til at bo på Vestergade nr. 27 (nu gadenr. 30) i gæstgivergården «Prinsen», som dengang ejedes af Sten Wormstrups enke Sara Katrine. Også her boede der som oftest flere studenter og der holdtes en klub. Hun havde en datter Cæcilie Birgitte, der dengang var meget ung, men et pår efter blev gift med den bekendte grammatiker, klokker Høysgård, som døde efter neppe et års ægteskab i en alder af 75 år. Til hendes fødselsdag skrev Evald de to bekendte digte, — hun fyldte den 17. Februar 1770 sit 18. år, — af hvilke det ene i lette spøgende vers indeholder en lykønskning:

«Fryd, som dydige kun smage,
skønhed, som ej år betage,
mange og ufølte dage
og et evigt helligt ja
af en kær og værdig mage
krone dig, Cæcilia!»

medens det andet giver en undskyldning for, at hans muse ikke kan synge i lette toner:

Vel sang jeg ofte, men min sang var smerte,
Kiddekel hørte det og Gabbata;
min sang, jeg selv, min skæbne og mit hjerte
blev stemt til tårer af Urania!

Der er fra disse år bevaret et par breve til boghandler J. G. Rothe («der blev ansét for sin tids ærligste boghandler»). Evald klager allerede i April 1769 over sine gigtlidelser og beder om at få nogen morskabslæsning tillåns; han trænger til penge og vil gerne sælge nogle af sine bøger. «Jeg selv, min vært og andre gode venner trænger allesammen nødvendigvis til penge, skriver han derpå den 28. Maj, og jeg råber: «gut kauf! gut kauf!» Idetmindste vil 10 rdl. idag gøre mig langt mere medgørlig til en handel end de vil kunne gøre det imorgen.» Og han tilføjer i en efterskrift: «Kom til mig imorgen eftermiddag og drik kaffe med mig, så skal De få hele mit martialske levnedsløb oven i købet.»

I årets løb må gigtanfaldene have gentaget sig, efter hvad han selv fortæller; men i det følgende forår (1770) måtte han endog ty til Fredriks hospital. Fra denne tid har Øhlenschlæger opbevaret den sørgelige fortælling om en af hovedgrundene til hans senere elendighed. «Hans egen læge har fortalt mig, hedder det, at ét af de værste knæk, hans sundhed led, kom af følgende tilfælde. Han havde en tid lang ligget syg på Fredriks hospital, kom sig nu igen, men turde dog ikke forlade hospitalet endnu.

Imidlertid kedede det ham alt for meget og en aften vidste han at desertere, uden at nogen mærkede det. Han fandt snart sine gode venner og tilbragte en glad aften med dem. Sildig ved midnat kom han hjem til hospitalet. Han ringede, men ingen hørte det. Døsig af lystigheden og den hårde vinterkulde, satte han sig ved porten og ventede. Da ingen kom, faldt han i søvn og tilbragte som rekonvalescent en hel nat sådan i vintersne. Om morgenen tidlig fandt man ham og bragte ham ind. En mindre stærk natur end Evald vilde gået aldeles til grunde efter en sådan ulykke, imidlertid beholdt han livet; men den forfærdelige gigt, hvoraf han siden plagedes og som tilintetgjorde ham, var en uundgåelig følge deraf.»

Øhlenschlæger havde en stærk fantasi og det er øjensynligt, at han har sammenblandet lægens fortælling om Evald med Saxes beretning om Stærkodder i sneen. Imidlertid fortæller også Jens Krag Høst, at Evald pådrog sig sin gigt «ved en nat at ligge på gaden udenfor Fredriks hospital, hvor han den tid opholdt sig som patient, men måske formedelst sin alt for lange udeblivelse ikke har kunnet komme ind. Mulig har og digteren været beruset —».

Fra en anden side oplyses hans ophold på hospitalet ved et bryllupsdigt, skrevet til biskop Mynsters forældre. Den 27. April 1770 viedes nemlig i Fredriks hospitals kirke to par: postskriver J. Ring og jomfru B. M. Thornam, samt sekretær K. P. Mynster og jomfru F. N. Ring. De to søskende var børn af hospitalets inspektør Ring og Mynster var hans adjungerede. Ved denne lejlighed blev en kantate af Evald afsungen.

Selvfølgelig forudsætter dette, at han var kendt af de pågældende og stod i personligt forhold til dem, om end vel neppe af anden grund end fordi han dengang lå på hospitalet. Men ulykken med hans natlige ophold

på gaden bliver derved vanskeligere at forstå, når man ikke vil give den et betydelig mindre omfang end overleveringen antyder.

Selv synes Evald end ikke at have tænkt på denne tildragelse som en væsenlig medvirkende grund til at det for fremtiden gik så meget dårligere; med andre ord, han har ikke ansét denne historie for væsenlig værre end så mangen anden. Münter giver efter hans egne fortællinger følgende fremstilling. «Jeg vil ikke nægte, siger han, at Evald jo selv har været skyld i sin ulykke. Enhver af hans lidenskaber var så heftig, så uindskrænket, at han ikkun overgav sig til én udsvævelse ad gangen og ikkun da forfaldt i en anden, når han var bleven træt af den første.» Og senere hedder det, at «et ulykkeligt fald med hesten imod en træstamme bragte hans allerede svækkede legeme ganske i uorden.»

Denne sidste begivenhed henføres til sommeren 1770, da han opholdt sig på landet, rimeligvis som rekonvalescent efter hospitalet. Klopstok havde store planer for med ham. I det foregående efterår havde Evald gjort bekendskab med Ossian, der greb ham lige så stærkt som den øvrige samtid. Den overmægtige kæmpemæssige fantasi, der råder i disse digtninge, den lidenskabelige længsel efter heltealderen, det tågede i billederne og den grænseløse smerte i klagen fængslede alle følsomme sjæle som en ægte genklang fra oldtiden. Evald lærte engelsk «og hvilket bundløst væld af digterrigdom åbnede sig nu for ham!» Dette greb Klopstok; han talte med Bernstorf om at sende den unge Nordbo ud til de afsides lande: Irland, Skotland, Island og øerne, for at indsamle lignende folkesange, og Bernstorf gik villig ind på tanken. Man samlede bøger til ham for at han kunde lære landenes sprog og historie at kende og hvad

der ellers kunde være nødvendigt at vide besked med for at kunne færdes dèr med det ønskede udbytte.

Det var vistnok snarere under disse lyse udsigter end på grund af en sygdom, der dengang end ikke hindrede ham i at sidde tilhest eller til at tænke på lange og møjsommelige rejser, at han ved denne tid «bestemte sig til aldeles og med iver at opofre sig til de smukke videnskaber.» Han stod nu i forhold til hoffet og regeringen og der var ingen grund til at tvivle om, at jo begge med interesse vilde følge hans fremtidige bane og yde ham virksom støtte til at besejre dens vanskeligheder.

III.

RYGÅRD, KØBENHAVN OG RUNGSTED.

1770—75.

Evalds moder var igen bleven enke i foråret 1769; da hendes mand ingen børn efterlod sig, blev hun enearving til hans ejendom på Kultorvet og den øvrige formue. Hun fortsatte forretningen sålænge sønnen levede, og afstod derpå hus og handel til sin bestyrer Mads Fredriksen Hulevad.

Der er fremsat meget strænge og meget nærgående domme over Evalds moder, i det hele vistnok med ringe føje. Man har for det første misforstået udtalelser, som aldrig har sigtet til hende, og man har dernæst været alt for skånsom i sin dom over sønnens forhold. Derved er der fremkommen et billed, som vistnok er såre forskelligt fra det sande.

Allerede Fr. Münter siger i sin ungdommelige partiskhed for digteren, at Evalds udskejelser tildels finder en undskyldning i «ringeagt og mishandling af dem, som mest skulde have båret kærlighed for ham og som på ingen måde var ham værd.» Men hvad vides der da med nogen sikkerhed om dette forhold?

Evald beklager sig med bitterhed over sin stiffader, det er vist. Han kalder ham «en person, som havde at

befale over mig,» uden at føle, at det havde stået til ham selv, der dengang var 22 år og teologisk kandidat, at bringe et så vanærende forhold, om det havde fundet sted, til at høre op.

Men at henføre dette eller lignende udtryk til moderen savner al hjemmel, og det er fuldstændig urimeligt og i enhver henseende misvisende, som udgiveren af de samlede skrifter gør, at henføre f. ex. fortællingen om «et fruentimmér, hvorpå den tid vist den største del af hans lykke beroede,» og hendes hævn over, at han erklærede sig imod hendes skønhed, til moderen.

Evald omtaler altid sin moder med ærbødighed og de skyldige hensyn, ofte med kærlighed, om han end i anledning af sin drengeagtige opførsel overfor husjomfruen som ung student taler om, at han frygter «sin altid strænge moder.» Da han står på «højen» gælder hans første tanke den sørgende moder. Han vil skrive til hende, såsnart lykken tilsmiler ham og hun vil sige: min Johannes tænker dog på mig! «Ja evig, evig tænker han på dig, min inderlig elskte moder! tak, tusende gange tak for alt det gode, du har víst mig fra min spædeste barndom! Nu, da jeg gud ske lov ikke mere trænger til dig, nu vilde jeg ønske, om det kunde ske dig uskadt, at du snart kunde trænge til mig, at jeg dog kunde vise dig, hvor taknemmelig jeg var, hvor højt jeg elsker dig! —» Den samme barnlige følelse kommer til orde i et af hans skønneste lyriske digte, som senere vil blive nærmere omtalt. Og i den fortælling fra opholdet på Rygård, som strax vil blive meddelt, lader han i en redaktion, som var bestemt til at meddeles i novelleform, betegnelsen «velgørerinde» og «veninde» træde i steden for «moder» i den anden, der har form af nedskrevne erindringer.

Selvfølgelig udelukker dette ikke, at forholdet imellem

moder og søn ofte var spændt, somme tider næsten brudt. Hun måtte med dyb smerte se på hans ungdoms forvildelser. Med tanken fæstet på hans fader måtte det være tungt for hende at se denne begavede søn gå sin undergang imøde, efterat den ældste forlængst var bukket under for sin letsindighed og ustadighed, og medens den yngste alt tegnede så slet. Hvem har hjerte til at fælde en stræng dom over en moder, som er således stillet, og hvem vil i alvor forlange, at hun skulde have hævet sig over al denne elendighed i fast fortrøstning til, at der var noget uforgængelig ædelt i denne digternatur?

Forholdet blev derefter. Fru Hulegård var ikke uvillig til at gøre noget for sin syge søn, hun fik ham foreløbig ud på landet, rimeligvis lige så meget for at rive ham ud af slet selskab som for at skaffe ham frisk luft. Og således støttede hun ham fremdeles, aldrig til overflod, altid kun til det nødvendige. Havde han ret til at beklage sig derover?

Evalds første opholdssted på landet var Rygård, en halv mils vej nord for byen, øst for Lyngbyvejen. Gården tilhørte Torkel Baden, som havde foretaget udskiftningen af det tidligere kongelige ryttergods, som var bleven henlagt under Bernstorf, og havde skaffet sig selv en af de bedste og smukkest beliggende gårde. Han var en broder til Jakob Baden i Helsingør og således vistnok bekendt med digteren. Til dette ophold, og vel nærmest den første sommer, henhører den før antydede fortælling.

«Jeg lå for nogle år siden på landet,» siger han, «en halv mil fra København. Jeg havde i en 8 dages tid ikke kunnet forlade sengen, da min gode ven løjtnant Abrahamson, som vilde gøre en tur ind til byen, om morgenen tidlig kom ind til mig for at sige mig farvel og for at påtage sig mine kommissioner til min familie. Han gik lige fra mig ud på vognen, og han

steg ikke af den førend hos min moder. Han var ikke kommet igennem døren, førend hun råbte: «Ak, hr. løjtlant! jeg véd hvorfor De kommer, — min ulykkelige søn! — jeg véd det alt!» Løjtnanten begærede nærmere forklaring og hun troede, at han forstillede sig. Endelig fortæller hun ham, at en af hendes meget gode venner, en ærlig mand, der forresten kendte hendes søn så godt som hun selv, for en time siden havde mødt mig på gaden i den allerelendigste tilstand, uordenlig i klæder, ravende fra én side til den anden.» Det oplystes hvorledes det hang sammen og Evald tilføjer, at historien var så meget værre, «da nemlig hans udkomme alene kom an på hans moders yndest.» Der falder fra denne lille fortælling unægtelig et skarpt lys over alle de pågældende forhold.

Et andet lille træk, som netop i denne forbindelse har en vis interesse, er en påtegning i det skrivehefte, som han ved denne tid nedskrev sine kladder i. Det er begyndt med «Rolf Krage» og indeholder lyriske digte fra den nærmest følgende tid. Her har Evald skrevet på et blad, nederst på siden, øjensynligt bestemt til at klippes af og sendes afsted: «Lille Hulevad! Må gårdskarlen hente en flaske rødvin af den, min moder drikker? J. Evald.» Også dette viser forholdet, hvorledes han stadig betragtede sig som barn i huset og vel også for en tid (efterat have ligget på hospitalet) boede hos sin moder.

Efterat have dvælet ved disse skyggesider af opholdet på Rygård og digterens personlige forhold på den tid, kan det være tilladt et øjeblik at fremhæve det lyse og tiltalende i billedet, der så snart og så fuldstændig skulde forstyrres.

Vi skal ikke her opholde os ved de lyriske digte, som dengang såvel som i de nærmest foregående år så fyldigt og så rigt lød fra hans harpe. De har ikke endnu

nået den dybde og den uforlignelige kraft, som måske kun lidelsen og hele følelsen af det fortabte og forspildte i hans liv kunde give dem; de er som en førstegrøde, rige på skønheder og dybsindige enkeltheder, men uden det præg af mesterskab, som udmærker deres efterfølgere et par år frem i tiden.

Det var heller ikke noget nyt større digterværk eller en plan dertil, Evald tog med sig ud på landet, det var tværtimod studier af en ny art, studier, som han ikke havde fået med i de første «to år», men hvis nødvendighed pånødte sig ham efter læsningen af Shakespeare. Det var studier over mennesket.

Han havde ikke været blind for deres betydning; i sin disputats om poesiens natur havde han endog særlig fremhævet dem, men først nu fik de større betydning for ham. Han skriver senere i en påbegyndt afhandling om almuens oplysning følgende: «Om jeg har havt nogen naturlig nysgærrighed, så har det, så længe jeg kan tænke mig mit selv tilbage, ikke været efter at kende nogen anden af alle naturens herligheder og dens under, end blot mennesket; det, og det alene, har altid med en uimodståelig kraft trukket min hele opmærksomhed til sig, og den vellyst af menneskers handlinger og ord, af deres adfærd og selv af deres lader at gætte sig til deres tanker og af disse til deres tænkemåde, deres hæng, deres evner, deres sidste udlinje, deres indflydelse på selskabet, deres skæbne og om muligt deres sidste bestemmelse: den har været mig så fortryllende, at jeg mer end éngang for at fyldestgøre den har glemt, jeg vil ikke sige skabningens øvrige under og konstens pragt, men min trang, mine lidelser, min fare og mig selv.» — Han tog dette «ud med sig på landet,» «og det var mig måske des kærere, som det næsten var det eneste jeg havde at tage med mig. Min skæbne har fra den tid af i en del år indskrænket min

daglige omgang til den klasse af mine medbrødre, som i en vis forstand kan kaldes den ringeste, men i en anden og sandere uden tvivl er den største og betydeligste. Bønder, tjenestefolk, håndværkere, høkere, små betjenter, med ét ord det vi kalder almuen, opfyldte for største delen den cirkel, som jeg daglig drejede mig i. Mit ovenomtalte hæng bidrog naturligvis meget til at gøre mig dette selskab, jeg vil ikke sige tåleligt, men i mere end én hensigt overmåde behageligt. For ikke at tale om andet, så kunde jeg her åbenbar bedre lære at kende mennesker end ved hoffet eller ved akademiet eller på børsen, og bedre lære at kende danske end i deres hovedstad. Jeg igentager, at dette den tid egenlig hverken var mit forsæt eller min plan; måské jeg aldrig tænkte derpå. Men med en naturlig tilbøjelighed dertil, med en ikke uvirksom sjæl, med mange ledige timer og med savn af næsten alle andre områder at sysselsætte og at more mig på, blev det næsten en moralsk nødvendighed og jeg måtte gøre dette til mit daglige hovedstudium.» — I 6 år har han således væsenlig været henvist til dette studium uden at have noget andet og han tror derfor at have opnået ikke så lidt. «Jeg har virkelig i denne tid neppe kunnet række noget menneske uden at anstille et eller andet forsøg på at udforske det, og ikke været nødt til at omgås daglig med nogen uden at have drejet ham på så mange kanter, at jeg i en nøje forstand tror at have udforsket og lært at kende ham så godt, som det er ét menneske muligt at kende det andet.»

Meget af dette er vistnok rigtig tænkt og smukt sagt, men man vil dog alt her være tilbøjelig til at tage et lille forbehold. Dog, Evald udtaler sig endnu stærkere på et andet sted og dette bør her jævnføres. I første nummer af det påtænkte ugeblad «de fremmede», skrevet få år efter det her omhandlede tidspunkt, hedder det:

«Jeg holder for, at vi bedst lærer at kende mennesket af hans daglige små handlinger og ord, de som så sjælden bemærkes, fordi han ikke praler dermed, de hvori dette maskerede dyr tiest og tydeligst forråder sig. Det var ufejlbarlig bedst, om enhver vilde og kunde selv være opmærksom derpå, overveje dem, bringe dem under visse fag og tilsidst danne sig regler deraf —. Det véd jeg, at om vor oldefader Adam havde behaget at begynde «et oprigtigt og kort, dog tydeligt og fuldstændigt register over alle menneskets mindste, ubetydeligste og hemmeligste handlinger og ord, med hosføjede anmærkninger,» og dette register var blevet fortsat til vore tider, da skulde den, som havde tid til at læse det, måske kunne bestemme, hvad for et dyr mennesket var. Men skønt dette er et forfængeligt ønske, så er jeg dog overbevist om, at den som holder en forholdsmæssig protokol af denne art over sine medlevende medmennesker, den bidrager det meste, som en skribent kan bidrage til at gøre dem kendelige.»

Men gives der da kun sådanne dagligdags mennesker og er der ikke i samtiden og i fortiden personligheder, der oplyser mere om menneskets sande natur, end tusender af dem, vi daglig færdes imellem? Herpå svarer Evald: «De forrige tiders historie er god, men langt fra ikke tilstrækkelig til at lære os at kende mennesket så godt som vi bør, om vi vil være kloge. Den skildrer os en ganske anden verden end den vi lever i, langt andre mennesker end dem, vi har at omgås med, og den skildrer os dem endda altid svagt og sjælden oprigtigt. Ét er dèt, at den kun befatter sig med store og besynderlige mænd og igen kun med disses store og besynderlige handlinger og ord. Men ikke at tale om, at disse træk er alt for få til at man deraf skulde kunne sammensætte menneskets portræt, så er de rent uskikkede til at give os noget begreb om de mennesker,

som det alene er os magtpåliggende at kende, de hverdagsmennesker, som vi skal omgås med. Dèn var enten mere eller mindre end et menneske, som fortjente en plads i historien. Så meget derfor, som denne interesserer vor nysgærrighed, vor beundring og vort hjerte, så liden indflydelse har den på vor klogskab og vor fordél.»

Det er i høj grad mærkeligt at høre Evald fremsætte dette; denne digter, der vidner om sig selv, at han fra sin tidligste barndom har elsket det usædvanlige, det store og besynderlige, der selv har fremstillet netop de mægtigste følelser, der blev aldeles betagen af Shakespeare! Han har leveret det bedste bevis for sin psykologis barnlige standpunkt i sine skildringer af sig selv. Denne usædvanlige, «besynderlige» historiske figur, Johannes Evald, forstod han slet ikke eller kun i ringe grad. Han studerede hverdagsmennesket; hvad der derfor gik ind under det jævnlig forekommende, det udtaler han sine forstandige reflexioner om, det andet glipper for ham. Ved et mærkeligt fejlsyn har han set bort netop fra det væsenlige i det ældgamle: kend dig selv! Ved kun at give agt på folk, som de er flest, bærer han sig ad som den der vilde studere naturen og påstod, at det ingensteds kunde gøres med større nytte end på Sælland og Bornholm, hvor alt er samlet, som har virkelig betydning i dens husholdning, årstidernes skiftende karaktér, søer og vandløb, skov og hede, bjerg og slette. Når da nogen vilde gøre ham opmærksom på, at vinteren lettere lader sig studere i Ishavet, sommeren i de varme egne, bjergnaturen, hvor den er vildest, havets magt, hvor det vælter sig i uoverskuelige vidder, jordens indre kræfter, hvor de bryder frem til overfladen osv., så vilde han svare: men dette er jo det ualmindelige, det som sjælden forekommer, det som ingen gyldighed har for os hverdagsmennesker. Således

taler Evald i sin prosa, i sin hverdagstilværelse; således lægger han sig det tilrette, at han har havt et stort held i kun at omgås hverdagsmennesker. Måské var det netop for ham en nødvendig modvægt mod den alt for høje flugt; men måské kan der dog også i denne retning være grund til at beklage, at prosa og poesi for ham faldt så langt ud fra hinanden, i steden for at mødes og sammenarbejdes i en organisk helhed.

I den henseende var det et uopretteligt tab for ham, at Bernstorf netop dengang blev styrtet. Her på Rygård var han i hans nærhed; her omgikkes han Klopstok, Cramer og Gerstenberg og vilde selvfølgelig snart have lært den hele kreds af virkelig udmærkede mænd at kende: Berger, Sturz, Schönborn, Resewitz osv., ligesom han vilde være kommen i nærmere forbindelse med Guldberg og enkedronningens hof. Hans blik for menneskelivets mangfoldighed vilde være bleven udvidet og hans forståelse af historien vilde måské være bleven en anden. Men i September (1770) fik Bernstorf sin afsked og snart opløstes hele den kreds, han havde samlet om sig. Det var et voldsomt brud i vor udvikling, som aldrig blev helet. Måské var der så store misligheder forbundne med det styrtede regeringssystem, at det måtte kuldkastes, men meget godt gik utvivlsomt med i løbet. Ingen af de følgende regeringer optog den højmodige stilling til digtekonstens repræsentanter, som Bernstorf havde indtaget; denne var lige opmærksom på, hvad der var dansk og tysk, hine var lige afvisende mod dem begge.

Evald lagde ikke skjul på de følelser, hvormed han modtog efterretningen om Bernstorfs fald. Han skrev sit digt: «Filét», og lod det strax komme offenlig frem.

«Filét» er dateret Elhøj, den 16. September 1770, og kaldes «en fortælling». Elhøj ligger overfor Rygård ved Lyngby vejen, med vid udsigt over det frugtbare

land, ud over Sundet. Filét er en tungsindig menneskeven, der tror at have hærdet sig både mod glæde og sorg:

> Filét var stor blandt dem, som føde sig med tårer,
> som skælve for at le,
> som se kun jammer, lastefulde dårer
> og ulyksalige.

Da ser han en samling af «sølvgrå mænd» lejrede på Elhøj, og naturens skønhed tilligemed deres beretninger om, hvad Bernstorf har gjort for bonden ved at give ham frihed og ejendom, — de unge træplantninger, de mange nye boliger, hele det rige landskab, forsoner ham igen med livet og bringer ham til at tænke på denne ædle menneskeven. Da ses en fremmed komme ilsomt hen ad vejen, han bringer det frygtelige budskab, at greven vil forlade landet, og kaster med fordoblet vægt Filét tilbage i sit tungsind.

Den lille digtning indeholdt vel flere skønheder, men er i sin helhed et mærkeligt bevis på, hvor fjernt Evald endnu dengang stod almuen; den er væsenlig i stil med de tyske hyrdeidyller. Men den faldt i folks smag og den gav en almindelig følelse udtryk; oplaget blev hurtig solgt og måtte kort efter fornyes. Men digteren indyndede sig neppe derved hos de nye magthavere.

Navnet «Filét» som betegnelse for en side af digterens egen personlighed var ikke tilfældigt; Evald skrev senere «Filéts forslag om pebersvendene» og vedkendte sig det således. Dets betydning er «elskeren», i den betydning, i hvilken han kalder Moltke: «du jordens elsker»: menneskevennen. Det havde sit modstykke i et andet, mindre vellydende: «Pantakak», som han selv forklarer: «alt er ondt».

Netop ved denne tid skrev han sin første psykologiske novelle: «Pantakaks historie»; det må have været

den eller ideen til den, som han tog med sig ud på landet. Den blev afbrudt allerede i 5. kapitel og har kun interesse som et ret mærkeligt brudstykke fra denne tid, uden poetisk værd.

Pantakak er en menneskefjende, der indføres på scenen (i København 1728) i begreb med at tage livet af sig selv. Denne scene afbrydes dog strax igen for at give plads for en udførlig skildring af hans barndom og ungdom, som så ikke føres til ende; den har uden al tvivl skullet eftervise, hvorledes menneskefjendskab og menneskehad udvikles i en oprindelig ufordærvet sjæl. Det er derfor en selvfølge, at det er mørke billeder, som oprulles, ikke uden vid og lune, men dog helt igennem med en stærk satirisk farve.

Pantakaks barndom er vel nærmest en slags parodi på Evalds egen. Hans moder hørte til de «hellige» og lever mellem lutter hyklere af værste slags: alle laster skjules under fromheds maske. Derpå kommer han i huset hos en lærd konrektor, hvis pedanteri og filosofiske nykker går til de største yderligheder. Begge disse hjem er i Sønderjylland. I det ene udvikles i virkeligheden den anskuelse, at menneskenes hjerter er onde, i det andet, at deres forstand er aldeles formørket. Derpå kommer Pantakak ud i verden for selv efterhånden at gøre de erfaringer, som fører til menneskehad; men fortællingen afbrydes snart, uden at man igen kommer tilbage til udgangsscenen. Der er noget næsten uhyggeligt i flere enkeltheder, men fortællingen er iøvrigt livlig, fuld af gode bemærkninger, og jævnlig krydret af vid og et bredt lune.

Hvilken af de to personer, Filét eller Pantakak, skulde nu få overhånd hos digteren, efterat med Bernstorfs fald og det nedbrudte helbred hans fremtids bane

var bleven så mørk? Måtte han ikke nu synke ned, dybere og dybere, lige til den Pantakakske elendighed? Vist er det, at han sank; men, takket være den ædlere natur, som lå på bunden af hans personlighed, han gik dog ikke til bunds, men hævede sig atter og atter, højere og højere.

Den Struenseske kabinetsregering var en halv snes dage før Bernstorfs fald bleven indledet med tre kabinetsordrer, af hvilke den mærkeligste indførte ubunden trykkefrihed (4. September 1770). «Kongen holdt for,» blev der sagt i kabinetsordren, «at det kun var skadeligt for sandhedens upartiske undersøgelse og for opdagelsen af forældede misbrug og fordomme, når redelig sindede patrioter, som var nidkære for det almindelige bedste og deres medborgeres lykke, ved andres forudfattede meninger og befalinger blev hindrede i at skrive frit efter deres indsigt, overbevisning og samvittighed, at angribe misbrug og lægge fordomme blot.» Denne kabinetsordre blev for Evald lyspunktet i den nye regering.

Ved en mærkelig skæbnens ironi blev hans «Filét» det første skrift, som kom til at udgå uden censur. Da det snart var udsolgt, foranstaltedes et nyt oplag, som dog tillige kom til at omfatte et par andre stykker, nemlig en sørgekantate over enkedronning Sofie Magdalene og det lille fødselsdagsønske til jomfru Wormstrup. I en fortale (af 18. December) gjorde digteren rede for enkelte påankede udtryk i «Filét» og udtalte ønsket om, at denne lille samling måtte finde publikums bifald, i hvilket tilfælde han tænkte på at offenliggøre en større. Det var derfor, han havde valgt to så forskellige digte til at ledsage «Filét». Det lille hefte udkom dog først den 13. Marts 1771, efterat være bleven bebudet i en hel måned; det bar titel: «*Adskilligt* af Johannes Evald».

To dage efter averteredes et andet skrift af samme forfatter; det hed: «Filéts forslag om pebersvendene, som vist vil blive iværksat» (112 sider). Det begynder med en såre karakteristisk indledning:

«Fra det øjeblik, da den så viselig tilladte skrivefrihed gav alle danske menneskevenner og patrioter det betydende vink at undersøge fordomme, at beklage sig over misbruge, at opdage mangler og at foreslå forbedringer, med ét ord at bryde løs med deres længe tilbageholdte indsigter i det almindelige bedste; fra denne lykkelige tidspunkt af har og jeg (thi og jeg er patriot) dag og nat pønset på at udfinde, ej noget som kunde tåle forbedring — thi hvor let findes ikke dette, når det først søges? — men en hovedmangel, en betydelig fejl, hvis forbedring var af den yderste vigtighed for mine medborgeres lyksalighed, og (det være sagt i en ydmyg parantés), hvis blotte opdagelse kunde skille mig fra den almindelige hob og forevige mit navn en smule.» Og således fortsætter han halvt skæmtende, halvt alvorligt, snærtende de dårskaber, han møder på sin vej, men dog i hovedsagen stilende hen imod sit mål med en varm, ofte glødende patos.

Efter at have klaret, hvem han mener med «pebersvende», og efterat have skildret hovedarterne, går han ind på de store skyggesider, som så ofte følger med den ugifte stand, den faldne og forladte kvindes elendighed, de uægte børns hårde skæbne osv. Pebersvenden selv udvikler en række uelskværdige egenskaber, bliver en «plumphugger», egenkærlig og uvenlig. Derefter går han over til en plastisk skildring af en række pebersvende: embedsjægeren og lykkeridderen, en halv ruineret godsejer osv.

Så prøver han at røre dem, der kan lade sig røre; han viser dem ægteskabets velsignelser, familjelivets højhed og renhed. Og da han forudsætter, at dèt ikke

nytter, giver han sig til at diktere en straf, der vil kunne tvinge dem eller dog gøre bod for deres forsømmelse. Enhver, som har fyldt sit 25. år og (i København) har en indtægt af 400 rdl., skal betale en pebersvendeskat af 4 pct., af 500 rdl. 5 pct. og således op lige til 20 pct. (udenfor København 300 rdl. osv.). Indtægten heraf skal anvendes til at udstyre fattige brudefolk, så de kan sætte bo.

Og efterat have fremsat disse planer, ikke løselig, men i enkelthederne, med mange gode og kærlige bemærkninger, med det kendskab til småkårsfolk, som han var i besiddelse af, falder han tilbage til sin halv skæmtsomme, halv patetiske tale. Han glæder sig over den vel udtænkte plan. «Ingen glæde,» siger han, «er stor som den, en sand patriot føler, når han tror at have bidraget noget til sit fædrenelands bedste. — Til hvilken side jeg vender mig, ser jeg utallige — mennesker — kristne — danske, og alle disse have mit forslag at takke derfor, at de ikke ere intet! — — Jeg vil tiltage mig en faders rettigheder over dem: jeg vil sysselsætte mig med at bestemme deres forretninger. Jeg vil uddele dem imellem retfærdighed og landets forsvar og videnskaber og handel og konster. Og jeg vil nyde den rene vellyst at se dem arbejdsomme og gode og vise og store — og Danmark, mit Danmark lykkeligt og blomstrende ved deres bestræbelser —.»

Medens denne bog var i trykkeriet og altså vel måtte være bekendt for nogle, udsattes der i adresseavisen et prisspørgsmål om det samme emne i en anden form. «Et selskab her i byen,» hedder det, (den 20. Februar), «ønskede gerne, at nogle vilde exercere deres geni med at skrive tragedier eller komedier over selvudvalgte nationale karakterer; fornemmelig ønskede man først at prøve en tragedie om Københavns belejring og en komedie om pebersvende. Præmien for tragedien

er 50 dukater, men må skrives i bunden stil, for komedien 40 dukater.»

Det må vel antages at have været denne præmie, som gav Evald lyst til at skrive en komedie om det nylig behandlede emne. Alt var i afhandlingen i virkeligheden lagt til rette for et sådant stykke, kun iscenesættelsen manglede. Man har dog ingen oplysning om, hvor vidt han fik den udsatte pris; sandsynligt er det neppe. Komedien blev liggende til foråret 1773, da den blev opført uden at gøre lykke. Samtidig udkom den i trykken.

«Pebersvendene» er efter sit anlæg et holbergsk stykke, men uden i højere forstand at have den komiske muses indvielse. Der er adskillige morsomme scener og mange vittige indfald, ligesom karaktererne er holdte godt og handlingen er vel anlagt; men man savner dette væld af ægte komik og denne rigdom af pudsige situationer, som bevarer den evige ungdom i Holbergs «danske skueplads».

Det var ikke fordi Evald var særlig oplagt til skæmt i denne vinter eller den nærmest følgende tid, at han skrev om pebersvendene. «Ved de få skrifter,» siger han, «hvori jeg har stræbt at opvække andres latter over dårligheder, der alene kunde revses og rettes på denne måde, har jeg, langt fra at le selv, vist været plaget af den fortrædneste, den bitreste lune, som det kan være den tilladt at skrive satirer i, der afskyr at være en menneskefjende.»

Selv om dette ikke er at forstå efter bogstaven, så er det dog vist, at det var en sørgelig tid for digteren. Bitre klagetoner lyder fra den og han gav sine venner et sørgeligt billed af forfald og svaghed. Den yngre Torkel Baden, Jakobs søn, giver i sit brutale sprog en tydelig besked. «Evald var brændevinsdranker,» siger han, «og idetmindste da han opholdt sig på Rygård så forfalden, at man, når man så ham gøre vers, og det

gode vers, kunde fristes til at sige, poesien var fløjet ham i munden. — Vi kender af historien digtere nok, som har drukket, men ingen som har drukket mer end Evald.» Vistnok indeholdes der heri en overdrivelse, men selve kendsgerningen, at den poetiske vin nu til tider var ombyttet med brændevinen, kan neppe bestrides. Evald nægter det ikke selv, om han end ikke har mod til at nævne ordet. Han advarer lydeligt alle og enhver fra en «en lyst, som virkelig i dette øjeblik er min skødelyst, uagtet jeg meget nøje kender alle dens farligheder;» «han vil,» siger han, «så oprigtigt som muligt vise de fejltrin, som denne lyst har bragt mig til at gøre, de skrænter, den ofte har bragt mig på, og de sumpe, som den undertiden har ført mig i.» Og han tilføjer: «Endnu må jeg erindre, at min gane sjælden eller aldrig har havt nogen del hos mig i vinens glæder; når jeg fik frembragt den søde spænding i mit hjerte, den klarhed i min forstand, den raskhed i min indbildningskraft, som jeg vilde, så var det min smag altid lige meget, ved hvad for midler det skete. Og så modbydelig som rabarbera er mig af naturen, så skulde jeg i denne time, når det frembragte ovenanførte virkninger i min sjæl, heller drikke et dekoktum deraf end den mig så kære røde druesaft, når den ikke udrettede mer hos mig end tévand.» Og han tilføjer, at han vil komme tilbage til denne sag og skrive «et langt kapitel om dem, der holder det for meget anstændigere at drikke sig en rus på i to flasker rinskvin end i genever for fire skilling.»

Et andet træk, som tyder på det dårlige rygte, Evald dengang havde, er bevaret af Rahbek. Han fortæller, at hans lærer, student Adzer, den samme, som forgæves havde prøvet på at opdrage Evalds yngre broder, var en stor beundrer af vor digter, hvis skrifter han bragte til huset ligesom i triumf. Men ikke des mindre gættede man nu i trykkefrihedsperioden stadig

på Evald som forfatter til de talrige anonyme skrifter, — Evald eller en gammel berygtet student Kirchhof.

Fra vinteren 1770—71 er et par bestilte passionsoratorier, der vel ikke hører til det bedste han har skrevet, men dog har enkelte skønne vers. Om det ene skriver han i brev af 5. Februar: «De timer ere kun få, som en smertelig sygdom overlader mig om dagen til at tænke i. At sige, at min sygeseng havde været min parnas, vilde være det sikreste bevis, som jeg kunde give på min lyst til at digte for selskabet, men det vilde måske tillige gøre mít arbejde mistænkt. Dog lad dette svare for sig selv! Og helten på Golgata besynges måske bedst af en digter ved Betesda.»

Men fra samme tid er et par andre digte, der giver et fyldigere udtryk for hans stemning; at de er nedskrevne netop nu, ses af de beslægtede tanker. Det hedder således i en arie i det ene oratorium:

Vink af skræk, som snart forsvinder!
dolkstød, som man neppe finder! *)
død, o kom at frelse mig!
ved hvert pulsslag fandt mit hjerte
al din skræk og al din smerte,
ej den ro, som følger dig!

Samme tanke er videre udført i det storslåede digt:

Hvo kan opholde ormens liv
og standse støvets dage?
hvo siger til minuttet: bliv!
til timen: vend tilbage!
de fly, og døden nærmer sig —
o angst, som overfalder mig,
o græsselige tanke!

Man sammenligne især de linjer:

Ukendeligt for mennesket
fra glædens øjeblikke,
lumsk som en morder kommer det,
og dolken blinker ikke.

*) D. e. føler.

På samme blad blandt digterens efterladenskaber findes oden: «Pønitenten», der ligeledes har udtryk og vendinger, som minder om de foregående. Dødens rædsler og syndens angest har i disse digte fundet et gribende udtryk:

Omkring mig koge vandene
og stormen svarer dem og hviner.
Jeg synker; thi forfærdelse
og død frempibler, hvor jeg triner.
Og ingen agter på mit råb,
og mulm tillukker hvert et øje,
og jorden tier og det høje
har skjult det mindste glimt af håb!

Og når han da bønfaldende ender sin sang med de indtrængende ord:

Barmhjertighed, barmhjertighed!
ak, jeg fortjener ej at håbe, —
men Jesu blod, gud, kun en dråbe,
en dråbe kan jeg frelses ved!

hvem vil da gå i rette med hans ulykkelige lidenskaber og fordømme hans svaghed? Gode og onde ånder kæmpede om hans sjæl, og vi véd, at de gode vandt en fuld sejr.

I foråret 1771 tiltrådte Torkel Baden embedet som inspektør over de Vordingborgske krongodser med bolig på Beltringgård. Dette var rimeligvis den ydre anledning til at Johannes Evald igen flyttede til byen. Han kom til at bo i Farvergaden.

Fra denne tid haves der en pålidelig tradition gennem Werlauff, som havde kendt en sproglærer Bay, der dengang boede lige overfor ham og var blandt de efter politiplakat af 3. Juni s. år ansatte kvartérkommissionærer, der skulde tage sig af borgernes sager. «Evald

havde for skik at lade en del beboere i huset af den lavere klasse komme til sig om aftenen, tilligemed en violin, og da ved dans, drik og sang tilbringe en del af natten i hans værelse, medens han liggende i sengen morede sig ved at se på dem og drikke med dem. Da dette var til uro for husets øvrige beboere, anmodede værten den nævnte Bay om at formå Evald til at indstille dette slags forlystelse. Bay talte da i denne anledning med Evald, som fra den tid af også ophørte dermed.»

I denne tid skrev han vistnok endnu på sin komedie, og samtidig på en oversættelse af Pfeffels syngestykke «Filemon og Bavcis». Det var efter aftale med den norske forfatter Nils Bredal, borgemester i Trondhjem, som i samme forår var kommen ned til København, hvor han fik sin tragedie «tronfølgen i Sidon» opført (4. April). Han var udsét til teaterdirektør og tiltrådte i den nye sæson, men traf alt nu aftale med forfattere o. l. Om hans venskabelige forhold til Evald vidner også den omstændighed, at han findes blandt subskribenterne på «Rolf Krage» (med 10 exemplarer).

«Filemon og Bavcis» averteredes til købs den 27. Januar 1772. Det må dengang alt have været skrevet færdig i længere tid, thi der blev udsat musik til det, før bruddet mellem Bredal og Evald i November 1771 afgjorde dets skæbne for teatret.

Hvad der nu især må vække vor opmærksomhed, er de lyriske steder, arierne, der er originale. Strax den første opruller et skønt poetisk billed: sorgens nat, der fjærner glæden, men dog har tavshedens genskin af den:

Som solen med de gyldne luer,
såsnart dens sorte fjende truer,
    flyr, segner og dør;
men månen, bleg og uden varme,
trygt smiler i tyrannens arme
    og kaster sit slør:

Så flyr og du, o muntre glæde
vort sårede bryst;
men tavshed giver dem som græde,
et genskin af lyst.

Og for at tage et andet vers, lige udmærket ved sit simple tonefald og sin inderlige følelse, — Bavcis til de elskende:

Så ser jeg, i min høje alder,
min ungdoms salighed igen:
du, elskte par, tilbagekalder
de stråler, som forsvandt med den!
o, skønneste blandt Bavcis' dage!
Zevs! til dens glæde styrk mig svage!
svagt er den dødeliges bryst
til mødres suk og mødres lyst! —

Det var et trist efterår og en sørgelig vinter, Evald gik i møde, og det efter en sommer, tilbragt i Farvergade istedenfor på Rygård. Han skulde give ord til en sangerindes optræden og tak til velyndere ved en koncert, og i de få vers ser vi et glimt af hans stemning:

Se livet dør! thi har ej livets moder
holdt op at føde? ak naturen falmer!

Samtidig skrev han sit digt «Da jeg var syg», som han satte i adresseavisen (25. September), vel næsten som et nødskud fra et synkende skib.

Efter en kort indledning, i hvilken han priser dèn lykkelig, der langt fra verdens larm kan leve kun for sin egen udvikling, skildrer han syndefaldet som en mangel på evne til at samle sjælen på et bestemt enkelt formål, som en «adspredelse», en opløsning af vor tanke, følelse og vilje i modstridende, adsplittede dele:

Hvi sank din stærke sjæl afmægtig ned,
du første mand, dybt til ustadighed?
hvi stodst du ikke stærk ved almagts hånd?
hvi kom adspredelse til visdoms ånd?

Thi kun adspredelse var sjælens død:
ved vredens røst blev tankerne fortrød',
nu rave de forvildede omkring
blandt gode og blandt skadige ting.

Efterat have udført denne tanke videre, vender han tilbage til at prise dèn salig, som er fri for adspredelsen, om det end var nøden og ulykken, som befriede ham, så han helt blev sig selv:

Lyksalig den, som ej den vilde klang
af fulde glas og ej sireners sang,
ej guldets troldomslyst, ej klirrende
af mordersk stål, og ej herolderne,
ej falske venners hvislen, usles gråd,
kedsommeliges gaben, dårers råd,
ej stærke fjenders brøl, ej svages skrig
berøver gud og lyst og sans og sig. —
Velkommen gift, som raser i mit bryst,
velkommen harm, som rent fordrev min lyst!
og mangel, du som togst min sidste ven,
velkommen! thi du gavst mig *mig* igen!

I det næste numer af adresseavisen kom der et tilsvarende digt af den norske digter Klavs Fasting: «Da jeg var frisk». Abrahamson siger, at man ikke forstod, om det skulde være en parodi eller hvad, men det vakte vistnok opsigt og bidrog til at rette opmærksomheden på Evald. Fasting opfordrede ham til at synge livslyst istedenfor død og grav, at fortælle kærligheds eventyr, prise vinen og dens magt. Han tilhørte selv nærmest denne anakreontiske retning og oversatte bl. a. senere Wielands Musarion, «gratiernes filosofi». Fasting havde neppe forstået Evalds digt, ellers vilde han have sét, at han her ved sit tilsvar blev slangen i paradis — eller måske rettere fristeren i ørken. Men for denne fristelse faldt Evald ikke.

Hans moder tog sig nu igen af ham og tingede ham i kost hos Nils Wiborg, fuldmægtig hos assistentshus-

forvalteren Rafn, rimeligvis fra Oktober flyttedag. Wiborg boede i stedet nr. 133 i Vingårdstræde (nu en del af gadenr. 10), som tilhørte brændevinsbrænder Mads Spendrup. Her blev han i halvandet år, indtil han kom til Rungsted, og her har han skrevet nogle af sine skønneste digte. Gennem en søn og en sønnesøn af Wiborg er der opbevaret ret fyldige oplysninger fra denne tid.

Strax indflytningen var en ejendommelig scene. «Det værelse, der beboedes af ham, lå bag Wiborgs sovekammer, så at man fra Evalds værelse måtte gå gennem dette sovekammer og gennem køkkenet for at komme til trappen.» Man merkt die absicht und wird verstimmt. «Evald blev syg båren op i sit nye logis; idet han blev ført op ad trappen, åbnedes netop en dør fra trappen ind til Spendrups brænderi, og således gik det til, at Evald holdt sit indtog med en forskrækkelig brændevinslugt, der udbredte sig i værelserne. Mad. Wiborg antog, at den kom fra ham og hun følte stærk utilbøjelighed til at gå ind til ham, efterat han syg var bragt til sengs. Hendes pligtfølelse sejrede imidlertid og hun gik ind i hans værelse fra sit eget sovekammer. Hovedgærdet af Evalds seng vendte mod den dør, hun kom ind ad, så at han ikke strax kunde se, hvem der kom ind, lige så lidt som hun strax kunde se hans ansigt. Da han hørte døren gå, vendte han hovedet tilbage og kastede et blik på hende; men hun blev så forskrækket over hans store øjne og skarpe blik, at hun i mange dage derefter var bange for ham.» Hans ydre beskrives ved denne tid som blegt og magert, med stort mørkt skæg, hvilket sidste dengang vistnok var meget ualmindeligt blandt dannede folk.

Det var omhyggelige mennesker, han her kom til at leve sammen med; de satte pris på deres logerende, eller fik i alle tilfælde snart noget tilovers for ham. Moderen, som betalte for ham, besøgte ham hver søndag

aften. Evald var da altid meget elskværdig; «selv mad. Wiborg, hvis strænge gudsfrygt aldrig kunde forsone sig med Evalds udskejelser, blev da ofte fortryllet af den elskværdighed og det selskabelige lune, som han udfoldede, når punchen var kommen på bordet. Han overskred på disse aftener aldrig grænserne for stræng mådeholdenhed.»

Flere af hans ældre kendinge besøgte ham jævnlig i Vingårdstræde, ligesom han fik nye og hengivne venner. Særlig nævnes Abrahamson og med ham Arnsbach, der netop nu var bleven udnævnt til divisionskvartérmester, men kort efter døde. Gennem Abrahamson gjorde han vel også bekendskab med Kr. Fr. Jacobi, en præstesøn fra Fredensborg og derfra enkedronningens protegé. Han var assessor i hof- og stadsretten, gik derpå ind i højesteret og blev strax efter Struensees fald forelæser hos kongen. Senere var han medlem af teaterdirektionen og forfatter til den berømte overskrift over den danske skueplads: «ej blot til lyst». Det mindedes i Wiborgs familie, at Jacobi ved sine besøg hos Evald ofte medbragte den store hund, som var kongens yndling og derfor var bleven udnævnt til konferensråd; den kørte på hoffets kanefarter foran i en kane for sig selv.

Et andet mærkeligt bekendskab fra denne tid var digterens jævnaldrende, Joh. Kr. Schønheyder, som nylig var bleven sognepræst ved trinitatis kirke, moderens sognekirke. Han havde været med som rejsepræst på kongens rejse, var senere slotspræst på Kristiansborg, og kendte altså en del til verdens dårlighed. Han blev senere dr. theol. og biskop i Trondhjem og havde ord for at være en nidkær embedsmand og brav karaktér.

Rimeligvis var det moderen, som gjorde ham bekendt med sin søn; han blev for fremtiden en uvildig mægler imellem dem, utvivlsomt digterens trofaste ven til den dag, da han sad ved hans dødsleje. Hans lidt

yngre broder, Johan Henrik, blev Evalds læge; han var dr. med. og en dygtig mand i sit fag. Han blev meget gammel († 1831) og er hjemmelsmand for beretningerne om hans sygdom.

Til denne tid og disse års ophold i København må også et andet forhold, som kaster et sørgeligt lys over digterens tilstand, henføres. Blandt hans hengivne venner var den bekendte islandske sproglærde, Jon Olavsen, som tilbragte et langt arbejdsomt liv i København; han havde muligvis gået ham til hånde ved sprogstudier. Denne mand plejede, siges der, at føre sine landsmænd op til Evald for at de kunde se ham og hilse på ham, og de lagde ved denne lejlighed gerne ved bortgangen et pengestykke på bordet, hvorfor han da takkede.

Evalds husfæller var for det meste jævne almuesfolk. Det var en temmelig rummelig ejendom, som beboedes af adskillige småfamilier, som det synes især af holmens håndværkere. Ejeren Mads Spendrup, der havde flere steder dér i gaden, boede selv her; med hans familie gjorde Evald nøjere bekendskab.

Der var en søn Peder Spendrup, som bestandig senere viste ham uforandret hengivenhed. Han var en 3—4 år yngre end Evald, teologisk kandidat, men overtog sin faders forretning og blev senere bekendt i videre kredse i egenskab af destillatør og brændevinsbrænder († 1827, 80 år gammel). Evald sender senere hilsener til hans forældre, søstre og fælles venner. Blandt disse var amtskirurg R. A. Thonning, som nylig var bleven gift med en slægtning af Spendrups, Dorotea Kærsgård. Da hun året efter døde, skrev Evald sin skønne sørgesang:

O forskån mig, vise dåre,
træt ej længer med naturens røst!
denne tunge hede tåre
er mig mer end al din kolde trøst!

En anden fælles ven nævnes gentagne gange i brevene; han hed Benzon og var vel den Andreas Benzon, som i efteråret 1771 forgæves søgte postmesterembedet i Slagelse. Der findes nemlig et tysk brev i et af Evalds koncepthefter, skrevet af en anden, men rimeligvis konciperet af digteren, i hvilket vedkommende beder en greve (Struensee?) om at tage sig af hans ansøgning. Denne Benzon var dengang alt 50 år og skriver på posthuset.

Ikke ret længe efter at han var flyttet ind i Vingårdstræde fik Evald lejlighed til at lade høre fra sig. Bredal var fra sæsonens begyndelse bleven teaterdirektør og begyndte med igen at lade sit syngestykke «tronfølgen i Sidon» spille. Men samtidig påbegyndte den 18 år gamle student Peder Rosenstand-Goiske udgivelsen af en «dramatisk journal», som strax kastede sig over syngespillet med en skarp kritik. Bredal var ubesindig nok til at tage den tilkastede handske op og skrev et efterspil, kaldet «den dramatiske journal», som den 25. November (1771) blev opført efter «tronfølgen». Stykket var allerede udkommet i trykken 8 dage før og havde delt den teatersøgende verden i to lejre; studenterne holdt på Rosenstand, en klike af officerer med oberst Køhler i spidsen holdt på den kongelige direktør og skuespillerinderne. Det kom selvfølgelig til støjende og voldsomme optrin, som endte med at klapperne smed piberne ud, hvorpå det kom til flere sammenstød udenfor på torvet og på offenlige steder. Det samme gentog sig senere, skønt man ikke vovede at lade efterspillet opføre oftere.

Evald så intet af dette, han lå stadig til sengs endnu; men hans venner fortalte ham, hvad der var sket og hvorledes man havde raset på parterret. Han satte da alle hensyn til sin ven og velynder Bredal til side for at skrive et «forspil» som modstykke til hans

«efterspil», og han udførte det fra aften til anden dags morgen; det blev skrevet på et spækkebræt i sengen.

Stykket averteredes til salg den 9. December og havde til titel: «De brutale klappere. Et tragi-komisk forspil, til brug for den kongelige danske skueplads. Kbhvn., den 25. November 1771.» På given anledning vedgik Evald kort efter offenlig, hvad neppe nogen var uvidende om, at han var forfatteren.

Rogert opbevarede en ret pudsig anekdot fra denne tid. Nogle dage efterat «klapperne» var udkommen, så Evald i sin énlighed pludselig en officér i fuld uniform komme ind ad døren. «Han ventede sig intet mindre end at erfare en anvendelse af de håndgribelige argumenter, som han i sit stykke havde gjort latterlige.» Men det var Abrahamson.

Det lille lejlighedsstykke er utvivlsomt Evalds vittigste digtning, en bidende satire på den uforstandige og tåbelige udenomstale om teaterspørgsmål. Den dramatiske journal, der dog neppe her kunde siges at være en upartisk dommer, siger: «Dersom Holberg skal få en efterligner, som i det sande komiske skal nå ham, bliver dette neppe nogen anden end Evald, der ved sine mesterstykker gør vort fædreland så stor ære.» Rahbek fandt, at stykket fortjente «navn af et ligeså mesterligt læredigt i dramatisk form over skuepladsens pligter og rettigheder, som Nathan den vise af Engel erklæres for at være over de store sandheder, den har til formål».

Selv om dette nu selvfølgelig er for stor en ros, så fik det lystige indfald dog, som det synes, en dobbelt virkning; Evald fortsatte med sin «Harlekin patriot» og Vessel skrev sin «kærlighed uden strømper».

At dette sidste stykke virkelig skylder «klapperne» sin tilblivelse, synes utvivlsomt. Det kom først offenlig frem en 3 fjerdingår efter og det havde ingen forløber

i Vessels tidligere produktion eller overhoved i vor literatur. Den tanke at parodiere skuepladsen var selvfølgelig gammel, alt Holberg havde benyttet den i sin Ulysses, men ved Evalds lille stykke i alexandrinere var den dog ganske anderledes trådt i forgrunden. Ved Rosenstands journal var desuden kritiken bleven sluppet løs.

Man har ofte sagt og gentaget, at der var en principiel modsætning mellem Evald og Vessel, og at de personlig stod fjendtlige overfor hinanden. Dette mangler, så vidt vides, al hjemmel i de samtidiges overlevering. Vistnok var den norske digterkreds noget kølig overfor den senere Evalddyrkelse, ligesom Vessel en enkelt gang kunde stikle på et poetisk billed, Evald havde brugt, o. l.; men det er meget overilet herfra at slutte sig til en gensidig underkendelse af hinandens værd. Men hvorledes nu end Vessel opfattede Evald, så meget er vist, at denne meget vel kunde påskønne hin, om han end måtte ansé hans måde at være og at bruge sine evner på for forkastelig. Vi behøver i denne henseende ikke at blive stående ved formodninger, da Evald selv har udtalt sig tydelig nok. I det kort efter opførelsen og udgivelsen af «kærlighed uden strømper» skrevne stykke «de fremmede» forekommer nemlig følgende. Evald afbryder sin fortælling for at påkalde den «tiende muse», den tragikomiske, som beåndede Shakespeare, Fielding, Scarron, — «eller, hvad siger jeg? — vor muntre Vessels lederinde, du som i vore dage har lært os at skoggerlé, når et halvt dusin skræddersvende stikke sig ihjel; — lær mig at skildre den bisarreste af alle scener således, at mine læsere må græde med det ene øje og le med det andet.»

Selv skrev Evald kort efter «Harlekin patriot, eller den uægte patriotisme, en komisk komedie i tre hand-

linger på vers.» Den var udkommen den 19. Oktober 1772, men blev aldrig opført.

En sammenligning mellem dette stykke og Vessels «kærlighed» er meget vanskelig; dette gjorde lykke og henregnes endnu med rette til literaturens prydelser; hint blev så godt som slet ikke påagtet af samtiden. Abrahamson og senere Rahbek og Pram hævede det højt og stillede de to stykker ved siden af hinanden som lige mesterlige; men Øhlenschlæger kunde igen ikke finde smag i det.

Det er åbenbart, at et skuespil, som ikke bliver opført, fordi samtiden ikke finder det skikket dertil, er meget forskelligt fra et, som opføres atter og atter og stadig ses med fornøjelse. Men dermed er sagen dog ingenlunde udtømt. «Kærlighed uden strømper» står som et mærkeligt vidnesbyrd om skuepladsens første barndomsalders naive udskejelser, men i den henseende er det dog egenlig kun tilgængeligt for den dannede, literaturkyndige læser; som lystigt stykke tiltaler det nærmest et meget ungdommeligt kulturtrin. Som bekendt går det ikke «Peder Pårs» synderlig bedre. For så vidt altså, som «Harlekin patriot» i modsætning hertil siges at være «kedeligt», gælder det altså nærmest den store læseverden, som med rette holder sig til det, den fuldt forstår.

Spørgsmålet må imidlertid ved siden heraf blive, hvorvidt «Harlekin» har blivende betydning for en senere tid og hvilken plads det indtager blandt Evalds andre komiske forsøg. Og dèr må det da utvivlsomt indrømmes, at det er et stykke af varigt værd. «Pebersvendene» behandler svagheder, der altid vil findes og altid vil antage lignende former; lykkes det ikke at fremstille dem med genialt mesterskab, så er forsøget glippet og derved intet videre at gøre; det kan altid gøres om igen til en anden tid og af en anden digter. «Klapperne»

er et lille lejlighedsstykke, en talentfuld penneprøve. «Harlekin» derimod har selvstændigt værd som et tidsmaleri ud af en bestemt given interessant historisk krisis. Det er et billed af vor samfundshistorie, som «Kærlighed uden strømper» er et billed af vor teaterhistorie. Som sådant vil det bestandig være et værdifuldt kildeskrift, et indlæg af en virkelig overlegen ånd i en forvirret og forvrøvlet situation. Det Bernstorfske regimente var bleven afbrudt af det Struenseske, som i grunden fortsatte både dets fortrin og fejl, kun i kolossalt forstørret målestok. Reformiveren, som havde været betegnende for de sidste 10—12 år, blev sygelig forceret, hoffets overdådighed og korruption fremtrådte åbenbart, til alles forargelse, tyskeriet trådte skamløst i forgrunden. Revolutionen af 17. Januar 1772 satte en brat grænse for alt dette, både ondt og godt.

Hvad var der sket? De udenforstående havde kun en utydelig fornemmelse af det, ud over processerne og de blodige domme; selv de mere indviede var som oftest uklare over begivenhedernes virkelige betydning. Literaturen løb over af råhed og misforståelser. Der taltes for og imod i de to hovedspørgsmål: tyskeriet og reformprojekterne, uden at der kunde danne sig en begrundet offenlig mening, som kunde holde mellemvejen mellem yderlighederne.

«Harlekin patriot» er nu et virkeligt forsøg på at danne en offenlig mening; det sætter alle de brændende spørgsmål under debat, viser yderlighedernes misforståelser og latterligheder og lægger derved et godt ord ind for en ædrueligere opfattelse, et lidt mere ophøjet standpunkt. Især er Evalds opfattelse af tyskeriet vidnesbyrd om en klar forståelse af situationen. Med sprudlende komik fremstiller han det tåbelige i de fremmedes overmod, men ikke mindre tugter han den misforståede patriotisme, der brutalt sætter sig op imod alt, hvad der

ikke er hjemmefødt. Den sygelige reformiver, projektmageriet i tale og skrift, er dog især genstand for satiren; Harlekin er en gal patriot, der intet beklager mere, end at ikke al verden, og især fædrelandet, er helt af lave. Han er som en omvendt Hamlet, hvis skæbne det er at være født til at rette tidens brøst, men — som ikke kan finde dem.

Stykket har mange fortrinlige enkeltheder, klart pointerede slagord og hele taler af sund livsvisdom; at intrigen er uinteressant, er ved siden heraf af underordnet betydning.

At «Harlekin» ikke gjorde lykke er derfor snarest en målestok for tidens lave standpunkt i politisk udvikling. En sådan moral tiltalte kun få, man skulde skrige op i den ene eller den anden retning. Snart døde desuden efter den stærke ophidselse al offenlig interesse hen; stykket kunde slet ikke være skrevet på et senere tidspunkt, det bærer året 1772 indgravet i hver scene. Da derimod i revolutionstiden partiernes kamp igen tog fat, alvorligere end nogensinde, eller da der rettere sagt først dannede sig virkelige partier, da levede også «Harlekin» op og blev populær; man fremsøgte citater af det, og enkelte replikker, som «dansk med danske folk» og «al vor fortræd er tysk», blev ordsprog. I vort århundrede har man ikke ment at have brug for det endnu, hvor fortrinligt end mange enkeltheder vilde passe den dag idag.

Som politisk skuespil ligger det nær at sammenligne «Harlekin» med «den politiske kandestøber», der med rette har vundet så stor navnkundighed. Her står Evald langt tilbage i realistisk håndgribelighed, såvel som i komisk kraft i handlingen. Men hans stykke har det overordenlige fortrin at spille på en historisk baggrund. I Holbergs tid var politik kandestøberi; i Evalds var den noget langt mere, den var i sit første stærke frembrud til at blive en magt i samfundet.

«Harlekin» er et billed af samfundet i 1772; men Evald var dristig nok til ligeledes at ville skildre selve den historiske krisis, hofrevolutionen. Anderledes kan brudstykket «Frode» ikke opfattes. Når Abrahamson derfor meddelte, at det var bleven henlagt efter en indflydelsesrig mands råd, «der ikke uden grund frygtede, at man såvel i det hele som i flere enkelte dele deraf skulde finde henpeg til de daværende tidernes tegn,» så kan der ikke hermed være ment, at Evald ikke selv tænkte på dette, men kun, at vedkommende rådgiver anså foretagendet for halsbrækkende.

Handlingen er den bekendte fortælling hos Saxe om kong Frode, Fridlevs søn, der i sin ungdom henfalder til sløvhed og svaghed overfor sin rådgiver Grib, som forfører dronningen og hærger landet ved sit umilde regimente. Søsteren Gunver søger længe forgæves at ryste ham op af sin dvale, indtil det endelig lykkes hende ved hjælp af Erik den veltalende fra Norge. At dette i ét og alt sigtede til de daværende forhold, — kongen, dronningen, Struensee, arveprinsen og den nationale Guldberg — kan der ingen tvivl være om; Evald var ikke noget barn. At det kunde falde ham ind at udgive et skuespil af denne natur eller vel endog at tænke sig det opført, beroede vistnok på en naiv opfattelse af kongehusets forhold til folket, som var fuldstændig i tidens ånd. Han troede uden al tvivl ligesom at kunne rense kongeslægten overfor alménheden efter det nederlag, den havde lidt i den offenlige mening, ved at fremdrage et ældgammelt historisk minde, der afspejlede det samme, og i hvilket al skylden væltedes over på den syndige rådgivers hoved. Ubevidst er «Frode» et konstitutionelt indlæg ligesom «Harlekin», skønt begge stykker løber ud på kongehusets og de regerendes forherligelse. I det ene stykke betragtes offenlighedens deltagelse i den politiske diskussion som en kendsgerning, man ikke kan

komme bort fra; i det andet gøres ministeren ansvarlig for alle kongens handlinger og forsyndelser, medens kongedømmet selv står som en hellig indstiftelse og et nationalt symbol. — Samtidig skrev Suhm sit udkast til en dansk forfatningslov.

Manuskriptet til brudstykket «Frode» fandtes hos Jacobi, der således uden al tvivl netop var den, gennem hvem Evald rådførte sig med «en ikke blot på parnasset, men også i staten højst betydende og betydelig mand,» vistnok Carstens. Man fandt dog tanken alt for dristig og stykket blev således henlagt.

Evald valgte derefter et andet emne til et alvorligt skuespil og han fandt det i fortællingen om Helge og Yrsa. Der er kun bevaret et enkelt optrin og neppe heller skrevet mere af det; men vi har her allerede «Balders» digter i hele sin ejendommelighed, langt mere end i «Frode». Han er vendt tilbage til heltelivet som i «Rolf Krage»; men han indfører det nu i den bundne tale, som er hans rette sprog. Det næste skridt ad denne vej bliver «Balders død».

Som det af det anførte let vil skønnes, var der i det hele i året 1772 sket et nyt opsving i Evalds produktion. Han havde igen havt et par års hvile i studier, ledsagede af tunge lidelser, nu tog han fat igen med fornyede kræfter. «Harlekin patriot» var det direkte udbytte af hans iagttagelser af samfunds- og sjælelivet, de oldnordiske skuespil tilløb til en rigere fortsættelse af tidligere alvorlig poesi. Men det ypperste mindesmærke fra hin tid er dog den lyriske digtning, som nu udfoldede sig i sin højeste skønhed og rigdom. I Marts skrev han således sit sørgedigt over Arnsbach, i September over Dorotea Thonning, i December over præsten Schytte og i den følgende Februar måned over præsten Kinast. Ved siden af disse står tre bryllupsdigte, som hvert især udvikler en ejendommelig tankerække.

Endvidere de to stambogsvers til Schleppegrel og Abrahamson. Ligeledes hidrører digtet: «I nattens fredelige skygge» fra denne tid. Og endelig skrev han til nyår 1773 et par nyårsdigte, bestemte til af et par døtre at gives deres fader; man kommer uvilkårlig til at tænke på Peder Spendrups søstre, hans gode veninder. Det mærkeligste ved dem er dog den omstændighed, at de åbenbart har givet digteren anledning til ligeledes selv at sende sin moder en sådan lykønskning. At nemlig det i kladde imellem dem opbevarede digt er rettet til hans egen moder og ikke, som udgiverne har forment, er skrevet i en «datters» navn, er indlysende nok, især når de læsemåder, som giver det fyldigste udtryk for hans tanker, fremdrages. Han kunde ikke lægge nogen anden de rent personlige udtalelser i munden, som her forekommer og som kun passer på ham selv. Men således er dette i mange henseender mærkelige og fortrinlige digt, til hvilket vi senere vil komme tilbage, tillige et smukt vidnesbyrd om de hjertelige tanker, han vistnok ofte tilegnede sin moder. —

Evald skriver engang mange år efter til sin ven F. Moltke: «Jeg har i disse sidste otte dage været i mit sædvanlige fjerdingårs hurry-durry —. Min imagination nemlig, min hede lunefulde indbildningskraft kan holde det ud omtrent i to måneder og tre uger at gå et jævnt trotte eller højt en kort gallop under religionens, fornuftens, dydens og sædernes tøjle; men kommer den fjerde uge i den tredje måned, da tager den i almindelighed for sig selv, bruser og sprudler, sætter over gærder og grøfter, og da — må fanden kunne holde den.»

Det synes, at digteren først i Vingårdstræde, tæmmet ved sin sygdom og stærkt påvirket af Schønheyder, har taget alvorlige beslutninger med hensyn til sin fremtidige livsførelse; men afbrydelser af dens regelmæssige gang

kunde ikke undgås. Sådanne forudsættes da også i den tradition om digterens måde at være på, som er overleveret i den Wiborgske familie. Især mindedes det, at han stod i forhold til en berømt skønhed ved navn Cæcilia, rimeligvis den samme, som under navnet «den smukke Cæcilie» omtales i fortællingerne om kongens udskejelser, såvel som også i trykkefrihedsskrifterne blandt de ved gadetumulterne efter 17. Januar forulempede berygtede kvinder. Der siges således, at Evald engang ved en list fik hende til gæst hos sig. Han sagde en dag til mad. Wiborg, at «et par veninder, personer af en ham meget forbunden familie, havde meldt ham et besøg fra landet; han bad, at hun vilde tillade dem at spise hos ham, at hun vilde lave mad til dem osv. Med al hjertensgod vilje lovede mad. Wiborg det; hun satte mere end daglige retter for dem, men da hun som jævn kone gik med korsklæde osv., undgik hun selv de pyntede damer fra landet; hun lod aftensmaden, hvoriblandt karbonade og vin, serveres i Evalds værelse, hvor de fremmede strax var bleven indførte og hvor de fremdeles forblev. Aftenen forløb under megen munterhed. Endelig indfandt sig en pige med lygte for at afhente de to landsbyfrøkener. Evald ledsagede dem igennem sovekammeret og køkkenet ud på trappen. I køkkenet stod Ane (pigen) og vadskede tallerkener; da Evald gik tilbage til sit værelse, gned han hænderne af glæde og sagde: «Ane, det var fanden g. m. Cæcirie!»» Uheldligvis hørte mad. Wiborg dette udbrud og forholdet imellem dem var derefter meget slet. Det forværredes yderligere ved en anden påfaldende udskejelse.

Den 24. Marts 1773 opførtes «Pebersvendene» tredje gang, som sædvanlig for forfatteren. Biletterne solgtes i hans bolig de foregående dage, og der siges at være indkommen 250 rdl. (800 kroner), d. e. teatret var udsolgt; de to første gange havde indtægten henholdsvis

været 166 og 76½ rdl. Digteren skulde selvfølgelig selv i teatret og der er bevaret en omstændelig fortælling om, hvorledes Ane måtte hjælpe ham i klæderne og trække de hvide silkestrømper på ham. Men pengene foruroligede ham. Han kørte den næste morgen ud i karét i fuld pynt og kom ikke hjem hele dagen. Ud på aftenen måtte Wiborg afsted efter ham med Peder Spendrup, «der vidste, hvor Evald plejede at komme.» De fandt ham da også hos en vært i en berygtet gade og i en meget fortrolig samtale med to damer. Ved at se den adstadige Wiborg på dette sted — Spendrup havde han vel nok set der før — blev Evald overstadig glad, forlangte punch og gav sig til at drikke med dem. Wiborg havde imidlertid lagt mærke til, at gulvet var strøet med sølvpenge, hvorfor han holdt Evald varm, medens Spendrup samlede sammen, hvad der endnu kunde reddes. Omsider fik de ham hjem med og bragt til sengs. Næste dag var han forknyt over de tilsatte penge og meget modtagelig for den trøst, at 50 rdl. var bleven frelste ud af skibbruddet.

Men forholdet til Wiborgs var ødelagt; han beklagede sig over den «uhøflige og umilde omgang» og længtes bort fra det hele, helst med foråret ud på landet. Vistnok ved denne tid var det at Arense kom til ham, måske i anledning af afskeden, der efter hans helbredstilstand så let kunde blive den sidste. Han skriver et par år efter de bekendte ord: «Min Arense kom til mig, da jeg lå i min énsomme hytte, uden andet selskab end min kummer og mine smerter. Blege og indfaldne var den dejliges kinder og en mat gnist af den mig så bekendte ild skinnede endnu kun i hendes øjne. Hun forekom mig som den lidende dyd, som Arria, da hun med døden på læberne, med det dybe dræbende sår i brystet rakte sin Pøtus dolken og sagde: det smerter ikke, min Pøtus! Med en Klementinas melankolske,

afmålte, langsomme gang, med hendes ærværdige kummer i hvert et træk, med en kæmpende og uovervindelig højhed gik hun hen til mit leje og lagde de yderste spidser af tre fingre på min sitrende hånd. De forrige tider er forsvundne, Evald! sagde hun og gik hastig bort, som om hun frygtede at have sagt for meget. Ja de er forsvundne, sagde jeg og så stivt på det sted, hvor hun havde stået, og ikke en eneste venlig tåre vilde lindre mit beklemte hjerte. O min Arense, min Arense!»

Rungsted kro, som blev Evalds opholdssted i de nærmest følgende halvtredje år (forår 1773 til efterår 1775) var dengang en større landejendom med brænderi, krohold og postexpedition. Stedet ejedes af den kongelige fiskemester Oluf Jakobsen. Han var bleven udnævnt i året 1759, da enkedronning Sofie Magdalene igen selv overtog fiskeriet på sit enkesæde Hørsholm, og fungerede til 1768, da fiskeriet atter bortforpagtedes og han fik sin afsked med 150 rdl. pension. Et par år efter hans ansættelse udløb forpagtningen på Rungsted kro (det nuværende Rungsted lund), der hørte til amtet, og Oluf Jakobsen overtog den fra 1. Maj 1762 under de sædvanlige betingelser: ret til brændevinsbrænderi med tvungen afsætning til amtets kroer, ølbryggeri med leverance til Hørsholm slot osv. Året efter ønskede man, at Jakobsen skulde overtage postexpeditionen mellem København og Helsingør, idet postsækkene her skulde ombyttes og ordnes; denne lejlighed benyttede han til at få stedet til købs på fordelagtige vilkår. Han skulde yde en årlig afgift af 250 rdl. og svare den sædvanlige konsumption af sit brænderi. Hans husstand opgives ved denne tid til 4 karle, 3 piger og 2

«andre». Han sad således i en ikke lille bedrift og var en ansét mand.

Det må ansés for givet, at Oluf Jakobsen, eller vel snarere hans hustru Katrine Marie var Evalds moder bekendt. Man kommer snarest til at tænke på opholdet på Agiltegård i hendes første mands levetid, for 20 år siden. Evald kalder i et tilløb til sidste vers af «Rungsteds lyksaligheder» sin værtinde for sin «barndoms veninde» og dette må uden al tvivl forklares af et bekendskab i hine år.

Hun blev nu hans moderlige veninde, den som holdt ham til huset og øvede den milde myndighed over ham, som han ikke kunde være foruden. Et par vers af det smukke digt, som han skrev over hende, da hun to år efter døde, viser hele forholdet:

Halv trættet gik vor moder dig imøde
forhadte, tunge alderdom!
hun så, hun følte halv din vægt, og døde
før al din tyngsel kom.

Hun nød endnu med sit halvbrustne øje
fuldmoden frugt af hver en pligt;
hvad hun forlod, var mest ved hendes møje
fuldført og lykkeligt.

Der var en datter i huset, Anna Hedvig, dengang endnu meget ung. Hun var smuk og munter og tiltalte altså digteren meget. Husets søn var ikke i hjemmet.

Rungsted kros bygninger dannede en firkant af fire teglhængte længer. Mod nord lå stuehuset, mod vest bryggeriet og en anden del af stuehuset, mod øst, ud imod stranden, stalden (altså tildels til de rejsende), mod syd laden. Der hørte en smuk have til stedet, anlagt som lysthave i tidens smag; i den fandtes «bjerget», den senere «Evaldshøj», med trappegang og lysthuse. Herfra er der en storslået udsigt ud over Sundet, op til

Helsingør og ned til København, såvel som ind over det frugtbare land til skovene ved Hørsholm. Det blev digterens yndlingssted, den plet, på hvilken han undfangede digtet: «Rungsteds lyksaligheder».

Vi kan let forestille os, hvilken befrielse det måtte være for den urolige mand at komme herud fra et bagværelse i Vingårdstræde; hvorledes hans hjerte måtte udvide sig i den dejlige natur, midt i vårens rigdom. Han åndede atter frit og følte trang til at arbejde; han tog fat på sine psykologiske studier og kort efter på syngespillet «Balders død». Sommervarmen havde aldrig tilforn lagt sig så frugtbart og velgørende over hans sind.

I denne tid skrev han til kendte melodier de prægtige digte til husets kvinder, som var blevne hans venlige og kærlige omgang. Kort og klangrigt skriver han til datteren, «da solen var overtrukken med skyer» og hans sjæl formørket af det tungsind, som selve skønheden og livsglæden omkring ham fra tid til anden måtte fremkalde; men bred og svulmende er hans sang til moderen om «Rungsteds lyksaligheder», et af de skønneste lyriske digte i vor literatur, og det fyldigste, mest henrivende udtryk for Evalds dybe livsglæde og digterglæde. I dette digt indfriede højen ved Øresund, hvad højen ved Elben mange år tilforn havde lovet; ud over dette skulde han ikke nå.

Endnu andre lyriske forsøg knytter sig til dette første bekendskab med vort lands dejligste egne; det er nogle brudstykker med den fælles titel «aftenen», som det synes fremgåede af sommer- og efterårsaftenernes tungsindige skønhed ved Sundet. Men vi vil senere få lejlighed til nærmere at dvæle ved enkelthederne i disse digte.

Evald kom ud på landet med store planer. Det var aftalen, at hans moder skulde betale for ham de første 6 uger, så skulde han selv klare for sig. Hans

ven Jacobi var kommen ind i teaterdirektionen og havde fået udsat en præmie for et dansk syngestykke, uden tvivl beregnet særlig på Evald, og denne havde selv tænkt på at udgive et underholdende ugeblad. Dette sidste tog han først fat på.

Ugebladet skulde hedde «de fremmede» og indeholde en fortløbende fortælling, eller en række enkelte fortællinger og skildringer, trukne på en tråd. Evald vilde her nedlægge sit formentlig store fond af livserfaring.

Hans almindelige udtalelser om det daglige livs erfaringer, tagne af ugebladets første nummer, er alt forhen meddelte. Hans opgave skal her være, siger han, at indskærpe en af de sandheder, vi så godt kender, men ikke des mindre lader ligge unyttet, nemlig den, at der er stor forskel på forstand og klogskab, d. e. højere åndsudvikling og evnen til at opfatte og sno sig i de givne forhold. Til det sidste behøves psykologiske iagttagelser, og det er dem, han vil samle og meddele.

Efter at have omtalt dette forsæt i en efter tidens almindelige prosastil vidtløftig indledning, går han over til romanen, hvis begyndelse henlægges til samtiden, dagen før Struensees fængsling.

Udgangspunktet er det samme som i det første prosaiske forsøg: hr. Pantakak, som vil drukne sig i kanalen; men han er nu som sagt flyttet ind i samtiden og historien fortsættes strax; fortælleren bliver Pantakak vár og følger efter ham; Pantakak finder et skrin, opgiver sit selvmord og går hjem til sin kvist, hvor det da viser sig, at han er den samme person, som fortælleren af medynk har givet noget afskriverarbejde.

Der udvikler sig nu et bekendskab, som fører til, at denne «ridder af den værste verden» indfører digteren i et selskab af udlændinge («de fremmede»), «som ofte forsamlede sig, fordi de intet bedre havde at bestille

og fordi de ikke kunde komme i selskab med danske uden enten at blive tilbedet eller udpebet og, ligesom det kunde træffe sig, blive holdt for engle eller for abekatte. De var alle af moden alder og fornuft, alle erfarne og berejste, og det som ingen af os holdt for det ringeste, alle af middelstanden.»

Man enedes snart om regelmæssige ugemøder; en spanier Guzman Pansa skulde her være præsident, Pantakak aktor og Pierre Gaillard defensor, fortælleren skriver. Han forstod de forskellige sprog, som taltes, kun ikke præsidenten, en polak og «en dansk filosof ved navn Jeppe Simonsen;» hvad dè sagde, skulde oversættes på latin for ham (forfatteren) af andre. Medlemmernes kreds udvidedes efterhånden; forfatterens vært, en ærlig og humoristisk skrædder, «mester Synål», tilkaldtes strax. Da dennes fortælling er det første og noget af det bedste i ugebladet, ligger det nær at henføre ideen til den hele historie til en tid, da Evald i virkeligheden boede hos en skrædder (på Rosengården, 1769), hvad der også nærmest svarer til det første tilløb på Rygård og den ytring, han herom bruger, at han tog dette emne med ud på landet.

Der følger nu en række bekendelser, som tildéls er fortalte med megen humor og mange træffende bemærkninger; men det hele er selvfølgelig ikke ført til ende. «Mester Synåls levnedsløb» er det eneste, som overhoved blev trykt i Evalds levetid (1780).

Denne lille novelle, hvis man vil kalde den så, er i grunden et lille mesterstykke. Den er holdt i en ganske ejendommelig stil, troskyldig-lunefuld, fuld af ordsprog, som en dansk almuesmand og lavsmester fortæller, og tillige vild-fantastisk i sit eventyr. Mester Synål oplever nemlig (i drømme) for at undfly sin arge kælling at gå på søtogt og lide skibbrud i et fremmed land, hvor han gør Nils-Klimske erfaringer. Først

kommer han til fornuftige folk, der fordømmer moden og hader skrædderne, senere til det modsatte, abekattenes land. Skildringen af disse modsætninger er fortrinlig, lige fra de små komiske sammentræf og de mange slående træk af livet i København ved 1770, til den skarpe påvisning af, hvad modetyranniet fører til: »den begynder, ligesom katten leger med mus, venlig og spøgende og udenfor, ved klæderne; indtil den, førend man varer sig derfor, slår sin klo lige ind i det inderste af hjertet.» Den lille skildring er i høj grad læseværdig og et umisteligt sidestykke til «Harlekin patriot». Enhver vil, ved at gøre sig bekendt med disse digtninge sande, at Evald sad inde med et betydeligt fond komisk poesi.

De senere numre har et alvorligere præg, flere psykologiske problemer underkastes en drøftelse. Af interesse er især skildringen af den dybe modsætning mellem en hr. Schliker og hr. Frankhuysen, fremstillede af en hollænder. I Frankhuysen genkender man let Johannes Evald selv, den stolte, for sit rygte ligegyldige unge adelsmand, der ved sin ubesindighed og fremfusenhed, sin oprigtighed og nidkærhed for hvad der er ret, støder alle mennesker for hovedet og fører sig selv i ulykke. Der ligger utvivlsomt mange og bitre erfaringer bag ved den anmærkning, han lader hollænderen gøre til sin helts karakteristik. «Jeg har alt anmærket,» hedder det, «at endskønt han ingen umage gjorde sig for at dølge sine fejl, han dog gerne vilde fortie eller idetmindste udpynte de omstændigheder deri, som han selv holdt for de forhadteste; og endskønt han aldrig pralede af en virkelig god handling, kunde han dog altid meget vel lide, at andre roste ham derfor. Dette var sikre kendetegn at han, i det mindste fra begyndelsen af, ikke var rent følelsesløs imod et godt navn. Jeg tør sige, at dersom man da havde forfaret lemfældigen med

ham, skulde han aldrig have drevet det til den yderlighed. Men den modstand, som han fandt alle vegne, den strænghed, den foragt, den slette omtale, hvormed man uden skånsel straffede de første, de fineste glimt af føromtalte træk, fødede dem i steden for at udslette dem, og frembragte den naturlige virkning i hans så trodsige sjæl, at de daglig tog til i styrke. Det som først kun var tilbøjeligheder, kun indfald, blev med tiden til vaner og vanerne hærdede sig i grundsætninger. Og da først, da han ikke uden årsag troede fuldkommen at have tabt sit gode rygte, da gjorde han sig en trøst, en ære, en pligt af offenlig at vise det sin hele foragt, da først rystede han alle dets bånd, alle dets lænker af sig og fandt det bedre at være sin egen herre og lastet af alle, end at være selskabets slave og at blive overøst af berømmelse.»

Selvfølgelig mener Evald ingenlunde, at han selv var et sådant offer for sin lidenskab, han fremstiller kun her digterisk konsekvenserne af visse retninger i sit liv. Han lader derfor sin hollænder antecipere Frankhuysens senere skæbne og fortælle, at han kort før sin død ønskede som genfærd at kunne «tordne de ord ind i alle sine unge medbrødres øren: Bevar dit rygte som din helbred og din samvittighed!»

Evald fik skrevet 13 numre af sit ugeblad, et helt kvartal altså. Men det blev liggende utrykt, måské fordi modet til at fuldende fortællingen svigtede, måské, og snarest, fordi et andet emne drog ham til sig. Han opgav da vel ikke «de fremmede» helt, men de blev dog liggende urørte en del år.

Han vendte tilbage til de oldnordiske emner. Først synes han at have villet fastholde prosaformen; der er bevaret et brudstykke af en fortælling «Frode», altså samme emne som året før var lagt til rette for et skuespil. Men da begyndelsen af denne i tanken og billedet

falder nøjagtig sammen med det største af de før nævnte fragmenter «Aftenen», er det sandsynligt, at fortællingen kun har skullet være forøvelse til et heltedigt i oldnordisk, eller rettere oldskotsk, ossiansk stil. Han siger senere, at «det i mange år har været hans kæreste formål», at skrive et episk digt, og at kun hans «snævre omstændigheder» har hindret ham deri. Således opgav han det nu i alle tilfælde hurtig for at tage fat på det, teatret ønskede, syngespillet «Balders død».

Kladden til dette stykke er heldigvis opbevaret, så man skridt for skridt kan følge udarbejdelsen af det, og hvad mere er, man kan få Evalds oprindelige, af ingen andre påvirkede text frem. Det er lærerigt at sammenligne den med den senere udgivne, under tilsyn af Carstens «forbedrede».

Under 12. November (1773) tilsendte denne konferensråd Luxdorph digterens manuskript som indleveret til «selskabet». I det medfølgende brev udtaler han, at dette «heroiske syngestykke i hans tanker er besynderlig opmærksomhed værd.» «Han har denne gang nedladt sig noget fra sin høje flugt og er så tydelig, som man kan ønske,» et par steder undtagen. Om det kan opføres véd han ikke, men han antager at «som det er og som det ved en mådelig forbedring kan blive, fortjener det ikke alene et sted i vore samlinger, men og at belønnes med en pris til et virkeligt genis opmuntring.» Luxdorph læste stykket samme dag og skrev i sin dagbog: «læst Evalds Balders død, non sani hominis» («en ikke vel forvaret mands»). Ved disse udtalelser af «selskabets» to koryfæer, den forholdsvis mest udviklede og en af de mest ansete, har dette danske akademi skrevet ikke Evalds, men sin egen dom. Levnede forkastelsen af «Rolf Krage» endnu plads for den mulighed, at man ikke forstod sig på «studier», så er enhver undskyldning overfor «Balders død» umulig.

Selskabet holdt først møde den 12. Marts og her forhandledes der da ivrigt om, hvorvidt der kunde tilkendes stykket en pris; Luxdorph skriver i sin kalender, at Guldberg, Carstens, Schlegel, Nielsen og Møller var tilstede. Guldberg skriver 14 dage efter, at han nu har læst stykket: «Neppe har jeg troet, at det var så godt, som jeg har fundet det, og jeg må og vil unde det den tilkendte pris. — At redde det fra tilsidesættelse er en pligt og at bringe det til sin sande modenhed, en fortjeneste.» Han havde altså dannet sig sin foreløbige mening efter diskussionen i mødet. Carstens skrev da til selskabets medlemmer, at han måtte holde på, at Evald fik en pris, da det ellers ikke vilde være muligt «at benytte mig af den tillid, han synes at have fattet til mig, til at få stykket bragt i den forbedrede stand, jeg er forvisset om at det kan bringes i.» — Ud på foråret tog man da fat på forbedringerne.

Der er bevaret en del breve, som kaster lys over dette års tildragelser og stemninger i Rungsted. Der indtrådte en vis afslappelse hos digteren, efterat han havde afleveret Balder og de øvrige foretagender var lagte til side; den stærke lyriske produktion var foreløbig udtømt.

Hellig tre kongers dag (1774) skriver Evald til Peder Spendrup, «sin kæreste broder», med et lejligheds-digt, som det har kostet ham umage at få gjort færdig, «hvad enten nu julesværmen eller andre adspredelser har gjort hans Pegasus mattere end sædvanlig, så han har havt ondt ved at få ham i trav og overalt havt et besværligt ridt uden derfor at udrette sit ærende des bedre.» For den forventede indtægt ønsker han tildéls købt lotterisedler.

Månedsdagen efter skriver han igen. Han er syg: «jeg har ild, fortærende ild i alle mine ben; imellem os at sige, gør jeg stærke anstalter til min store rejse.

Snart, snart letter jeg anker, og så vil du stå ved bredden og råbe: hurra, min broder, snart skal jeg hale dig ind! og samles vi ikke før, så ved cap de bonne esperance!»

Vistnok noget senere er et fransk brev, skrevet for at undgå «la curiosité de mes secretaires». Han trænger ganske overordenlig til fire rigsdaler og véd ikke, hvor han skal søge dem uden i Spendrups lommer. Hans moder nøjes med at skaffe ham det nødvendige, det vil sige de første artikler i den fjerde bøn; hun tænker ikke på, at man somme tider har fornøjelses- eller æreskrav at tilfredsstille, der er mere påtrængende end de andre. Han venter indtægt af «Balder» eller måské af et eller andet lejlighedsdigt.

Hvad det var for «besoins du plaisir», som plagede ham ved denne tid, får vi et levende indtryk af ved at læse dr. Schønheyders brev til ham af 12. Februar. «Fra den kant, hvor jeg allermindst vilde have det,» skriver han, «fra Deres moder må jeg lade mig fortælle, at uheldigen en sum penge, som dog vel ikke går over nogle rigsdaler, er falden i Deres magt og har forrykket Dem ud af Deres ro og sædelighed. Det er den historie om Deres kørsel til Hørsholm.» Derefter følger der en moralsk forelæsning: «Har De nu alt for længe havt den behagelige og for Dem passelige tilflugt? Er det blevet gammelt for Dem, denne gode frie og dydige tvang i disse villige og menneskekærlige folks hus og under deres exempels opmuntring til moralitet — at den ulykkelige slemme lune nu måtte holde også denne Deres levemåde for tyranni? Hvordan jeg end ansér Dem, hvad jeg endog til Deres fordél vil anføre, hvad jeg endog vil holde Dem tilgode, så er det hæsligt, at De kunde nu én gang vise det uvenskab og den utaknemmelighed imod Deres venner, fra husfaderen af indtil den artige og mod Deres geni forekommende og

venskabelige pige, jomfruen i huset, at komme den dem krænkende forargelse afsted, at imedens Deres husfolk rejse til kirken og De af skrøbelighed holdes for dispenseret fra gudstjenesten, De da, ligesom til spot over hines troskyldighed, vover Dem ud i kane for at anstille en utidig forlystelse og for Dem alene, en svir, på Deres forstands og artigheds bekostning.» Han mener, at Evald ikke denne gang vil kunne «skylde på ond lune over uhøflig og umild omgang,» hvad han altså vel havde gjort i København. Man må herefter antage, at dette var første paroxysme på Rungsted, i alle tilfælde den første moderen var bleven vidende om. Brevet indeholder endelig nogle ytringer om pengeforhold. Præsten minder Evald om, at han forlængst har lovet at gøre ham til sin kassemester, ligesom han har lovet at erstatte moderen sit udlæg i kostpenge efter de 6 uger; intet af dette har han hidtil opfyldt. —

Den 28. Marts skriver Evald i nedtrykt stemning til Spendrup. Han går i dødstanker og søger at opmuntre sig ved en blanding af skæmt og alvor, som han selv kalder «sladder». Han udtaler sine formodninger om hvilken gravskrift man vil give ham og hvorledes Spendrup og de få andre venner vil modtage efterretningen om hans død (foran s. 59).

I næste brev, af 4. Maj, er stemningen slået om. «Egnen herude er nu et sandt paradis,» skriver han, og «jeg har i al denne tid havt så travlt med at være syg og med at skrive operaer, og jeg er endnu så beskæftiget med det sidste, at jeg kun nogle få øjeblikke kan unde mig den fornøjelse at sladre med dig.» Spendrup har udtrykt sin glæde over, at Evald har sejret «over dem, han kalder hans fjender» og denne glæde er ham langt kærere end selve sejren. Han tilføjer: «jeg véd, at det vil fornøje dig, at jeg nu har bedre udsigter til lykken end jeg nogen tid før har havt.» —

Han gjorde kort efter en tur til Lyngby, hvor Carstens havde sommerbolig, og denne besøgte ham gentagne gange «halve dage» i Rungsted. Det var fra denne tid af, at den ædeltænkende mand fattede en så levende interesse for digteren.

Et brev af 14. Juni fra Schønheyder giver et indblik i de økonomiske forhold. Evald havde fået prisen af selskabet, 50 rdl., og givet sin moder pengene, da hun besøgte ham i Rungsted. Selskabet havde imidlertid givet ham 25 rdl. i tillæg og dem beholdt Schønheyder til dermed at bestride forskellige udgifter for ham. Moderen fik underretning om det dobbelte bogholderi, men lod sig berolige af præsten. Denne står som mægler og forsoner mellem de to; han indrømmer moderens «umildhed, der forårsager ham nogle beske betragtninger», men ansér det for sin pligt «at bilægge også den mindste misforståelses begyndelse hos sin ven».

Men der kom værre kurrer på tråden. Den 10. Avgust skriver Schønheyder: «Deres lune eller avindsyge, min kære ven, som De med en vis tillid enten til Deres retfærdige sag mod hende, eller til den poetiske indklædning, hvori De lader den komme frem, — denne Deres misforståelse eller avindsyge mod Deres moder, den kan og vil jeg ingenlunde mer overbære med Dem. Såsandt som De skal være min ven og jeg vil være Deres, og dertil Deres præst, det kan og tør jeg ikke. Jeg har læst i Deres hjerte, — lige meget at De skriver og forsikrer og kanské bilder sig ind, at De har en sand og varm kærlighed for hende, De kan gøre Dem deri en poetisk illusion, — mer gemt og dulgt utilbøjelighed og lyst, om ej at krænke, så dog at finde hende liden og lastværdig i Deres omdømme. I Deres sidste brev, eller imedens De skrev det, har Deres samvittighed sagt Dem, og De vogtede Dem ikke at Deres flydende pen røbede det, at der var mer hævngærrighed i Deres

sværmerske ønske end taknemlighed. Det tror jeg nok, siden De i det foregående brev kunde skrive, at hun ikke var værdig at hjælpe Dem eller at have denne ære.» Han fortæller derpå, hvad der efter moderens beretning var sket ved hendes sidste besøg i Rungsted. Sønnen havde dengang havt en samtale i énrum med hende ved kaffen i lysthuset, efter middagen. Hun havde måttet give tabt overfor hans tungefærdige påvisning af, at det hun havde gjort for ham kun var ubetydeligt, ligesom det han endnu bad hende om. Han havde brugt beske og nærgående udfald imod hende og derved drevet hende til at tage hjem, før end hun havde betænkt. Og dog havde hun netop den dag bragt ham 10 rdlr. til hans læge.

Schønheyder tilføjer, at han ikke vil dømme i denne sag imellem de to; men han beder ham «spørge sig selv, om han ikke ved sådanne storme og oprørelser i sit sind, ved at give sine vittigheds gaver at sige andre spidse ting, at give dem et slag med nælder, frit løb, om han derved ikke taber det enfoldige, ædle og retskafne sindelag af tro på guds nåde —?»

Forholdet mellem de to venner er ingenlunde udtømt i de nedsættende domme, som har truffet Schønheyder for hans ofte hårde tiltale. Det er sjælesørgeren som taler, ikke i selvgodhed og hovmod, men i inderlig medfølelse med en ven, hvis ualmindelige gaver han skattede, men hvis åndelige opdragelse han havde påtaget sig ansvaret for, ikke blot overfor moderen, men også overfor ham selv.

Schønheyder måtte se sin ven fra denne side uden at tabe blikket for de andre, og det kan ved en alvorlig gennemlæsning af alle hans breve ikke nægtes, at han i det hele har røgtet sit kald godt og smukt og med et stort udbytte; når Evald bestandig blev ved at gå frem i det store arbejde med sig selv, da var det

tilvisse hans ædle natur, der hjalp sig selv, som det overhovedet ikke er givet hverken legemets eller sjælens læger at give den syge helbredelsen udefra; men der er ingen tvivl om, at han jo skyldte denne nidkære ven såre meget. Man læse således præstens svar på et brev, i hvilket digteren har udøst sin angest og rædsel for døden; Schønheyder taler lige så kærligt som alvorligt og trøstende til ham, idet han selvfølgelig henviser ham til bønnen som det eneste der er stærkere end frygten («frygten er stærkere end al fornuft og religion,» havde Evald skrevet).

Og i virkeligheden var Schønheyder heller ingenlunde nogen pedant eller noget hængehoved. Han går ind på vennens planer, besørger hans kommissioner og glæder sig over hans vittige breve. Evald skulde have et chatol, derom korresponderer de flere gange. Til julen skulde «jomfruen i huset», Anna Hedvig, have en smuk gave; hun fik et etui med lugtende vande, som kostede 7½ rdlr. og præsten frygtede endda for at Evald skulde synes det var for billigt. I så tilfælde foreslog han et téservice af tysk porcellæn, til 20 rdlr. (65 kroner). De var åbenbart ved kasse; den 30. November modtog Evald 50 rdlr. for festspillet i anledning af arveprinsens formæling («Ceres' og Thetis's strid»), og et nyt til kongens fødselsdag («landsbyhøjtiden») var alt indleveret.

Da Evald selv har lagt så megen vægt på at forstå sig selv og gøre rede for sine ejendommeligheder, bør dog ved denne lejlighed endnu et træk omtales, der vel ikke på nogen måde er ham til nogen forklejnelse, men dog viser os en uventet svaghed. Han vilde så gerne være «professor».

Da «Balders død» var antagen af selskabet og han rettede på det med konferensråd Carstens, voxede åbenbart kammen på ham. Det gav ham anseelse i fiskerlejet; hvem skulde have troet det om den stakkels syge

mand, der så gerne omgikkes almuesfolk, at han havde så store bekendskaber. Men hvis han nu tilmed blev professor; dette «hr. Evald» var dog så fattigt! Og for at se sagen fra den bedste side, — der er dog desværre ingen antydninger derom i brevet, — hans fader havde jo været «professor Evald»; blev sønnen det nu, da havde man givet ham en æresoprejsning overfor hans moder og overfor alle hans modstandere.

Tanken kom frem strax i sommeren 1774 for Carstens, senere gentoges den i vittige og åndfulde breve til denne beskytter, og både han og Schønheyder talte med Guldberg derom i anledning af det patriotiske festspil til arveprinsens formæling, som statssekretæren satte megen pris på. Men professortitelen vilde han ikke ud med. Schønheyder måtte endnu i Februar skrive et langt trøstebrev til sin ven for at formå ham til at være tålmodig et års tid, samt forestille ham, hvor tom enhver indholdsløs titel er, hvor lidt fornuftige folk bryder sig om sligt osv. Til forsvar for Guldberg anfører han, at han måské mener, at man først bør komme ham til hjælp på anden måde, eller at Evald endnu i nogen tid skulde vise, at han var befæstet i det gode og kunde bringe sit forrige liv i forglemmelse. Dog, det er for pinligt at gentage de mange rigtige og skånsomt fremsatte ting, som præsten ved denne lejlighed måtte føre i marken mod digterens honette ambition.

Fornøjeligere er det at dvæle ved de optegnelser om sit levned, som Evald ved samme tid påbegyndte. Han havde alt tidligere nedskrevet «adskilligt om J. E.'s levned og meninger», et par enkelte træk, som skulde illustrere folks tankeløse bagtalelse; men først efter tilendebringelsen af «Balders død» begyndte han for Schønheyder og hans hustru samt Carstens de bekendelser, som hører til det vittigste og mest poetiske, vor litteratur har at opvise i den retning.

De er nedskrevne på læg i hele ark og således tilsendte Schønheyder, eftersom de blev færdige. De tre første læg, indeholdende afsnittene om opholdet i Hamborg, vinflasken og højen havde Schønheyder alt læst i Februar 1775 og da tilsendt Carstens, med hvem han dog endnu ikke havde talt om dem. «Vil De imidlertid have de øvrige to tredjedeles af Deres publikum, De skriver for (nemlig S. og hustru), deres mening, så er den denne: For al den sandheds og mangfoldige realitets skyld i den hele diskurs og for alle denne højs yndigheders skyld, hvo vilde ikke stå på den uskyldiges side, som dèr på denne høj beder om tilladelse og et mildt øje, når han priser vinens skaber og udvider sit hjerte til alle, der få et glad hjerte og glade menneskeøjne ved et poculum hilaritatis (glædesbæger) eller burde kunne få det —? Men først dog dette vilkår: den gyldne hellige streg; ikke derover, og aldrig andre bevægelser og virkninger af glasset (en flaske behøver det ikke at være) end disse ved højen.»

Efter disse tre læg skrev han endnu frem på det fjerde: fortsættelse af «højen» («med den usigeligste fornøjelse satte jeg mig» osv.) og de to første små afsnit om Arense. I det sidste skildrer han hendes før omtalte besøg for «neppe to år siden» og han ender med det smertelige udbrud: «o min Arense, min Arense!» Her standsede han sine optegnelser for først at genoptage dem tre år efter. Han skrev øjensynligt det hele «med løbende pen», uden forud lagt plan for enkelthederne, og han var således uforvarende kommen ind i bekendelser, der endnu ikke egnede sig til at læses af andre. Dette hefte blev derfor liggende ufuldendt; de andre fik han tilbage.

Samtidig anlagde han et hefte med digte. Mærkeligt nok blandede han et par tyske vers af Klopstok og Gellert, og en engelsk sentens (af Sterne) ind imellem

sine egne digte og «opinions of J. Evald». Vi finder her de før omtalte brudstykker af «aftenen», og de lignende «vinteren» og «pønitenten», samt det senere udgivne «et hengivent ønske» og klagesangen over en skødehund. Heftet er afbrudt efter første vers af «Rungsteds lyksaligheder.»

De medtagne «opinions of Evald» er trykte i hans samlede skrifter (8, 220—25); det er brudstykker i lighed med de «meninger», som findes indflettede i hans levned. Det hele synes at have været bestemt til udgivelse, men snart igen lagt til side.

Af selvstændige digte tilhører kun enkelte dette tidsrum; det værdifuldeste er vistnok omarbejdelsen af stabat mater dolorosa, der blev opført ved en passionskoncert 1775:

«Korset, som den strænge fader
vred og tordnende forlader
væder Mirjam med sin gråd!»

Samme forår udkom «Balders død» i sin endelig vedtagne form, som «prisskrift», i selskabets «samlinger». Det indleveredes samtidig til teatret, der derpå indtil videre som «forskud» betalte ham to gange (i Juni og November) 50 rdlr. for det. Men musikken lod vente på sig et par år. «Balders død» er Evalds digter-historie i Rungsted; det udfylder så at sige hele den tid han var der, og da det var endelig fra hånden, løb han løbsk.

Endnu den 18. December 1774 skriver Schønheyder til ham, efterat have glædet sig med ham i hans digterlykke: «Jeg læser på nogen tid Wielands «Sympatien»; jeg sørger, jeg ængster mig over ham, men dog både beder og håber for ham —. Ikke ligner jeg Dem ved Wieland; Deres historie er hans omvendt. Det er en heldigere sjælevandring, at forvilde sig først i sanselig-

hedens labyrint og med ungdommens omskiftelse at kaste sig i sandhedens og religionens arme, end at synge i ungdommen af entusiasme i religionens tjeneste og som mand at blive så vís at søge verden i en raffineret epikureismus.»

Men snart efter kom der anfægtelser. Der var den professortitel, som Evald havde sat sig så fast i hovedet, at han endog synes at have bebudet den for sine omgivelser, og endda ikke fik. Så fulgte der uregelmæssigheder, som førte til bitterheder, uden dog at bringe præsten ud af sin rolige fatning; han beklager kun at vennen er så ubefæstet overfor «gamle tilbøjeligheder eller smags-drifter».

Så indtraf den ulykke, at hans moderlige veninde, mad. Jakobsen døde (1. Maj 1775). Med inderlig følelse skrev han sit sørgedigt over hende og lod nu også den prægtige ode, som han havde rettet til hende, komme offenlig frem; hun har rimeligvis ikke villet give sit minde til det, mens hun levede.

Men med den kvindelige myndighed i sin umiddelbare nærhed var også ligevægten i hans sind borte. Rimeligvis kom han alt nu frem med sit projekt at indgå ægteskab og sætte bo, vel sagtens i anledning af dødsfaldet. Det vides ikke, hvem det var han vilde ægte, men at det ikke var datteren i huset, som man har forment, er vistnok udenfor al tvivl. En fiskerkone, som kunde mindes Evald, fortalte, at det var en søster af mad. Jakobsen ved navn Lovise, som han var forelsket i og vilde ægte. Schønheyder kalder hende «en pige, som nu i ham er falden på en ny elsker, der skal blive én af de sidste i snesen», ligesom han mener, at det ægteskab vil blive «hans moder og broder til muligste krænkelse og alle hans venner til trods.» Intet af dette passer på den unge smukke Anna Hedvig, der et par år efter ægtede Evalds over 8 år yngre ven An-

dreas Wøldike, som havde lært hende at kende ved sine besøg hos digteren. I begyndelsen af Juli måned kom Schønheyder efter heftige sammenstød selv ud til Rungsted; de to venner forsonedes igen og digteren opgav sit forsæt. Der fulgte nu venskabelige breve, som også Schønheyders hustru indflettede hjertelige udtalelser i. Men Evald faldt tilbage til sine planer, og det blev da bestemt, at han skulde forlade Rungsted. Således beredte han sig selv nye lidelser og kom derved til at give sit helbred det sidste uoprettelige stød.

IV.

SØBÆKHUS OG KØBENHAVN.

1775—81.

Evalds nye opholdssted var Søbækhus ved Humlebæk. Det nævnes i den samtidige «Danske Atlas» som et «lyststed» med en mølle ved stranden, Søbæks mølle, Sømølle eller Tipperup mølle, under Krågerup gods; huset kaldtes med de samme navne, også Sømøllegården. På møllen holdt ejeren af Krågerup en møllersvend; til huset lå «der en jordlod på 9 skæpper hartkorn.

Stedet er berømt for sin dejlige beliggenhed, ud til Sundet, nær Kronborg, med smukke skove helt ned til stranden. Det var historisk bekendt ved Karl XII's landgang netop her ved møllen, i kamp med det sællandske rytteri og landfolk. Ved denne lejlighed var møllen bleven nedbrudt og Krågerup næsten helt ødelagt.

Det siges ikke, hos hvem Evald her kom i kost; nogle år efter fortæller Münter kun, at «han her manglede den vante pleje og enhver livets fornødenhed; dette, hans værts hårdhed og hans sygdom, som igen heftig overfaldt ham, havde nær dræbt ham.» Der er vistnok megen overdrivelse i denne strænge dom, ligesom i adskilligt andet af hvad den unge begejstrede ven har optegnet; men det synes dog at have været så, at han

her havde det mindre godt end i Rungsted, ligesom det er vist, at hans sygdom nu antog en langt heftigere karaktér.

Ved sammenstilling af optegnelser i kirkebøgerne i forbindelse med spredte notiser hos Evald er det lykkedes at få oplyst, at digterens vært i Søbækhus var forvalteren på Krågerup, Herman Lem. Han var en mand på nogle og 40 år og havde dengang for godt 4 år siden ægtet en jomfru Anna Dorotea Kølbel (eller Kolbel). En søster til hende ved navn Kristine var i huset hos dem og de havde en lille datter Konradine, hvis navn findes som penneprøve på et af digterens koncepthefter. Iøvrigt synes det, at endnu en anden familie har boet i samme hus og i venskabeligt forhold til dem.

Det er altså klart, at Evald heller ikke her boede blandt almuesfolk i almindelig forstand. Da den lille Konradine blev døbt, blev hun båren af fru generalinde Hauch fra Kronborg, medens dennes broder, kammerherre v. d. Maase, ejeren af Krågerup, og hans svigerinde frøken Louise Moltke stod faddere sammen med en kapt. Lem og andre slægtninge. Det kan ikke have været moderens hensigt at straffe ham eller gøre ham fortræd ved at skaffe ham ophold i dette hus, som i alle måder måtte ansés for lige så standsmæssigt og lige så smukt beliggende som Rungsted kro.

Alligevel var strax begyndelsen på opholdet i Søbækhus trist og nedslående. Han kom der i den sørgmodige efterårstid, og at han kom der var resultatet af en strid med alle dem, som stod ham nær og holdt ham oppe. Han vilde dog trodse dem allesammen og skabe sig selv en fremtid; i denne stemning tilbragte han de første måneder.

Schønheyders svar på et brev i denne retning er bevaret; det er skrevet juleaften 1775. Det er det hårdeste og mest hensynsløse i den hele række, og om

man end må indrømme, at manden i det væsenlige havde ret, kan man dog kun misbillige dets form og hele tone.

Som svar på præstens udvikling af sine grunde mod det påtænkte ægteskab, at det stred mod fornuft, dyd og håb til forsynet, havde Evald skrevet, at han «på sine knæ for gud havde svoret, at det skulde være uryggeligt». Dertil svarer Schønheyder: «Ligesom denne elskovshandel er begyndt, så har De også hærdet Dem i den på samme måde, nemlig at gøre Deres indbildning skummende af påfund, drømmerier og Deres falske mod, dristig og fræk, og Deres hjerte mere bittert og stormende mod alle andre mennesker uden dem, der smigrer Deres naragtighed, Deres stolthed og Deres begærlighed, — at gøre alt dette ved daglig drukkenskab.» Han vil kun forsøge at minde ham om dette ene: «Har De dog ikke mange gange før i Deres levned været på sådanne vildveje, i sådanne grøfter eller møddinger af Deres udskejelser, hvilke De for den tid holdt for den rette levemåde, for Deres rette element, og fra hvilken De dog måtte vende om —». Efter disse og mange andre hårde ord spår han ham en elendig fremtid. Hans beskyttere har opgivet ham efterat have fået at vide, hvilke beslutninger hans moder har taget, denne moder, «som ganske vist indtil denne time ikke hører op at bevise sig som Deres moder.» Han kan jo intet af sig selv, andre må endog hjælpe ham med deres kritik for at få hans arbejder frem for lyset. Hvorledes vil han da klare sig borgerligt? Sagen er af så stor betydning for hans venner, at de agter at sætte magt mod magt. Vil han ikke afstå fra sit forsæt, vedbliver han at bestorme sin moder med sine forslag, da vil han «få bundne hænder»; hans hidtilværende levned er tilstrækkeligt til at få ham erklæret umyndig ad lovens vej. Vil han derimod give køb, da står tilbagevejen stadig åben for ham: «Holder

De det for tjenligt at indlade Dem i fredsunderhandlinger, så kan De skrive hende eller mig til derom. Jeg er som De vil have mig, men vist aldrig Deres uven.»

Det er uden al tvivl denne elskovshandel, som Evald selv i et tidligere anført sted kalder «en blot vild og brutal elskov» og lader være den sidste og laveste i skalaen. Det er vel også dèn han sigter til, når han i anledning af sit frieri til husjomfruen i sin stiffaders hus siger: «Min skæbne har mange år efter den tid, hvis historie jeg fortæller, bragt mig til at rende panden imod en anden prude, som jeg ikke skal forsømme efter min evne at forevige en smule, og jeg håber i anledning af hende at kunne bidrage meget til denne materies fuldkomne oplysning.» Men før han kom til denne erkendelse, måtte han kæmpe længe og smerteligt med sig selv, og da han endelig sejrede i denne kamp, havde den kostet ham langt mere, end han havde råd til at miste.

Der er opbevaret et par blade blandt digterens efterladenskaber, som øjensynligt tilhører denne tid; de er senere trykte under navn af «apologi». Han har tænkt på at appellere sin sag til andre dommere, fra sine hidtilværende venner og velyndere til alménheden, til de venner, som hans sangmø havde vundet ham, og som måské vilde træde til, når de hørte om den nød, i hvilken han var stedt. Tanken var så naturlig og den måde, på hvilken han tænkte at udtale sig, så vel anlagt, at det i flere henseender er et højst mærkeligt brudstykke af hans livshistorie, som er nedlagt i denne udtalelse.

Det første udkast bruger et billed, i hvis enkeltheder han har hildet sig således, at han ligesom ikke kan finde ud af det igen og derfor opgiver det. Han sammenligner sig med en mand, hvis hus brænder og som istedenfor at redde enten huset eller dets indbo

henfalder til betragtninger over ildens virkninger, formodninger om det næste øjebliks tildragelser osv. «Min situation er virkelig den, at min hytte brænder og er nær ved at falde og knuse mig, og at mine naboer, mine fjender og mine venner blæse til ilden og kaste olje istedenfor vand deri; og jeg som vist skulde anstrænge alle mine få kræfter på at redde enhver andens hus, — jeg falder i staver derover, at min hytte endnu ikke er faldet i staver, endskønt den har brændt så længe og så stærkt og så mange har pustet til flammerne; og jeg glemmer selv at slå alt det vand derpå, som jeg har ved hånden, over at eftertænke, hvorfor jeg ikke har eftertænkt det før, hvorfor jeg, stolende på andre med hænderne i skødet har ladet det komme så vidt, og hvilken støtte, hvilken sparre der nu snarest vil falde, om den ikke bliver slukt, og hvilket hjørne af hytten jeg helst vilde frelse og om det ikke overalt er for sildig at frelse noget; og så videre.» —

Så har han begyndt på ny, uden billed og omsvøb. Han føler vanskeligheden ved at tale sin egen sag. «Hjertet kan være så fuldt, at det just af den årsag ikke let kan udøse sig, og så mange følelser af det onde, vi lide, af den uret, man gør os, kan da, når hjertet umuligt kan rumme mer, men nødvendig enten må briste eller løbe over, på éngang strømme til vor mund og pen, at vi hverken i en hast kan finde ord til dem eller ordne dem ved et behørigt valg, da de nemlig synes os alle lige trængende, lige vigtige, lige stærke». Ingen vil kunne forstå det sprog, som vi da må tale, sukkenes og tårernes afbrudte sprog, uden gud alene. «Og i hans hænder overdrog jeg min sag, når min smerte var heftigst; thi jeg vidste, jeg følte, at han forstod mine øjnes dug og det suk, som endnu kun svulmede i mit bryst, og at han vist engang, når han fandt det tjenligt for mig, vilde udtyde den mindste af

de tårer, hvormed jeg vædede mit énsomme, mit forladte leje, både for dem, som aftvang mig dem, og for dem som enten foragtede eller belo eller selv lastede og fordømte dem, uden at værdige dem en nøjere undersøgelse og uden at have anden eller bedre grund til deres fordømmelse end denne: at den var flydt af mine øjne.» —

«Når stormen undertiden sagtnedes, når skyerne fordelte sig og en venskabelig stråle af solen nåede mit bryst; når de rasende smerter nogle øjeblikke holdt op at forstyrre min. sjæl, og når hede brændende tårer ikke længer skjulte enhver bedre udsigt for mine øjne: da forsonede jeg mig med verden. I min lindrende melankoli forekom jeg mig selv som — tålmodigheden ved et gravsted, og jeg smigrede mig med den tanke, at jeg måtte se således ud i de af mine medborgeres øjne, som kunde se mig. Hvorledes, tænkte jeg, kan du begære, at de skal røres ved den stille tåre, som de måské tro at være af marmor, eller i det mindste at høre væsenlig til din natur, enten konstlet eller nødvendig, ufølt eller ustillelig? Mange af dem, hvis hjerter smeltede i ren og ædel og salig vellyst, når de tavse hældede øret til den dæmpede, sørgende klang af din harpe og til dine vemodige sange, fordi de følte, at det ikke var konsten og ikke den affekterede forførelse og ikke engang dig selv, men sandhed, den guddommelige sandhed, som fór igennem dine sitrende strænge og fremlokkede mægtig, uimodståelig sang af dine stammende læber, — mange af dem, sagde jeg, vil og røres ved din personlige klage, når de først forstå den: når du overtyder dem om, at den hverken er blot konst eller forstillelse, eller ugrundet, eller ubillig, eller uafhjælpelig. — — Mon der ikke er mange ædle menneskevenner, der nu kende og elske dig blot som digter, men som vist skulde ynke og om muligt hjælpe dig som menneske, dersom de kun så din

stilling; der både kunde og vilde aftørre dine tårer, om de kun blev dem vår? Og hvorledes skal de se dem, om du ikke peger derpå, om du ikke taler? — Det er en mulighed, det er selv en rimelighed, at du ved at tale vil bane dig vejen til den lille lyksalighed, som du ønsker; men det er en afgjort sag, at du derved vil overtyde den del af verden, hvis bifald var dit formål, om din uskyldighed, dine ønskers, dine hensigters ulastelighed og den uret de gøre dig, som hverken spare vold eller list på at hindre dem; blot af denne årsag skylder du dig selv, du skylder din ære det at tale og at tale tydeligt, højt og alt hvad sandhed tillader dig.» —

«Så kom mit mismod tilbage med alle sine sorte skrækkebilleder og bredte sig ud for hver en smilende udsigt og fordoblede mine ulykkers vægt og nedtrykte min sjæl og kvalte hver opstigende tanke om modstræbelse i mit bryst. I en lang sørgeskare kom først mit hjertes kæreste børn, alle mine spædeste, uskyldigste, fornuftigste, dydigste og — snarest afviste, bitrest forhånede, længst bortkastede ønsker. Så kom fire lig: min helbred, mit rygte, min frihed og min sygdom, og strax efter dem den nøgne, nedbøjede, hjælpeløse, foragtelige armod —.» Han skildrer det sørgelige ligtog, i hvilket venner slutter sig til fjender, og først og sidst han selv vandrer: «mit hæng til at være digter og mine bedste arbejder, som havde tilvejebragt mig manges opmærksomhed, og min egensind, min letsindighed, min fremfusenhed og stolthed, der havde gjort denne opmærksomhed til galde, gift og død for mig.» Han vilde smilende have fulgt sin «lykke» (den ydre glimrende løbebane) til jorden, thi den havde han selv dræbt med koldt blod uden siden at fortryde det; men hævngærrig havde den draget hans «lyksalighed» (den sande lykke) med sig i graven, — «og derfor gik jeg indsvøbt i mit flor og græd.»

Så kom atter håbet for at tale ham til rette: «Der er en retfærdig og barmhjertig gud, som er herre over de menneskelige hjerter og som kan velsigne dine ord, om det er hans behagelige vilje, men som vist vil straffe din fortvivlede tavshed og ansé dig som en selvmorder, om du ikke gør alt hvad du kan for at frelse dig.»

Denne sidste tanke bestemte ham. «Jeg besluttede at udøse mit hele kummerfulde hjerte; jeg vilde højt og tydeligt forklare min beklagelige tilstand og dens oprindelse, men især vilde jeg fremlægge mit sidste, mit eneste timelige ønske. Jeg vilde vise, hvad der først havde givet anledning dertil, hvorledes det tid efter anden, født af omstændigheder og hændelser, men næret af religion og dyd og fornuft, opdraget af et sundt og kristeligt overlæg havde nået den modne styrke i min sjæl, at mit sidste suk alene kunde udrydde det. Jeg vilde vise, hvor lovligt, hvor billigt, hvor uskyldigt det var; at det ikke kunde fornærme nogen, men at min hele lyksalighed beroede derpå, at jeg ved dets bønhørelse og derved alene kunde blive nyttig for mange og ingen til byrde. Så vilde jeg med sammenfoldede hænder bede enhver af mine medborgere om muligt at hjælpe deres arme digter til den ret, som står åben for den usleste, og idetmindste ikke at hindre mig deri, ikke at rive det bort fra mig, som jeg har fået fat på, og som jeg måské endnu kan redde mig ved af de bølger, der slå sammen over mit hoved. — Således satte jeg mig for at forsvare min sag, og til mine dommere vilde jeg vælge om muligt hele verden, men især dem af mine medborgere, som har værdiget mit talent og dets frugter deres opmærksomhed. Måské dog en del af dem, — sagde mit opstigende håb, — måské mange vil finde, at jeg intet ubilligt begærer; at jeg intet ønsker uden den ret, den lyksalighed, som den allernådigste regering ikke nægter den ringeste blandt

sine undersåtter, og som ingen anden bør kunne nægte: den at fortjene mit brød ved mine hænders arbejde.» —

Hermed ender dette brudstykke; det blev aldrig til andet end et udkast. Den selvskuffelse, som lå til grund ikke blot for hans begæring, men også for hans planer, når de gik i den her antydede retning, kunde neppe blive skjult for ham. Hvad han trængte til og hvad han med så megen ret havde kunnet kræve af sine landsmænd, var deres kærlighed, deres overbærelse og et sorgfrit udkomme uden bestemte forpligtelser. Vilde han have opnået det ved en appel til sin samtid? Det må forekomme os sandsynligt, at en eneste hengiven ven med et nogenlunde ansét navn, borgerligt eller i literaturen, vilde have kunnet sætte meget i bevægelse i den retning. Hvad der et par år efter ligesom kom af sig selv, måtte alt dengang med lethed have kunnet lade sig gennemføre. Var ingen af hans venner rede til nu at gøre et forsøg? Det synes næsten så. Men var skylden da ikke for en stor del hans egen? Ved senere at genoptage sit venskabelige forhold til alle de mænd, som han i sin udtalelse sigter for frafald, — Abrahamson, Carstens, Schønheyder osv. — synes han selv at indrømme, at han havde stillet sig et fejlagtigt mål.

Men selv dette forudsat, vil ingen uden levende medfølelse kunne læse disse udbrud af en dyb hjertesorg. Hvorledes var han ikke trådt ind i livet med håb, mod og alle forudsætninger for et indholdsrigt liv, — og hvad var der blevet af ham alt nu, i hans kraftigste ungdomsår! Man læse den skildring, Torkel Baden giver af ham, da han som dreng fra Helsingør blev sendt til Søbækhus. «Evald sad i en stue,» siger han, «ligeoverfor indgangen, på en forhøjning op til væggen, med et skrivebord foran sig. Ved min indtrædelse så jeg kun lidet af hans skarpe profil, han selv kunde ikke se noget af mig uden mine ben. Værtinden, som førte

mig ind, gik efterat have sagt ham mit navn hen for at rejse hovedet i vejret på ham. Liggende på ryggen bød han mig velkommen med et venligt smil, takkede for den hilsen, jeg bragte ham fra en ven, skæmtede med sit onde, pålagde mig at formelde sin genhilsen til vennen, og bøjende derpå hovedet ned til fødderne kom han til at ligge i en krumsluttet tamburs stilling.» Om denne stilling ytrede han skæmtende til dem som beklagede ham: «Lykønsker mig hellere; thi jeg nærmer mig fuldkommenheden.»

Det er dog en stor fejltagelse, når man er gået ud fra, at hele Evalds ophold på Søbækhus var en fortsat legemlig og åndelig lidelse. Dette var langtfra tilfældet. Først må man da vel huske på, at et menneske med hans ungdom og livsmod ikke let lader sig overvælde af legemlige lidelser, og det fortælles udtrykkelig om ham, at han vidste at bære sin tilskikkelse med beundringsværdig tålmodighed. Det er tilmed en fuldstændig falsk opfattelse, at han her alene skulde have været henvist til omgang med almuesfolk. En sådan daglig omgang var ham nu ingenlunde ukær, som vi forhen gentagne gange har set, og at han særlig havde vundet fiskerbefolkningen kær, fremgår noksom af hans senere syngespil. Men Søbækhus lå ikke i nogen udørk. En mils vej mod nord lå Helsingør, til hvis skyttefester han leverede vers, og hvor hans literære ven Baden boede, og i hans umiddelbare nærhed boede der familier, af hvilke forvalteren uden tvivl omgikkes enkelte: en hr. Hellesen og en enkefrue Lafont på Snekkersten, en justitsråd van Deurs på Krogenberg, en apoteker Klein i Nyrup o. a.

Og så var der endelig herskabet på Krågerup, der fik så stor betydning for ham. Denne gård med tilliggende park var fra den bekendte Fredrik Rostgård gennem hans datter Konradine gået i arv til hendes søn Fredrik v. d. Maase, oberst og kammerherre, der

var gift med Sofie Henriette Moltke, en datter af general Johan Georg Moltke, Adam Gottlobs broder. Det var hendes broder Fredrik, som Evald til sin tid, da han lå på Valkendorfs kollegium, havde undervíst; generalen var da nylig død og havde efterladt sin enke uden formue. Da Evald kom til Søbækhus, var kammerherre v. d. Maase død for et års tid siden, og hans enke havde fået sin moder, den gamle fru Moltke, i huset. At disse damer strax af deres godsforvalter blev underrettede om, hvilken berømt gæst der var bleven anbragt hos ham, er en selvfølge. Ingen, som havde mindste sans for dansk literatur, kunde dengang være uvidende om Evalds betydning og om hans ejendommelige personlige forhold, allermindst den, som ved et tilfælde var kommen til at gøre hans personlige bekendskab.

Dertil kom, at hans tidligere elev, nu juridisk kandidat og kammerjunker ved enkedronningens hof Fredrik Moltke hørte til hans beundrende venner. Han havde elsket ham som lærer og elskede ham nu dobbelt som Danmarks største digter; han var ligesom førstegrøden af den ungdom, som fra nu af samlede sig om ham og fulgte ham med sin kærlighed og sin beundring på resten af hans korte livsbane.

Det beror altså på en fuldstændig miskendelse af de virkelige forhold, når man taler om opholdet i Søbækhus som afbrudt ved at Fredrik Moltke «hændelsesvis fik at vide,» at Evald opholdt sig i nærheden af Fredensborg, hvor han var med hoffet. Digteren var alt indført i familien få måneder efter sin ankomst; til fru v. d. Maases fødselsdag den 10. Januar skrev han et tysk digt; det samme gentog sig året efter, og ligeledes er der bevaret to digte til fru Moltke, et tysk og et dansk. Endvidere skrev han i Juni 1776 et tysk bryllupsdigt til hofjægermester Rantzau, jægermester i Nordsælland, uden al tvivl ifølge sin forbindelse med Krågerup. Alle

disse digte er smukt og elegant formede, ligesom de udtrykker passende og kvikke tanker; men noget særdeles indhold har de selvfølgelig ikke. Til gengæld hører oden til Fredrik Moltke til det ypperste, digteren har skrevet, og det kan i sandhed siges, at denne højmodige ven ved den er bleven udødeliggjort.

Men vi må mere i det enkelte gennemgå disse års lidelser og glæder, — arbejder er der så godt som ingen af.

Af brevene til Spendrup er der igen opbevaret et enkelt fra den første vinter i Søbækhus (15. Febr. 1776). Anledningen er et bryllupsdigt, som Evald for 3 dage siden har fået bestilling på, men først nu kan afsende, på selve bryllupsdagen. Han beklager brevets forsinkelse og sin dårlige stemning; men han «har gjort hvad han kunde, såvel for vennens skyld, som oprigtig talt af en inderlig kærlighed og en hundsfotsk trang til de 3 rigsdaler.» «Så smertefuld, nedtrykt, mismodig som jeg er, fortsætter han, skulde jeg ellers neppe have påtaget mig det; jeg tænker heller ikke, at jeg er kommet alt for vel derfra. Thi hvor trang var fader, melankoli moder og hastværk akkuchør, — hvad kan man dèr vente af fosteret? — Hvorledes alting er, enten dine venner kan bruge mit vers eller ej, så er det vist, at jeg overmåde vel og overmåde snart kan bruge deres 3 rdl., da min fattige familie har gjort mig så bar, at jeg ikke engang kan frankere dit brev.» Han beder til slutning om at få sine breve adresserede til jomfru Kristine Kølbel og forseglede med et i Rungsted ikke kendt signét, da han «har megen grund til at formode, at man af omhu fór ham dèr brækker hans breve.» Han slutter med de ord: «Jeg elsker dig imidlertid bestandig; lev vel, min dreng, og vær lykkeligere end din Evald.»

Hvor forbavset bliver man ikke ved efter denne redegørelse for det pågældende digt at gøre bekendskab

med det i hans samlede skrifter. Det er bryllupssangen til professor Brynniche:

> Dæmp harpens klang, og neppe røre
> din svage hånd ved strængene! —

som Abrahamson endog kaldte «et af de største, om ikke det største mesterstykke af Evalds mægtige fantasi.»

Hvorledes sommeren er hengået for digteren véd vi intet om; det er dog at formode, at den dejlige natur i denne årstid har formildet både hans sind og hans legemlige lidelser. Ved denne tid var der livligt på Krågerup; Moltke boede på Fredensborg og besøgte sin syge ven i halve dage; han knyttedes bestandig inderligere til ham.

Til denne tid henhører muligvis eller rimeligvis også en begivenhed, som Evald lejlighedsvis fortæller, idet han omtaler sin ærlighed. «Et fruentimmer, på hvilket den tid vist den største del af min lykke beroede, spurgte mig engang, om jeg ikke fandt hende skøn, og jeg begik den grusomme uhøflighed at svare plat ud nej, og det blot fordi jeg tildéls troede, at hun vilde tvinge mig til smiger, déls formodede jeg, at denne smiger kun vilde fordærve hende og følgelig være hende et slet gengæld for de velgerninger, som jeg kunde håbe af hende. Hun tilgav mig det virkelig aldrig og jeg har tabt meget derved.» Det vil vistnok falde vanskeligt i Evalds levned at påvise noget andet tidsrum end netop dette, i hvilket han kan have været afhængig af en kvinde, som han kunde fordærve ved sin smiger. På Søbækhus har han derimod vistnok væsenlig været overladt til kvindelig pleje, og da madam Lem havde sin søster i huset, er det rimeligt, at hun især har havt indflydelse på hans behandling. Det er da også mærkeligt, at han (i Febr. 1776) beder Spendrup adressere sine breve til denne jomfru Kølbel, men senere

(i Oktober) forandrer det til forvalter Lem. Hendes navn findes også strax iblandt de første i listen over personer, som han havde tænkt sig at skildre, medens der senere nævnes to mænd af samme navn, af hvilke den ene synes at have været Fredrik Moltkes skriver. Uvenskabet med denne pige kan da have havt ubehagelige følger nok for den temmelig værgeløse mand, der gav sig så mange blottelser.

Ud på eftersommeren og efteråret kom der røre iblandt digterens venner; man gjorde det første tilløb til at forbedre hans tilstand. I begyndelsen af September fik han brev fra Abrahamson, der skrev i det nylig oprettede «danske literaturselskabs» navn.

Evalds i lang tid ubesvarede brev har gjort ham stolt, siger han. «Jeg har fortalt det til alle mine venner, at jeg har fået brev fra Dem, og i deres ansigter syntes jeg at læse misundelse, og det fornøjede mit forfængelige hjerte dobbelt.» Der har været misforståelser, som ikke nærmere nævnes; et brev fra Abrahamson synes at være forholdt Evald i længere tid. Han har talt med dennes moder, også på hans vegne. «Hun gjorde mig håb om at se Dem snart her i byen igen og jeg viste min glæde derover, samt søgte at bestyrke hende i sligt forsæt. Thi, kæreste ven, ude på landet er dog vinteren alt for bedrøvelig for digteren, og Deres venner savne Dem alt for meget i denne Deres lange fraværelse. — Deres skæbne er vist usigelig hård, og gud véd, hvor mit hjerte har blødt ved Deres retmæssige klager. Det er det onde, jeg mindst kan finde rede i i naturen, at viljen og evnen ere så sjælden forenede, eller med andre ord, at følsomhed findes så sjælden hos den formuende, og dèn derimod, som ikke er yndling af Plutus skal, sig til mere kval, være øm og stræbende efter medmenneskers lyksaliggørelse.» Men han mener intet at kunne udrette for ham til opnåelsen af bedre vilkår.

Og så hedder det videre, så aldeles svarende til Evalds klager over at man lytter til digteren uden at tænke på mennesket: «én glæde smager jeg dog, og ikke sjælden smager jeg den: denne at høre Deres ros af mange, og at tale om Dem med den agt Dem tilkommer. Den største anledning hertil finder jeg i et selskab, hvoraf jeg er medlem og som består af danske, som elske det skønne. Vi ere en 16 personer og ingen af os er, himlen ske tak, som jo beundrer Deres værker og elsker Dem.» Som medlemmer nævner han den unge Snedorf, Thårup og Evalds ven fra Rungsted, Wøldike.

Hvad vil disse mænd da gøre for ham? Vil de give hver sit bidrag til at hans få fornødenheder kan tilfredsstilles i deres midte; vil de benytte deres forbindelser og bekendskaber til at skaffe ham den pleje, han trænger til? — Nej, de vil gøre ham til æresmedlem af deres selskab! Og dette tilbyder den stolte Abrahamson, der vælger sprogets voldsomste ord til at fordømme som «fjende» hver den, der ikke lovpriser hvert ord, Evald har skrevet. «Deres Balder kan de fleste så godt som udenad og ligeså mange af Deres ældre digterværker,» fortsætter han. Som «ven» ønsker han at være i besiddelse af alt hvad han har skrevet og han beder derfor om at få det tilsendt i original til afskrift; han vil da blive dobbelt «misundt». Abrahamson var sikkert en brav natur; men vilde han igrunden have kunnet beklage sig, om Evald havde svaret ham, at han var en pjalt?

Noget sådant skrev Evald imidlertid ikke, han tænkte det vel heller neppe; han henvendte sig i steden for til Guldberg med et bønskrift. Det er et mere end ydmygt brev, det står på grænsen af selvopgivelse overfor denne magthaver, som åbenbart må have tillagt hans forvildelser en næsten afgørende betydning til at gøre ham uværdig til al hjælp. Han kan ikke få ro i sindet til arbejde,

skriver Evald, sygdom og mangel er i færd med at overvælde ham. Det lyder som spot, når han kalder tiden «en gylden alder» for videnskaber og konster, og når han tror at burde gøre gældende, at han har anvendt al sin flid på at uddanne sine evner og kun at bruge dem til religionens, dydernes, visdommens og de usmittede sæders ære. Hvad han beder om, er et arbejde og en løn, så han med nogen sindsro kan se sin formodenlig kun korte fremtid imøde.

Ved samme tid lod Schønheyder atter høre fra sig; også han tænkte på at skaffe en eller anden hjælp. Evalds svar på hans brev er bevaret; det er en blanding af en henvendelse til vennen og til den «højtærede hr. doktor», som det hedder i tilskriften. Han ønsker en samtale med ham for at kunne udøse et helt års forråd af tanker, ønsker og lidelser. Opfordringen til at skrive oder, vistnok først og fremst til den udsatte præmie for en ode over indfødsretten, kan han ikke efterkomme i denne triste forfatning, skønt han nok ser, at man venter det af ham; men hans Pegasus ælter i sandet og kan ikke flyve:

og ingen ser de tunge bånd,
som skæbnen med barbarisk hånd
har surret om dens raske vinger;
ak ven, i lænker flyves ej,
og, forspændt på en sandig vej,
er det et modigt dyr som springer.

Han beder digterguden tilgive dette impromptu, der så uforvarende er undsluppet hans pen. Iøvrigt siger han temmelig uforbeholdent, hvor skoen trykker: «Men er det mig ikke let (at skrive oder), som det ved den alvidende gud ikke er, hvorfor vil da mine bedste venner ikke hjælpe mig ved at gøre min stilling lidt mere poetisk?» — —

Efter alt hvad han nu imidlertid hørte både fra

København og Fredensborg, tegnede det jo til at han skulde nå i alle tilfælde noget, og han afbrød derfor sin påbegyndte ode til indfødsretten og skrev en anden til arveprinsens fødselsdag (11. Oktober 1776). Tankegangen i denne svarer til den berømte ode til Moltke og det må antages, at denne er fremgået af samme inspiration og altså skrevet ved samme tid; også overfor prinsen begynder han med at skildre, hvad han *ikke* synger for eller vil forherlige, for derefter at skildre den lykke og velsignelse, prinsen har udbredt over land og rige. I og for sig er oden smuk og, efter tidens måde at tænke og udtrykke sig på, ikke usand; men ved siden af den til Moltke blegner den selvfølgelig aldeles. I denne er digteren kun digter, fri i sin tanke, lykkelig i sin evne at kunne give så meget, glad som en konge der rækker helten sin palmegren.

Oden til arveprinsen afgik i begyndelsen af Oktober til Guldberg med en ny bønskrivelse. Imidlertid fik han brev fra Schønheyder med tilbud om en hjælp af anden art. Hans svar herpå (af 9. Oktober) er bevaret.

Hvad gik forslaget ud på? Det ses ikke med sikkerhed, men skinner dog igennem. Evald er sat «i den yderste bestyrtelse» ved det, og det eneste kære for ham i hele brevet er, at Schønheyder ikke har talt til nogen anden om sin plan. «Jeg ser det nu,» siger han, «og jeg har set det før, at jeg i Deres øjne kun er et hjælpeløst, elendigt kræ, som må takke gud, om det får det daglige foder, indtil det kreperer. Jeg er nu vist ikke sådant et kræ, og om min bisarre skæbne ikke kan tillade mig at leve af mit eget arbejde, af min egen sure sved, så véd jeg hvad det er at dø, og jeg frygter ved min ære ikke derfor. Men det frygter jeg for, at være et hospitalslem — gud, retfærdige gud! har jeg fortjent sådanne ydmygelser?» —

Det var en nåde, man vilde udbede sig af kongen

for at belønne ham; der kan altså ikke være tale om at han skulde sættes i et hospital i almindelig forstand; men hvad var det da? «Jeg vil endnu kun erindre,» hedder det videre, «at da De véd mit hjertes skjulte kæreste tanker — at jeg da ikke kan begribe, hvorledes De kunde tro sligt et forslag antageligt for mig. Er det — svar mig, bedste ven, oprigtig — er det ikke kommet fra min moder? det ligner hende.» Han anstiller endvidere en sammenligning med sin broder, husarofficéren, og kan ikke noksom udtrykke sin forargelse over dennes «ære og overflod, blot fordi han er en nar og en ryggesløs.» Men denne henførelse af planen til moderen, og vel sagtens broderen, udelukker ligeledes enhver tanke om hospital, da en sådan forholdsregel jo vilde være beskæmmende for hele familien. Man må da vel gå ud fra, at der er tænkt på en kongelig pension i tilknytning til en eller anden stiftelse, hvor han tillige kunde være under lægetilsyn, men som udelukkede virkeliggørelsen af hans «kæreste ønske», det at gifte sig.

Brevet til Schønheyder blev ikke afsendt, rimeligvis fordi Evald imidlertid gennem Moltke fik tilsendt 100 rdl. fra Guldberg. Måské var det ved samme lejlighed, det hele hof betænkte ham med en gave. Der fortælles nemlig, at «når Evald i senere år havde ved en eller anden velynder fået indleveret et gratulationsdigt, brugte man ved hoffet at lade en kollekt samles for ham på en tallerken.» Dette er vel nærmest en senere overdrivelse af, hvad der kan være sket en enkelt gang eller nogle enkelte gange i hans værste tid. Denne hjælp gjorde imidlertid alle andre planer til intet; han kunde nu uden bekymringer se vinteren imøde.

Der forlyder nu intet fra ham før i det næste forår. Fra den tid findes der et ark blandt hans papirer, på den ene side med kladden til oden til Moltke, på den anden betegnet med «13. Marts 1777». Her findes den

lille fabel: «Æselet og bonden», hvis moral er den sørgelige tanke, at døden udfrier os af ethvert slaveri. Derefter har digteren givet sig til at skrive et vers til oden om indfødsretten, med mange rettelser og det udbrud: «lad det ligge til imorgen.» Derpå en bøn (begge dele på latin): — «giv mig lyst til arbejde og kræfter! lad ikke lediggang og den deraf følgende tøjlesløshed hélt ødelægge min elendige, men genløste, ved Kristi blod genløste sjæl! — Hvorfor skriver jeg dette på latin? Har jeg syndet, da forlad mig! Men folk vilde sagtens holde mig for en hykler. Vil jeg da hellere gælde for ugudelig? O forvildede sind! Vær du mig et lys, algode fader!»

Denne tanke, kan man sige, er udført i «oden til sjælen», som tilhører denne eller den nærmest følgende tid, ved siden af oden til Moltke og bryllupsdigtet til Brynniche det skønneste mindesmærke fra opholdet på Søbækhus.

Med foråret og sommeren kom Fredrik Moltke tilbage. Der er bevaret et par billetter fra ham, som viser, hvorledes han tænkte på sin hjælpeløse ven. Evald gav ham sine optegnelser om sit ungdomsliv til gennemlæsning, med tilladelse til også at vise dem til enkelte fælles venner. Det ses at Jacobi var iblandt disse; hans gamle venskab for digteren levede op igen og han «var begærlig efter at se forfatteren og takke ham for den fornøjelse, han havde villet unde ham.» Også Carstens blev igen vunden for digteren og bevarede fra nu af sit venskab for ham til det sidste.

Denne gang lykkedes det da også at fri digteren for at tilbringe nok en vinter under så bedrøvelige forhold. På slutningen af sommeren flyttedes han ind til København, for ikke mere at forlade det. Der bevilgedes ham atter 100 rdl. af kongen og han kunde gøre regning på en lignende understøttelse fremdeles, om han

skulde behøve den. Det viste sig imidlertid, at han nu kunde komme ud af det foruden, og da han halvfjerde år efter døde, kunde han endog efterlade sin værtinde et lille indbo og nogle penge i arv.

Evald boede i København hos en tømmermesters enke, Ane Kirstine Skou, i Skindergade nr. 21 (nu gade nr. 20), i stuen. Han fandt i hende en moderlig veninde, som med al sin omhu tog sig af hans velvære og velfærd. «Det er hendes mere end moderlige omhu og pleje,» siger han i sit testamente, «jeg har at takke, at jeg uagtet de smerteligste legemssvagheder, hvormed jeg især i hendes hus har været plaget, er bleven holdt ved live. Sin tid, sin rolighed, endog sit helbred har hun opofret, for at gøre mig det mest smertefulde liv fordrageligt.»

Det første livstegn fra København er et levende udtryk for hans nye forhold. Det var aftalt med Moltke, at han skulde skrive en ode til enkedronningens fødselsdag, den 4. September (1777); hende eller hendes kreds skyldtes jo den hele forandring. Det var selvfølgelig ikke let at variere lovsangene til de kongelige personer. Vennerne faldt da på den tanke, at Moltke offenlig skulde opfordre Evald til en sådan sang og denne derpå tage sit udgangspunkt fra opfordringen. Moltkes vers «til den danske skjald» læstes i adresseavisen, men brevet til Evald, i hvilket det var meddelt til mulige bemærkninger fra dennes side, er bevaret. Moltke antyder selv en fejl, den hyppige brug af et enkelt ord, men Evald har intet villet forandre.

Opfordringen til den danske skjald nævner hans to hovedværker, Adam og Balder, og som det tredje oden til arveprinsen; han skal nu synge dronningens

hæder, da kan han nedlægge harpen, sikker på et udødeligt navn.

Svaret herpå er en meget vellykket sang, hvis tankegang er denne, at skjalden og hans konst, hvormeget han end må opfyldes af det mægtige emne, kun er lidet imod selve folkets jubelråb, hvorfor han foretrækker at lægge sin harpe og blande sig mellem de mange, der har så god grund til jubel og velsignelse. Rent lyrisk er dog indledningen til Moltke det værdifuldeste.

Blandt de venner og velyndere, Evald nu fornyede sit forhold til, var også etatsråd K. F. Jacobi, medlem af teaterdirektionen. Han foreslog det af den udmærkede skuespiller Schwarz stiftede dramatiske selskab at prøve på opførelsen af «Balders død», og denne tanke slog så vel an, at man alt før jul var ivrig sysselsat med indstuderingen og iscenesættelsen, for at opførelsen kunde finde sted på hofteatret i anledning af kongens fødselsdag. Det kom til udførelse den 7. Februar 1778.

Denne opførelse og gentagelsen af den ugedagen efter ansås af alle, som havde overværet dem, for ualmindelige i konstnerisk retning. Stykket var ikke sat i musik, og de ypperste skuespillere tog derfor de roller, som lå bedst for deres spil. Rossing og hans hustru spillede Hoter og Nanna, Schwarz Loke og Elsberg Balder. Forestillingen var aldeles privat, selskabets medlemmer havde uddelt billetterne; men ikke desmindre overraskede kongehuset med sit besøg. Enkedronningen kom så uventet, at den gamle skuespiller Arends, der skulde tage mod billetterne, afkrævede hende sin. Da hun smilende svarede: «Nej, min kære, jeg behøver ingen billet,» og han så kendte hende, udbrød han: «om forladelse, nådige frue.» Alle var henrevne af det storslåede stykke, der for første gang tryllede Nordens gudealder tilbage i levende skikkelser;

enkedronningen lod Jacobi kalde til sig og pålagde ham snarest muligt at lade det komme på den offenlige scene, for at alle kunde nyde godt af det og digteren få også en ydre anerkendelse og løn for sit arbejde.

Evald var ved denne tid alt optagen i skuespillernes kreds. Han havde skrevet et digt til fru Karoline Walters fødselsdag, to dage før Balder blev opført, ligesom han tidligere havde forsynet et portræt af den unge forgudede skuespillerinde med et vers, hvori han gav hende det berømte navn: Talias Karoline. Da man derfor om aftenen efter opførelsen af Balder holdt et animeret gilde, var Evald en selvskreven gæst og genstand for alles hyldest. Han havde skrevet en sang til denne lejlighed:

Valfader så sin fromme Balder
og græd den første gang ved blod; —

i hvilken han lader kong Kristian, hvis fødselsdag man fejrede, trøste Odin for Balders tab. Denne dristige tanke var udført med stort held, men må i den lattermilde kreds have gjort en ejendommelig virkning.

Evald havde fru Rossing til bords som Nanna, men aftenens dronning var for ham dog jomfru Astrup, som havde spillet Rota og dengang var en blomstrende skønhed i sin første vår.

Kort efter var Evald indbuden hos Rossings tilligemed deres omgangskreds; han måtte bæres op ad trappen, men kunde til nød hjælpe sig frem i stuen. Blandt de unge, som her lærte ham at kende, var den 17 årige Knud Lyne Rahbek, som stedse bevarede hin aften i levende erindring. Da man havde spist og drikken skulde på bordet, spurgte man ham, hvad han helst drak. Han kaldte det «mort confuse» og lærte mad. Rossing drikkens sammensætning: 3 dele muskatvin og 1 del kirsebær brændevin, som rystedes sammen i en karaffe.

Rahbek fortæller om «hans mageløse svada, lune, vid og fortællingsgave,» ligesom om «den overordenlig hulde og kærlige måde, hvorpå han ved hans venners anbefaling modtog ham (Rahbek) og som han med samme hyldest bevarede ham indtil sin død,» så han havde ret til at synge: «Mig Danmarks skjald sin yngre broder kaldte.» Rahbek var dengang nemlig alt forfatter til dramaturgiske afhandlinger og digte og sattes meget højt af Rossings. — Af de fortællinger, fru Rossing senere mindedes fra dette besøg, er et par overleverede og i det foregående anførte på sit sted.

Den 9. Marts blev det til alvor med opførelsen af Balders død på det store kongelige teater; det var en gentagelse af de to foregående forestillinger. Billetterne var at få tilkøbs hos forfatteren, hed det i bekendtgørelsen, «Skindergade 21, tæt ved bogtrykker Høpfners, i underste etage.»

Digteren var genstand for en almindelig hyldest. Det hedder dagen efter i adresseavisen: «Med en rørt sjæl betragtede vi vor bedste Evald iaftes — en vellyst at se vore skønnende danske at give et glad syn til den værdige. Forundringsfuld sad hoben og så den store Balder og Hoter, men hvo kunde her glemme vor Evald. — Nej, hengivenhed, opvakt ved forundring, er altid en nærende ild for en følende sjæl, — hvilken glæde derfor at se så mange store danske at ile til dig med fyldte hjerter og fyrige skrig: altid leve vor fortjente Evald ubekymret!»

Det samme gentoges nogle dage efter på vers:

«thi se, stimle de ej, Danmarks skønsomme sønner
til det smeltende syn at beskue der' skjald,
Nordens digter, og den som den evige lønner
med poesiens hellige kald!
O hør bifaldet! se husets piller bæve
ved de tifold gentagne højt dundrende skrald —
længe leve vor digter — længe, længe leve
Danmarks største, heldigste skjald!»

Det var bod for åringers lidelser og savn; at se sit mesterværk fremstillet med mesterskab og at se det midt imellem et jublende folk, det var en rig løn for den følsomme digter, hvis sind var så modtageligt for ros og påskønnelse. Det er en befriende tanke også for os efterlevende, at denne hyldest blev ham til del, medens han endnu kunde frydes ved den.

Indtægten havde ligeledes været betydelig. Skønt han alt i 1775 havde fået 100 rdl. forskud på det indleverede syngestykke, tilbød man ham nu aftenens fulde indtægt, vistnok en 3—400 rdl., da mange ved en slig lejlighed betalte deres billet højere end sædvanlig. Det ses da også af et blad blandt hans papirer, at der var højvande i kassen. Han kunde deponere 200 rdl. hos Carstens, medens han af resten afholdt en række udgifter, som mere eller mindre fremkaldtes ved den hele begivenhed: «gallonerede benklæder og vest» (22 rdl. 4 sk.) osv. Der er desuden udgifter til kørsler, et par gange til Lundehuset, til Wissings osv., tab i kårt, «et etui» (12 rdl. 12 sk.), et stykke lærred på 56½ alen osv. Det fortsatte regnskab, fra 1. April til 3. Juli viser en udgift af over 60 rdl., så godt som alt sammenfattet under «småudgifter». Det viser, hvorlidt han endnu forstod at holde på penge.

Han havde nu fået mod på at fortælle sine erindringer; han tog fat hvor han havde sluppet for 3 år siden. De første afsnit kaldes «elskov»; først den lille prolog: «Tidlig fandt mit hjerte en ulmende gnist af dig, du levning af paradis, du himmelske kærlighed!» — derpå de vidtløftige fortællinger om hans barndomsforelskelser. I det første stykke falder han strax i den bedrøvelige tone, rimeligvis efterat have læst de sidst nedskrevne stykker om Arense. Han nævner rækken af sine kærlighedseventyr, fra den uskyldige til den brutale elskov, men siger derpå selv: «Men jeg må ruste mig

ud med mere lune, førend jeg kan skrive herom.» I dette øjeblik «kan han ikke tænke andet end den del af sin lyksalighed, som de tog med sig i deres afgrund»: «Den muntre, raske, modige ungdom; den uskyldige, ubesmittede samvittighed; det følsomme, varme, glade, håbefulde hjerte; den dristige skaberiske indbildningskraft svæve i en lang skare forbi mig som lige så mange blege spøgelser af afdøde venner. Bort, bort, fortrædelige skygger! Jeg vil holde hånden tæt for øjnene, og ikke se dem!» Og han søger at opmuntre sig ved sit usædvanlige velvære: «Har jeg ikke oprigtige sande venner? Har jeg ikke mit udkomme på mer end et år? Sidder jeg ikke i en god lænestol og har et godt glas rød vin stående ved min side? Hvi græder jeg uskønsomme da?» —

Han har derpå taget fat med vid og lune for at fortælle om alle de enkeltheder, han nu tillægger psykologisk betydning i den menneskelige udvikling. Han får dernæst mod til virkelig at give en fremstilling af forholdet til Arense, som det blev til og drev ham på eventyr. Så går han videre i sin oprindelige fortælling og beretter om Magdeburg, men bliver atter her siddende i en psykologisk studie om sin «ærlighed». Og længere kom han desværre aldrig.

Den nye afbrydelse forårsagedes ganske naturligt af det ønske hos teaterbestyrelsen, at Evald skulde levere et nyt syngestykke, medens Balders død blev sat i musik af komponisten Hartmann. Samme dag som Balder opførtes på det kongelige teater, var der sket en forandring med dettes bestyrelse, idet kammerherre Warnstedt udnævntes til chef eller egenlig administrerende direktør, medens der ved siden af nedsattes en bestandig overtilsynskommission, i hvilken bl. a. Guldberg og Jacobi havde sæde.

Warnstedt tog med megen iver fat på den opgave,

som var stillet ham; han trådte bl. a. strax i forhold til Evald for at knytte ham nærmere til skuepladsen. Man enedes om planen til syngestykket «Fiskerne».

I forårets løb gik det langsomt, måské tildels på grund af trangen til at nedskrive nogle erindringer, men vel også fordi de mange penge gjorde digteren en del uro. Han beder ynkelig for sig i brev af 12. Juli til Warnstedt og foreslår denne at komme for at se på første handling af stykket; de to andre har han så meget i hovedet, at han alt vil kunne «arbejde komponisten i hænderne». Kammerherren kom og de blev godt forligte; et par dage efter skriver Evald, at hele planen er færdig og at han bør komme, helst sammen med skuespiller Schwarz, for at de kan gennemgå den.

Arbejdet fortsattes nu sommeren og efteråret igennem, dog vistnok med en del afbrydelser; men først efter nyår var alle tre handlinger fuldt færdige. Konceptet til «kong Kristian stod ved højen mast» bærer datum 29. December 1778. Ved slutningen tilføjede Evald den 21. Januar 1779 en bestemmelse om, at den fulde indtægt af stykket, ifald han døde før opførelsen, skulde tilfalde hans værtinde, og han opfordrede «alle sine sande venner, men især de tre af dem, som har víst ham de største velgerninger her i livet», Carstens, Moltke og Schønheyder, til at sørge for at dette ønske i så tilfælde måtte blive opfyldt.

Ud på foråret indleveredes «Fiskerne» til de skønne videnskabers selskab, som gav det en »overordenlig» pris på 50 rdl. Luxdorph var efter den første læsning aldeles indtagen af stykket, skriver Suhm, «han skrev, at han aldrig havde læst mage til situationer og karakterer; men efterat det første indtryk var forbi, kom han igen tilbage til sin forrige mindre fordelagtige dom over den hele Evald.»

«Fiskerne» opførtes den 31. Januar 1780 med Hart-

manns musik. Evald var selv tilstede, ligeså de sømænd fra Hornbæk, hvis bedrift var udødeliggjort i stykket. Da man bagefter spurgte dem, om handlingen var rigtig fremstillet, svarede de ja, kun at de ikke havde sunget. Evald lå i sin loge og modtog den almindelige hyldest. Der fortælles, at da en dame i nærheden bemærkede, at han jo ret var en Lazarus, sagde han: «derfor slikker hundene mig.» Dette svar ligner ham dog ikke synderlig og er snarest lagt ham i munden af mindre varmhjertede venner. Iøvrigt gjorde «Fiskerne» hverken dengang eller senere samme lykke som «Balders død».

Den literære kritik, repræsenteret af Abrahamson, stillede sig ikke blot velvilligt, men beundrende til stykket. Karakteristisk er det dog, at han særlig fremhæver romancen «liden Gunver» og «sømandssangen» («en sømand med et modigt bryst»), men ikke vor senere nationalsang («kong Kristian»). Dette var ikke Abrahamsons individuelle smag, thi ved opførelsen blev kun det sidste vers sunget, og Rogerts prægtige melodi måtte vige plads for en helt anden af Hartmann. — Hvor meget end samtiden lærte at sætte pris på sin store digter, så blev der dog meget tilbage for eftertiden at drage frem og forstå efter hele sin betydning.

«Fiskerne» blev Evalds sidste digtning. Han levede vel endnu to år efter dens tilendebringelse, men hans produktion havde jo stadig været således, at der lå længere tid mellem hvert større arbejde, nogle års stille liv med sine planer og studier, sine tanker og sine lidelser. Den pavse, som nu indtrådte, blev den sidste; hans livskraft svandt hen, inden en ny beåndelse kunde indfinde sig.

Imidlertid manglede det ikke på planer og øvelser. Da han efter opførelsen af «Fiskerne» takkede Warnstedt for den omhu, han havde víst ham og hans arbejde, og udtalte ønsket om at kunne vise sin erkendtlighed i ger-

ningen, svarede teaterdirektøren at det kunde lettest ske derved at han skrev et sørgespil, som var i højde med hans syngestykker. Evald udbrød, at det havde han selv længe tænkt på og han havde alt fundet et herligt fædrelandsk emne, som han nu med hånd og mund vilde love at tage alvorlig fat på. Inden sæsonens udløb mente Warnstedt alt at kunne love Rossing og hans hustru «et par smukke roller fra hr. Evalds hånd.» Men dette håb skulde dog ikke gå i opfyldelse. Det emne, han syslede med, var Hamlet, i en national dragt. Men kun enkelte scener blev skrevne, planen er desværre tabt. Det vilde have været interessant at se, hvorledes Evald vilde have båret sig ad med at skrive en sådan «Iliade efter Homer». Hvad der tiltrak ham ved emnet, var vistnok heltens tungsind og lidelser, som han strax gav et udtryk:

«I dårskab har jeg svøbt min harm, min stolthed,
i kvinders vilde skrig min høje klage;»

men det er efter det bevarede brudstykke neppe at antage, at stykket vilde have kunnet hævde sin selvstændige plads.

Så begyndte han igen at sysle med ugebladet «de fremmede». Han tog «mester Synåls levned» ud og lod det komme offenlig frem i «Almindelig dansk bibliotek», dog uden navn. At han samtidig har tænkt på en fortsættelse, ses af en mærkelig, oftere omtalt navneliste, der ved denne tid er skreven til i margenen på et af de første læg. Man har antaget, at det var en fortegnelse over hans venner, men dette er af flere grunde umuligt. Det er derimod det eneste sandsynlige, at han havde udsét disse personer til genstand for fremtidige karaktérskildringer i sine «fremmede», der således vilde komme virkeligheden endnu nærmere, end det forhen havde været tilfældet. — Men den omfattende plan blev end ikke påbegyndt.

Den aftagende produktionsevne viser sig også deri, at Evald ved denne tid gav sig til at oversætte fra tysk. Der er blandt hans håndskrifter bevaret en sådan oversættelse af et tysk ugeblad «Børnevennen», som ikke synes at være bleven trykt, måske fordi han kun nåede at få en mindre del færdig. Derimod udkom der 1782 en satirisk roman: «Max Vind og konsorter, eller: Måské de blive tilsidst endnu alle kloge. Et bidrag til narrenes historie. Oversat af Johannes Evald.» Dens tankegang synes ganske godt at falde i tråd med hans egne sysler, men sproget er rigtignok så slet, at man nødes til at tro, at oversættelsen idetmindste tildels er udført af andre. —

Endelig hører til disse sidste år brudstykket «om almuens oplysning», noget af det værdifuldeste, Evald har skrevet i prosa, og så at sige nøglen til alt det andet. Flere enkeltheder er alt forhen anførte, da de indeholder en redegørelse for hans opfattelse af almuen, hans forkærlighed for den og den lærdom, han har uddraget af sit samliv med den.

Hans afhandling går ud på at vise, i hvor høj grad almuen mangler oplysning og åndelig kultur. «Den bedrøvelige sandhed, som jeg har erfaret, siger han, er i et kort begreb denne: at de videnskaber og konster, der i vor såkaldte oplyste tidsalder blive drevne med så stor fremgang og held — have så liden, så ubetydelig en indflydelse på vor almue, på stokken, på de ni tiende dele af de danske, det er at sige på deres tænkemåde, deres følelser og tilbøjeligheder, på deres handlinger, deres sæder og deres skæbne her i denne verden, at de med sandhed neppe kan siges enten at være mere oplyste eller moralsk bedre nu end i kong Oles tid.»

Dette udføres nu videre for religionens og den almindelige verdensopfattelses vedkommende. Han efterviser, hvorledes denne hviler på en aldeles uforstået

meddelelse af overnaturlige forhold og tildragelser, af synd og nåde som udefra kommende tilskikkelser, og alt dette er uadskillelig voxet sammen med al overtro, sagn og eventyr, hvis rod ligger i et fjernt hedenskab. Det er her atter vajsenhuspræstens søn der taler. Sagtmodig og forsigtig, men indtrængende advarer han mod alt dette ydre væsen, der hænger så nøje sammen med den gammeldags ortodoxi. «De gøre sig ligeså lidet nogen tydelig forestilling om den oplysning i forstanden og den forberedelse, den hellighed i hjertet, der er uadskillelige fra saligheden, som de tro det nødvendigt, at den begyndes her for at fuldkommes hisset.»

Han går derpå over til de andre kundskaber, der så aldeles mangler almuen, især lægekundskab.

Hvad skal der nu gøres? Skal man bevare denne vankundighed? Der er dem som påstår det, for at almuen «des tålmodigere kan bære sine vilkår, des villigere være de mægtiges slaver.» Men dette vil ingen kristen og ingen patriot billige. Der spørges da om midlerne. Først mener han, at præsterne bør kunne yde mere. De bør helst ansættes i nærheden af deres fødested, og deres uddannelse bør være mere praktisk, mindre lærd. Skoleholderne bør være bedre aflagte, for at folk med større dygtighed og flere kundskaber kan få lyst til at gå ind i deres stand.

Men han venter dog ikke stort ad denne vej; de folk kan ikke overkomme det. Han tænker da på at benytte den læselyst, som han har fundet hos så mange af almuen. De kan tålmodig læse side op og side ned i en uforståelig postil, eller lære hele blade af ynkelige vers udenad. Skulde denne lyst ikke kunne benyttes bedre? Han efterviser, hvor ussel den åndelige føde er, som nu bydes, flyveblade, eventyr, løgne af hver art. Hvad der derimod er godt, er mere eller mindre uforståeligt for dem.

Der må tages fat på en ganske anden måde; der må skrives forståeligt, ud af et nøje kendskab til dem, man skriver for, og med kærlighed til dem og deres oplysning. Her er meget forsømt af alle de begavede mænd, som har skrevet i vort mål; men det nytter ikke, at den ene skyder skylden over på den anden. Der må tages fat for at oprette det forsømte, og digteren lover, at han vil tage fat for sit vedkommende, men han vilde gerne vække mange andre til det samme. «Hvorfor ikke overtale flere? Skulde de grunde, som har gjort så stærkt indtryk hos mig, være rent uvirksomme hos andre? Hvorfor skulde vi ikke kunne samles et selskab af menneskevenner, som med forskellige gaver og fælles kræfter, velsignede af den algode, som så vore hensigters renhed . . .» Her afbrydes afhandlingen.

Evald gjorde som bekendt et forsøg i den angivne retning, han udgav en gadevise: «En åndelig sang, hvori indføres forsonerens Jesu Kristi kærlige advarsel til dem, som fristes af onde og ulyksalige tanker at ville forkorte deres eget liv.» Det er i mange måder et udmærket digt, i et jævnt letfatteligt sprog, og dog klangfuldt, vægtigt og tankerigt. Man ser, at han mere og mere blev herre over formen og roligere overfor sine egne tanker og deres udtryk. Men det er tillige hans sidste egenlige digt.

Det sidste litterære foretagende blev den påbegyndte udgivelse af de samlede skrifter. Indledningen til «Adam og Eva» er skreven i Gentofte og dateret den 2. Juli 1779; den ypperlige og indholdsrige fortale, i hvilken han giver en samlet udsigt over sin første udvikling og som skulde fortsættes foran de enkelte større digtninge, er skreven den 14. Februar 1780, 14 dage efter opførelsen af «Fiskerne». Fire uger efter skrev han sit testamente, særlig for at sikre mad. Skou indtægten af dette foretagende; hun skulde være hans enearving uden

rettens mellemkomst. «Jeg er overbevíst om, siger han, at min kære moder, mad. sal. Hulegårds, såmeget mere er fornøjet med denne min sidste vilje, som hun selv ofte har været vidne til madam Skous venskabelige opførsel imod mig og bedre end nogen véd, hvor sjælden så stor en godhed er at vente hos fremmede for mig.» Han tilføjer, at det han ejer er sammensparet af hvad han ved egen vindskibelighed har fortjent, mest i den tid han har været i hendes hus. Testamentet, som endnu er bevaret i original, er skrevet med mad. Skous hånd og til vitterlighed påtegnet af to venner, Ditlev Rogert og Nikolaj Milling. Efter hans død er det påtegnet anbefalende af moderen og pastor Schønheyder. Det stadfæstedes af kongen under 20. Marts 1781.

Der står nu kun tilbage i få træk at give et billed af digterens sidste år i København. Som vi har set var hans ydre kår tålelige; han havde hvad han behøvede, han blev plejet med omhu og kærlighed, og hengivne venner omgav ham, en stigende anerkendelse kom ham imøde fra alle sider. Vel fandt han også misundere og modstandere, især måské blandt en del Nordmænd, hvem han var for højtravende og alvorlig; men, som Münter siger, han udtrykte sig altid med stor tilbageholdenhed om dem, agtede og roste deres gode sider og undskyldte dem, hvor han kunde. Der er alt i det foregående anført en udtalelse af Evald, som viser at han forstod at skønne på Vessel, og da Bredal døde (26. Jan. 1778) tilbød han at skrive en kantate til en sørgefest ved hans grav.

Af venner blandt de store satte han Carstens højest; denne synes også bestandig at have víst ham venskab og overbærelse, når den før omtalte afbrydelse undtages. I fortalen til sine skrifter sætter han ham et skønt mindesmærke: «Jeg føler i dette øjeblik, hedder det, at jeg kan ønske mine skrifter varighed, om jeg og ingen anden

årsag haver end den at kunne sige til mange og selv til den sidste efterslægt alt hvad jeg skylder denne ædelmodige.» Han tillægger ham æren for at være bleven en virkelig digter, en forfatter, hvis formål var mere end at være «en mand af indfald og lune, måské sin daglige cirkels beundring». Det overdrevne i denne ros er tidligere tilstrækkelig antydet; men udtalelsen er et bevis for, hvad Carstens var i digterens sidste år.

Jacobi og Warnstedt, især den sidste, stod ham fjernere; deres forhold var ikke uden misforståelser. Guldberg holdt sig til det sidste fornemt tilbage; Evald blev aldrig professor, og da han ønskede at tilegne statssekretæren «Fiskerne», blev det ikke modtaget.

Ingen af disse mænd kom dog til at leve i hans udødelige sange, således som Fredrik Moltke. I anledning af broderens fødselsdag (6. December 1778) skrev han for at forherlige deres broderlige venskab endnu oden: «Tro mig, Damon, vor sjæl har sit bestemte mål». Det fremlyser klart af disse digte, i hvilken grad det var lykkedes den unge adelsmand at vinde digterens hjerte. «Du jordens elsker, dydens flammende ven», kalder han ham i sin første ode; «din flammende sjæl, Damon!» nævner han i den sidste. Og i oden til enkedronningen siger han i anledning af den anonyme opfordring til sang:

«Og unge barde, du hvis tanke brænder
ved glimtet af Skjoldungers dyd,
skjul ej din sjæl af ild; mit hjerte kender
din læbes elskte lyd!

Síg, var det dig, hvis varme ånde rørte
den gyldne stræng og kræv'de sang?
var det en genlyd af din sjæl, jeg hørte
i harpens høje klang?

Fredrik Moltke står i et ejendommeligt forhold til Evald. For ung til at regnes blandt de venner, som

havde delt hans ungdoms følelser, gammel nok til ikke at stå ham så fjernt som den kreds af ynglinge, der nu sluttede sig til ham i hans livs aften, repræsenterede han den fuldt udviklede og dog ungdommelige begejstring, der forstod og delte hans digterdrømme. Dertil kom, at han havde fornyet sit barndomsforhold til Evald i en særlig tungsindig og mørk tid. Som en solstråle var den skønne, fint dannede yngling kommen til ham for at lytte til hans digtning og bringe ham hjælp og trøst. Han blev for den halv udlevede digter et modstykke til Arense, den livsfyldige pige, som havde set de første glimt af hans digterlue og havde stået for ham som billedet på alt det skønne og ædle i livet.

Af gamle venner har vi alt set Milling og Rogert ved Evalds sygeleje. P. D. Bast, der endelig ved juletid 1778 blev kandidat, men forblev i København til efter digterens død, nævnes ligeledes blandt dem, som kom hos ham til det sidste; han fik Evalds efterladte håndskrifter og reddede dem således fra tilintetgørelse. Også Schønheyder viste ham stadig sit venskab og fandt ham nu vel tilstrækkelig tæmmet. At også moderen igen jævnlig besøgte ham, ses ligeledes af testamentet. Der er opbevaret brudstykker af et brev fra sønnen til hende, skrevet som svar på en opfordring til at sende hende nogle vers, da hun var sengeliggende, en opfordring, som jo forudsætter stadig venskabelig omgang. Brevet er også affattet i de kærligste udtryk, om det end fortæller om hans trang og selvforskyldte pengenød; desværre er det kun bevaret efter en hukommelse, som rigtignok troede sig aldeles sikker i sin sag: «Vers fordrer De, min søde! hedder det, — og jeg må være nødt til at afslå det; og nu da det er Dem, Dem, min sødeste mama, som på Deres sygeleje forlanger en prøve af min konst, nu kunde jeg ved min digteriske ære kaste Apollo og alle Muserne i Peblingesøen, fordi de ikke strax på

min opfordring fylder mig med den raskeste sang, som nogentid har tonet fra en dansk harpe. Thi lige så vist, som det er, at en poet intet har at give uden vers, så vist er det at han giver dem usigelig gerne; dog ere de stakler så temmelig at undskylde, de komme ikke gerne, hvor sygdom og smerte og trang har fordrevet munterhed og glæde. — Forleden havde jeg det sangvinske indfald at besynge vor situation i en kæmpevise og jeg begyndte som følger:

Fru Merry hun ligger på bløden seng
så stadselig,
så tænker hun på sin syge dreng:
hvor går det dig?
Så sørgeligt klinger den gyldne harpe!

Fru Merry hun ringer på tærnen blå,
klingeling, kling ling!
vær snar, Gretelille, lad rokken stå,
kilt dig op og spring!
Så sørgeligt klinger den gyldne harpe!

Kan dette eller andet i den smag more Dem, min sødeste! så vær vis på, at jeg ikke skal forsømme et eneste øjeblik, så snart mine smerter tillade det. Imidlertid beder jeg Dem have tålmodighed med mig.» Han ender med at udtale det håb, at moderen vil kunne komme op og gæste ham på hans fødselsdag. — Den hårdt prøvede enkes sind tyngedes i disse år af andre sorger. Hendes yngste søn Enevold havde artet sig dårlig, som husarofficér gjorde han gæld og udmærkede sig kun som gadejunker og fornem kavallér. Hans udskejelser fortærede efterhånden moderens formue. Da hun kort efter digterens død solgte sin gård på Kultorvet, var vistnok det meste sluppet op for hende, og året efter overgik der sønnen en krigsretsdom, hvorved han for gæld og uordenligt levned dømtes til et års arrest i kastellet. En del af denne straf blev eftergivet ham «for hans for-

ældres skyld». Et par år efter afskedigedes han ved en reduktion; han fik sin pension kapitaliseret og gik i russisk krigstjeneste. Moderen døde i året 1791, 76 år gammel, og efterlod sig intet.

Så var der kredsen af de unge, som samledes om digteren. Det danske literaturselskab havde, som forhen omtalt, optaget ham som æresmedlem; i efteråret 1778 tilbød en kreds af «danske», måské tildels de samme mænd, ham nu gennem hans gamle ven Peder Magnus Trojel en årpenge for at kunne se en sorgfri fremtid imøde. Trojel var for et par år siden kommen til København med det regiment, ved hvilket han var avditør; han søgte netop nu sin afsked fra krigstjenesten, for så at tilbringe resten af sit liv uden egenlig sysselsættelse, de første år i hovedstaden, de sidste ti år, indtil sin død (1793) hos en broder i Odsherred.

Evalds svar (af 13. September 1778) på dette tilbud er bevaret og, som man kunde vente det, overstrømmende af lykkelig taknemmelighed, ikke for pengenes, men for tankens skyld. Det var indfrielsen af en gæld, som hans landsmænd alt for længe havde ladet løbe op; men bedre sent end aldrig. Langt kærere måtte det jo være ham at få et sådant tilbud fra sine venner og medborgere end fra en regering, hvis gaver alt for meget lignede almisser.

«Det er en af mine lyksaligheder, min bedste Trojel, således begynder brevet, at vide dig min ven, min varme ven, og ifølge heraf er det min stolthed at tro mig fuldkommen kendt af dig. Men om du og kendte mig mindre, skulde jeg dog agte hvert ord for spildt, hvormed jeg bevidnede dig den glæde, den opløftelse, den entusiasme, som dit, og efter din forsikring så mange danskes ædle tilbud har skænket min sjæl. Det er natur — du vil endog trò mig uden mange bekræftelser, når jeg siger dig, at så kærkomment som mine huslige om-

stændigheder naturligvis må gøre mig et tilbud af denne art, min egennytte dog endnu neppe har kunnet få enten tid eller rum til at tage del deri for de ædlere lidenskaber, som det har sat i gæring. De som gøre mig den ære at tro mig digter vil endnu finde det blot natur, at jeg først måtte gennemføle alt det smigrende deri, førend jeg kunde tænke på det nyttige — hvad for et begreb om udkomme eller bekvemmelighed eller vellyst kan komme op ved siden af den tanke at være agtet og elsket af sit folk — og af danske? — Jeg vil kun lægge til, at ved min ære og ved min samvittighed ingen konge på jorden kunde gøre mig et tilbud, som var så smigrende for min art af ambition, og overalt for mit hele hjerte som det omtalte. —»

Han går nu over til at omtale den økonomiske side af sagen. Han ejer til det nødvendigste i et halvt år, — intet dèr udover. Da han nu gerne vil have mere end det nødvendigste og gerne vil leve længere end et halvt år, er en understøttelse ham selvfølgelig såre kærkommen. Men han må give vederlag, anderledes kan han ikke tænke det. En gammel kær tanke kommer op i ham igen: skulde det være ham muligt at skrive et episk digt? Usigelig gerne vilde han prøve derpå, og i mange år har det været hans kæreste tanke; men han har ikke havt råd til det. «Om nu et dansk selskab slog sig sammen og sagde: Vi vil have et episk digt, taget af den danske historie, om det er muligt at få; vor gode ven Evald skal prøve derpå; for at han kan leve imidlertid vil vi give ham så meget årlig, med de vilkår, at han hvert kvartal skal forevise os det han har færdig, og så snart han selv ikke tror at kunne forbedre det mer, nedlægge det i vor forvaring, at vi efter vor godtbefindende kan gøre det bekendt eller, om det ikke duer, brænde det på hans grav.» Han ender i al korthed med at gentage, at en enkelt gave

vil han modtage med tak, men vil de pålægge sig selv det bånd årlig at gentage den, da ønsker han på sin side ligeledes at påtage sig en forpligtelse: — «Og nu tusende, tusende flammende taksigelser af det hjerte, som du har fyldt med glæde og mod og stolthed!»

Af de yngre i literaturselskabet kan især nævnes Fredrik Münter, hans biograf; en yngre broder af Trojel, Peder Kofod, der ligesom den ældre optrådte som digter; Thomas Thårup, historikeren Ove Malling, og sønner af de tre bekendte forfattere Kraft, Snedorf og Tyge Rothe. Endvidere Knud Lyne Rahbek og Fredrik Münters bekendte søster Frederikke (Bruun). Det var for det meste mennesker på omkring 20 år, begavede og begejstrede og ikke nøjeregnende i deres ros over Balders sanger, såvel som i deres forargelse mod hans «fjender».

Rahbek fortalte således, at han engang under et besøg havde sagt Evald en hoben komplimenter, hvortil Evald ganske tørt bemærkede: «ros mig kun, far! jeg gider gerne hørt det.» Frøken Münters overstrømmende følelse kender vi ligeledes af hendes egen skildring. Carstens tog hende med i teatret, da «Balders død» første gang blev opført med Hartmanns musik. Hun blev så stærkt greben deraf, at hun i sidste akt måtte forlade tilskuerpladsen. Digteren, som sad i logen oven over, blev gjort opmærksom derpå og udtalte for broderen ønsket om at se hende. Nogle dage efter førte denne hende da til hans bolig. Hun fandt ham i hele sin elendighed: knæerne trukte op imod brystet, ryggen krummet i en bue, hænder og fingre fulde af gigtknuder. Men over det hele strømmede der en lysglans fra hans store himmelblå øjne. Den fjortenårige pige brød ud i en tårestrøm, men han beroligede hende, talte kærlig med hende og lagde tilsidst hånden på hendes pande med de ord: «dèr bor en digtersjæl.» — Det var det, Evald forstod ved at være digter: den fulde ubrudte

strøm af rige følelser, der gennemtrænger menneskehjertet ved alt hvad der er stort, ved alt hvad der løfter eller nedbøjer et medmenneske.

Hvad sygdommen angår, da tog den i begyndelsen af hans ophold i København kendelig af, og man havde efter Münters beretning endog håb om at få ham ganske helbredet. Sommeren 1779 tilbragte han i Gentofte. I slutningen af Maj skriver han til Warnstedt om «hvor ubehageligt og i hensigt til min svage helbred hvor skadeligt det er mig i dette ypperlige vejr at være bundet til den tågefulde, den halv giftige by.» Såsnart han har sine pengesager i orden: «da flyver jeg som en fugl af mit bur i den frie luft.» Dagen efter fik han 100 rdl. extra for «Balders død» og tog nu til Gentofte. Her boede han hos en hjulmand, overfor justitsråd Georg Høst, der nylig var hjemkommen fra et længere ophold i Marokko og Vestindien og var sysselsat med at beskrive det første. Denne udmærkede mand fattede strax en levende interesse for den syge digter og gjorde hvad han kunde for at gøre ham opholdet på landet behageligt. — Af breve og fortællinger ses det, at han ved denne tid om vinteren uden større vanskelighed kunde komme i teatret. Endnu i sommeren 1780, da han måske igen lå på landet i Gentofte, skriver han til maleren, professor Poulsen, at deres forestående afsked «efter anseelse bliver den sidste her i livet»: «Dog, hvem véd det uden gud? jeg holder det i det mindste ikke for umuligt, at vi endnu kan mødes på Markuspladsen eller i St. Pederskirken.»

Men ud på efteråret forværredes hans tilstand; smerterne indfandt sig stadig hyppigere og stadig voldsommere; enhver bevægelse på stolen eller i sengen forvoldte ham pine. Gigten rasede især i den højre side, så han ofte var ude af stand til at holde pennen. Imidlertid var han jo vant til at døje meget og han lod sig

som oftest ikke forstyrre af de legemlige lidelser; han var munter og vittig, når nogen kom til ham. Efterhånden overvældedes han dog og han kunde da klage. Hans kræfter aftog, søvnen flyede ham, han læste ofte den hele nat indtil morgenstunden. Andre måtte løfte og flytte ham under forfærdelige lidelser. I den sidste vinter fik han vandsot i brystet med megen åndenød; denne sygdom gik og kom, indtil den ud på foråret blev hans død. «Få mennesker har udstået det som han, siger Münter; men hans munterhed forlod ham ikke, og af hans øje strålede kærlighed, når munden ikke kunde tale.»

I hans samlede skrifter findes som bekendt et billed, der gengiver hans træk i den sidste kvalfulde tid. Det lastes i stærke udtryk af Abrahamson, både fordi det gengiver ham som syg og elendig, og fordi det endda efter hans påstand er uligt. Derimod roser han Kleves billed, fra et par år tilbage i tiden, både for sin slående lighed og sin ideelle karaktér: «Man tror at se ham i et af hine hellige øjeblikke, da hele skarer af nye tanker og store billeder rejser sig i digterens sjæl.» Det er gengivet foran i denne bog. Det smukke maleri af Poulsen ejedes af hans værtinde og erhvervedes fra hendes sønnesøn. Om Stanleys buste siger Münter, at den var «overmåde lignende»; den viser ædle, tænksomme træk, men kunde efter konstartens natur ikke gengive de blå øjnes uforlignelige glans, som fremhæves af alle som havde kendt ham, selv fra hans sidste tid.

Evald havde stadig frygtet døden, livet havde så store tillokkelser for ham. Men omsider overvandt hans elendighed livslysten og han bad om at måtte blive udfriet af sine lidelser. Et gribende minde om hans lange dødskamp er de vers, han en af de sidste dage digtede: «Udrust dig, helt fra Golgata!» På hans dødsdag, løverdagen den 17. Marts 1781, hørte smerterne op, han lå

rolig hen og fremsagde sagte de bønner, som hans ven præsten Schønheyder mindede ham om. Han kendte sine venner og sov stille hen. Han blev kun noget over 37 år gammel.

Begravelsen fandt sted fredagen efter, på trinitatis kirkegård. Den mægtige stemning for digteren, som i de sidste år havde arbejdet sig op og draget yderligere næring af hans lidelser, brød ved denne lejlighed frem og gav sig et hidtil her til lands ukendt vidnesbyrd. Det var skik ved begravelser, at kun indbudte mødte til følge, for så klædte i lange sorte sørgekapper parvis at gå efter ligvognen fra sørgehuset til kirkegården. Til Evalds begravelse blev ingen indbudte, men mange traf aftale om at møde, deriblandt også repræsentanter for det norske selskab. Følget talte 66 par, så det nåede fra hjemmet til graven. «Han var, siger Rahbek, den første der på Danmarks skuldre blev båren til sin grav.» Unge piger, blandt dem Frederikke Münter, strøede forårsblomster på hans grav. Om aftenen opførtes «Fiskerne», med en mindehøjtid. Samme dag sendtes der digterens værtinde 100 dukater «som en gave fra kongen for det tilsyn, hun havde havt med den afdøde Evald i hans sygdom.»

Mange forargedes over den hyldest, som således blev víst digteren fra alle sider; man fremdrog erindringen om hans fejl og skrøbeligheder, og bitre fejder førtes offenlig for og imod. Ikke alle kunde få øje for, at det danske folk ved denne jordefærd havde bredt kærlighedens kåbe over et forkrænkeligt liv og derved hjemlet sig ret til dets uforkrænkelige frugter.

V.

EVALDS DIGTNING.

Johannes Evald blev banebryder for et nyt tidsrum i det danske åndsliv; han er den første store digterpersonlighed i vort land og vil til alle tider være én af de største.

Samtiden modtog hans ydelser med den største påskønnelse; hans venner fandt at han var en mester i alle former: sørgespillet, lystspillet og syngespillet, i prosa og poesi, i lyrik og allegori, og da han tilsidst ønskede at forsøge sig i den episke form, fandt man det sikkert aldeles i sin orden. Alt var jo, når den holbergske komedie undtages, så nyt og uforsøgt i vort sprog, at det ikke var vanskeligt at udmærke sig i nogen retning; Evald kunde ikke blot i almindelighed nå sit mål at blive fædrelandets første digter, han kunde så at sige nå det i alle digtningens arter.

Eftertiden har taget en grum hævn over dette overgreb. Vi har alt set, hvorledes Øhlenschlæger tilintetgør hans allegoriske digtning; på lignende måde kritiserer han komedierne og de andre skuespil, og andre forfattere har eftervíst det med mange enkeltheder, hvor lidt hans digtning svarer til de æstetiske krav: dramaerne mangler handling, komedierne den rette vis comica, —

og man kan trøstig tilføje, at det ufødte epos vilde have manglet den episke ro.

Hvad bliver der da tilbage af hele denne livsgerning! Man har svaret herpå: de lyriske digte og den fortrinlige prosa. Men er de ikke i virkeligheden ligeså forældede som de store digtninge? Hans prosa er ofte trættende ved sin vidtløftighed og hans digte har som oftest samme fejl; det fortrinlige og uforgængelige findes spredt, snart i et digt, snart i et drama, snart i en optegnelse —. Sandheden er den, at de former han brugte er ligeså tilfældige som de er mangeartede, lige så forkrænkelige som de er tilfældige. Skrev han sine syngespil for at vinde en pris eller imødekomme teatret, så skrev han nogle af sine bedste lyriske digte for betaling, og forholdsvis lidt uden ydre tilskyndelse. Men vi kan ikke slutte os til en æstetisk tidsalders beklagelser herover, lige så lidt som vi kan anerkende dens ret til at bryde staven over den måde, hvorpå han løste sine opgaver. Vi nøjes med at vide, at han også med hensyn til formerne tilfredsstillede sin samtid og langt overgik, hvad andre kunde yde, — medens vi gerne indrømmer fagmanden ret til at øve sin kritik på digtningenes indre bygning, sprogets enkeltheder osv.

Den der nu vender sig til Johannes Evalds digtning kommer ikke for konstens skyld; vi har nok, mere end nok af regelrette dramer, afrundede digte og ulastelige kantater. Til Evald vender kun den sig, som søger berigelse i hengivelsen til en stor ånds påvirkning; den som elsker sit folks ejendommelige liv og søger at forstå det på sin vej gennem tiderne; den endelig, som med personlig sympati for denne dybe og ædle digternatur ønsker at følge ham på hans bane, at se hvorledes han griber og tildanner sit emne, hvorledes han opfatter sit kald, hvilke tanker han nedlægger i sit arbejde og hvorledes han gør sproget til sine digtersyners tjenerinde.

Thi er der en mangfoldighed af tilfældige og ufuldkomne former i hans produktion, så er der en sjælden énhed og oprindelighed i indholdet. Den der blot er nogenlunde fortrolig med hans stil, vil genkende den i hver linje fra hans hånd, i selve ordenens tonefald. Man føler, at det er en mand, som med åndens myndighed har skabt sig et eget sprog, fordi han havde en egen tankeverden; en mand, som nedlægger udbyttet af sine kampe, udtrykket for sin begejstring, for sine lidelser, sit håb og sine anfægtelser i et hidtil ligesom uberørt sprog, som først hans mesterhånd giver liv og bevægelse. At læse Evalds digtninge er at lære en rig og ualmindelig personlighed at kende, at fordybe sig i dem er at genopleve indholdsrige øjeblikke i vort folks historie.

Som det fremgår af flere i det foregående anførte udtalelser, anså Evald sig selv for sorgens højtidsfulde digter, og Øhlenschlæger har senere fastholdt dette billed og overleveret det til vor tid. Der ligger dog heri en stor énsidighed, måské en helt forfejlet opfattelse. Digterens egne udtalelser i den retning hidrører enten fra særlig nedtrykte øjeblikke eller er dog nedskrevne til tider, da legemlige lidelser havde en overvejende indflydelse på hans stemning, og de træffer ingenlunde kærnen i hans digtergerning. Overfor hans tragedier står komedierne, overfor sørgesangene festdigtene, overfor Pantakak står Filét.

Kærnen i Evalds personlighed som i hans gerning er den, som er det centrale i enhver ægte digternatur: han er entusiast. Som barn vil han være alt hvad ualmindeligt han hører tale om, som yngling vil han være helt; han henrives af glæden som af sorgen, af vin og elskov som af religionen og af fædrelandets ære. Således var hans liv og således blev hans digtning. Kun når han helt betages af sine ideer eller sine stemninger, formår han at nå de højder, i hvilke hans ånd bevæger

sig med sin fulde lethed, at tale det sprog, der slutter sig så uforligneligt om tanken. Men det kan ingenlunde siges, at det overvejende er smertens toner, der da lyder fra hans læber; han henrives lige så ofte af en dyb glæde, eller af beundring for det store, af tilbedelse for det guddommelige.

Hvor besynderligt det end kan lyde, er der til trods for den udprægede modsætning et dybt åndeligt slægtskab mellem Evald og hans geniale samtidige i Sverige, Mikael Bellman. Også han er først og fremmest digter, lidenskabeligt greben af stemningerne, lige fra den vildeste livsglæde til den mørkeste fortvivlelse og livslede. I deres livsførelse lignede de som bekendt i mange måder hinanden, og ligesom Evalds havde Bellmans barndom og ungdom en stærk religiøs baggrund. Men ingen modsætning kunde være større end den, de to mænd repræsenterer i deres digtning. Bellman blev den barde, om hvis lykke Evald drømte på højen, han som i den kølige sommeraften «forstyrres af de dansende piger, der opfordrer ham til at synge til Amors pris, medens han hensunken i sig selv, ubekymret om dem, atter og atter gentager sin sang om vingudens sejrvindinger og vinens glæder.» Om sig selv kunde Evald derimod vidne:

mig har krigslyd og vinen og elskov
altid mægtig fortryllet, men aldrig
fyldt med sang —!

Hos ham vandt heltedrømmene overhånd over den umiddelbare livsnydelse, og medens han stod i fælles jordbund med Bellman, i de samme vaner og tilbøjeligheder, i den samme tidsalder og med et beslægtet naturel, vendte han sig med hele sin stærke sjæls energi til den modsatte side, i stræng forsagelse af alt hvad der kunde friste ham til at blive sin egen sanger. Hans

stolte natur kunde ikke finde sig i at tjene nogen ringere end den største og stærkeste.

Præsten Schønheyder sammenstiller i et af sine foran nævnte breve Evald med Wieland, som fra stræng religiøs digter udviklede sig til ordfører for en meget slap moral; Evald, siger han, har gået den modsatte vej. Dette er nu vel rigtigt for så vidt som den danske digter i sit levned efterhånden kom bort fra sin ungdoms forvildelser, medens den religiøse selvbesindelse blev altid dybere og alvorligere hos ham; men hvad digtningen angår kunde der snarere synes at være noget aldeles tilsvarende i de to mænds udvikling. Også Evald begyndte med strængt bibelske emner og gik senere fra dem over til rent verdslige; ja ligesom Wieland forherligede det græske hedenskab med sit frie tankeliv og sine frie sæder, således tilbagekaldte Evald det nordiske med hele sin vilde kamplyst og grumhed. Alligevel har Schønheyder ret i at modsætte dem i deres udvikling; thi den verdslige digtning, Evald søgte hen til, gik ud på at forherlige det store og ædle i menneskelivet, udfoldelsen af menneskenaturens kraft og højhed, medens han ikke fulgte de lokkende røster, som vilde drage ham over til Wielandske emner, i livsnydelsens og skønhedsdyrkelsens farlige egne.

Den indvending vil neppe ligge fjernt for en moderne betragtning, at en modsætning som den antydede har sin naturlige forudsætning i Evalds nedbrudte helbred og hensvindende livskraft, medens Wieland blev en gammel mand. Men dette har i virkeligheden intet på sig. Den mand, som skrev «Kong Kristian stod ved højen mast» og «Liden Gunver vandrer somhelst i kvæld», vilde tilvisse have været i stand til at skrive også dityramber og erotiske sange, om han havde villet, og at livslysten ikke var uddød i hans unge sind, haves der vidnesbyrd nok om. Wieland derimod var efter

alle beretninger en såre adstadig natur, der kun lod fantasien have frit løb, men i øvrigt var et mønster på en bedsteborger og ægtemand. Og endelig var jo Klopstok, deres fælles udgangspunkt, ligesom dè gået over fra den religiøse til verdslig poesi uden enten i sit liv eller sin digtning at opgive sit højtidelige alvor.

Set i store træk og i tidsafstandens fjerne klarhed kan man sige, at de nordiske digtere Evald og Bellman svarer til de tyske Klopstok og Wieland; det var jo en nær beslægtet folkelighed, der stod i en nær beslægtet udvikling, som fostrede dem. Modsætningen mellem de to par er såre karakteristisk. De to tyskere er først og fremst gennemdannede personligheder, mønsterværdige i deres optræden, med adgang til de højeste samfundskredse; deres modsatte standpunkter træder frem i et ideelt klædebon, som en åndfuld leg i bunden og ubunden stil. De to nordboer derimod er personligt betagne af deres digtning, de hengiver sig helt og deres liv får sit præg af den. Hvad de derfor mangler i ydre avtoritet og omfattende virksomhed, det har de langt forud i poetisk kraft og umiddelbar genialitet. Når dertil kommer, at vi kan iagttage, om ikke den samme, så dog en beslægtet modsætning mellem Holberg og Lessing, den umiddelbare komiske produktion og den smidige, alt omfattende dialektik, så bliver den, i alle tilfælde for et vist tidsrum, en kendsgerning, hvis betydning ikke bør undervurderes.

Historisk hører Evald nærmest sammen med Klopstok. Denne havde i året 1748 begyndt udgivelsen af sin «Messias» og indkaldtes 3 år efter af den ældre Bernstorff til Danmark for her at kunne fortsætte sit store heltedigt. Det blev et nyt udgangspunkt for den tyske literatur, idet Klopstok igen gav digtningen det dybe og alvorlige indhold, som næsten helt var gået tabt i de sidste århundreder; han stillede fordringer til

emnets højhed, stemningens alvor og sprogets værdighed, som mindede samtiden om de ypperste digtere i den græske oldtid og med ét gav en ny målestok for hvad der kunde og burde kræves af digtekonsten. Lessings samtidige kritiske virksomhed og Wielands kort påfølgende verdslige digtning dannede en velgørende modvægt mod énsidighederne i Klopstoks storladne epos, men dette fik dog som det dybest nationale en overvejende indflydelse på den nærmeste menneskealder.

Den direkte indflydelse på Evald kan ikke miskendes; det første og et af hans betydeligste værker skyldes for en stor del Klopstoks påvirkning. Også det næste, Rolf Krage, er fremgået af samlivet med den tyske digter og et forsøg på at virkeliggøre hans tanker. Det er derfor berettiget at kalde Evalds første digterperiode den Klopstokske; de følgende er udelukkende Evaldske.

Det er dog meget langt fra, at den danske digter kan siges at være sin tyske forgængers efterligner; han er hans åndsfrænde og selvstændige lærling. Deres personligheder var meget forskellige og det ses i hver linje, som er udgået fra deres hænder. For Klopstok er ideen det væsenlige, det store billed, den mægtige følelse, — ordene er det mere tilfældige, de kommer som af sig selv i en ustandselig strøm, medens han helt er optagen af sine digtersyner. Han forsmår rimet, der er så væsenligt for de germanske sprog, og vælger de græske versemål, som enten forfører ham til en henflydende bredde eller frister til barsk korthed. Helt anderledes er det med Evald. For ham bliver tankens begrænsning, billedets klarhed og sprogets fynd hovedsagen; det står ålt i de første forsøg som hans mål og det skinner igennem i hele hans anlæg også af «Adam og Eva». Han foretrækker således de rimede alexandrinske vers for det rimfri hexameter, og han afvexler tilmed i mellemspillene med andre kortere verseformer.

Ligeledes foretrækker han den dramatiske form for den episke, hvorved de enkelte personer træder bestemtere frem og handlingen vinder så væsenligt i anskuelighed.

Som foran fremhævet kan der ikke mere være tale om at fastholde Adam og Eva eller de samtidige kantater o. l. i den levende literatur; kun enkelte vil have tålmodighed til at læse dem i sammenhæng og fordybe sig i den tankegang, som har ledet digteren ved deres anlæg. Derimod er der talrige partier i dem, som enhver der har sans for alvorlig poesi vil kunne læse mange gange uden at trættes og som altid vil beholde deres plads blandt det ypperste i vor lyrisk-dramatiske literatur. Dette gælder således om kantaterne over Fredrik 5. og de noget senere passionskantater, i hvilke for første gang Evalds klangfulde vers lyder os imøde. Således i «klagesangen»:

Hold, tåre, op at trille,
og du, vor citar, stille!
nu bæres kongen bort
til graven! osv.

og i arien ved universitetets sørgehøjtid:

Udødelige eftermæle!
du stråle fra de store sjæle,
som ingen alder skygger for!
kostbare rest af Nordens glæde,
du skal dog ikke graves ned!

Således også i arien ved Kristi grav:

Himlens stærke våger over
herrens salvede, som sover.
Hør, Kerubens harpe lover,
magter*) tordne nær herved.
Skælver, dristige, som vover
at betræde dette sted!

Og på samme måde i recitativerne, som f. ex. hvor han skildrer naturens rædsel for døden:

*) D. e. mægtige engle.

Skræk har omspændt mig, al naturen tier,
og vinden hvisler ej som før i cedren,
og bækken triller sagte ned ad klippen,
og sangerinden priser ej sin skaber.
Men dybt i lunden under skumle skygger
omkryber skræk og vinker ad naturen,
og peger steds — hist bag ved mørket.

I «Adam og Eva» er der nu såre meget at glædes ved og at beundre, både i den dybsindige udvikling af syndens snigende arbejde i menneskehjertet, og i skildringen af de overnaturlige modsætninger mellem lysets ånder og mørkets magter og de forskellige afskygninger mellem begge. Der er her en mangfoldighed i digterens toner, lige fra den vildeste ondskab og trods til den inderligste glæde over tilværelsens skønhed og herlighed og de stærke følelser, som sættes i bevægelse af syndefaldet, den retfærdige vrede over brøden og det gådefulde budskab om nåden.

Med størst patos er de faldne ånders høvding Baal (Ba-al) skildret; han var fordum den første i englenes kor, men faldt, fordi han selv vilde være gud, og lever nu kun i sine mørke drømme om hævn. I den tredje handling taler han således til sine lidelsesfæller:

I mørkets ægte børn! først du, hvis skarpe øje
ser det tilkommende, det dybe og det høje,
min førstefødte, hør! og støtte for min magt,
hvis list er himlens skræk, o vise ånd, giv agt!
Men du, hvis ædle mod fortjente bedre skæbne,
stridbare guders slægt! dig skal min hævn bevæbne,
og når I se vor spot og mærke på vor skam,
da tændes flammer op, som kan fortære ham!

Hør det, du tavse nat! I skrækkens mørke dale,
fornemmer hvad jeg svor og agter på min tale!
om jeg, jeg herren, ej nedstyrter støvets gud,
da slette hævnens ild mit navn for evig ud!
. . . .

Herpå fortsætter den «førstefødte» Molok:

Da stjernehimlen brast (jeg blues ved at nævne
vort vanheld), himlen sank, — fald som jeg vist skal hævne! —
da lå jeg følesløs. Død, som af torden rørt,
fornam jeg intet, før din høje røst blev hørt.
Med rædsel vågnende fornam jeg, at du brølte
højt over klippens ryg. Jeg véd ej, hvad jeg følte.
Tilgiv min svaghed: skræk! jeg skjalv, dengang jeg så
det alt for skumle sted og mørket, hvor jeg lå.
Men denne skræk forsvandt. Et ædelmodigt hjerte
opløftes, slaven kun begraver sig i smerte.
Du så den bitterhed, hvormed jeg kom ihu,
at jeg var ej så stor og ej så pint som du! —
Da herre, ved din arm opstod et mægtigt rige
i mørket, skræksomt, stort, blandt troner uden lige!
. . . .

Det kommer derefter til et sammenstød mellem Baal og Eloa, den engel, som har indtaget hans plads i himlen. Baal, hvis raseri er steget til det højeste ved menneskets skabelse af gud, i guds billede, vil kaste sig over Adam og Eva for at tilintetgøre dem, da Eloa træder imellem og viser ham tilbage. Der udvikler sig nu følgende samtale:

Eloa.

Afmægtigt raseri! hvo er vel den, som vover
at true himlens ven, som almagt våger over?
Mon Baal har forglemt den store herrens dag,
at han står op endnu og trodser mod hans slag?

Baal.

Slå, knus, dræb . . . .

Eloa.

Med foragt! så herren ej dit hjerte,
at enden på din straf var alt hvad du begærte?
Men evig, evig, Baal! evig skal du se,
at du har rejst dig op mod den almægtige!

Baal.

Min lyst er ingen straf.

Eloa.

Men se det, dig til plage,
at synden kun var stor, men kræfterne for svage.
. . . .

Baal.

Og har Obaddon ej fortalt den grumme vrede,
den . . .

Eloa.

Han har hørt dit skrig.

Baal.

Dog aldrig hørt mig bede,
ej hine trældoms råb, ej nedrigt hykleri.
I lyset er du træl, i lænker er jeg fri.

Eloa.

Først stolthed, siden skræk forblinder ondskabs øje.
Først så du ej hans magt og trodsede den høje,
nu ser du kun hans magt og stræng retfærdighed.

Baal.

Og mig, mig ser jeg selv!

Eloa.

Og blues ej derved?

Baal.

Er jeg ej den som er og var og steds skal være?
Mon ikke tusende min magt og visdom ære?
Se, solen flyr mit skridt og himlen skjuler sig,
når dybet buldrende med skræk forkynder mig!
. . . .

I modsætning til denne dæmoniske patos findes der en række udbrud af de gode ånders glæde over skabningen, særlig mennesket, og af deres ydmyge tilbedelse af den evige godhed. Da så syndefaldet kaster sin skygge over hele naturen, udtrykkes dens sorg og angest atter i englenes samtale. Menneskets særlige skytsånd Irmiel siger:

Se, manden er ej mer. Hør blomstret halvdødt klage
på slangens grumme tand! hvo redder nu det svage?
Det er ej mer. Og se, den rose var min lyst,
om den jeg sagde: du skal blomstre ved mit bryst!

Den er ej mer. Min ånd beklager cedrens skygge,
om den jeg sagde glad: herunder vil jeg bygge!
Den faldt, et grådigt dyr oprev dens stærke rod;
men jeg vil græde dèr, hvor før min ceder stod.
. . . .

Se herrens hånd er tung på jorden, højt ophæver
han en almægtig arm, og alt det skabte bæver.
Ak, vís dig ej så grum, ej så forfærdelig!
O godhed! godheds gud! kan vreden skjule dig?
. . . .

Derefter kommer Gabriel for at meddele ham det glade budskab om muligheden for en frelse:

Irmiel.

Men síg mig . . . .

Gabriel.

Det er ting, som ingen tunge taler,
et dyb, et godheds svælg, umålt og uden bund,
et ord, som nævnes kun af nådens egen mund,
et helligt rædsel for de allerstørste magter,
som kun Eloa selv, og bævende, betragter!
. . . .

Det er det visdoms dyb, hvori de største svimle,
et fremmed under for de alleræIdste himle,
ufatteligt, og dog . . . .

Ak vedst du hvad vi så?
Vor helt, som alt på knæ for dommens trone lå! *)
Før havde vredens ånd ej forebragt sin klage,
før dækket skiltes og Eloa gik tilbage.
Da først, da så vi ham — hvor salig så han ud!
Én hånd mod mennesket og én mod hævnens gud.
Strax taltes overalt om fryd, om en forsoner,
om nåden. Urims kor slog harpens høje toner.
Obaddon ene skjalv, opløftede sin arm
og græd; hans røst var høj, men ej som før af harm.

*) Obbadon, dødens engel, som anklager den usynlige magt, som frarev ham sværdet, da han vilde dræbe mennesket.

Eloa sitrede. Men ingen af os kendte
den helt, hvis ansigt steds mod dommens trone vendte.
Den store ånd, som står ved guds retfærdighed,
så mer end vi, men skjalv og blegnede derved.
Da kom et mægtigt råb: algodheds gud er værdig
at være stor, og stærk, og hellig, og retfærdig!
Og hele himlens hær igentog samme råb,
til tronens skjul faldt ned.

Hertil kan endnu føjes Irmiels lovsang mod stykkets slutning, hvis «efterlignende harmoni» alt en samtidig anmelder beundrer:

O sangere, hvis høje harpe lærer
de sidste hvirvler evighedens under!
I som besynge natten og det gamle Kaos,
begyndelsen og Kerubimers fødsel,
og ordet, da han med almægtig torden
fremkaldte himmelen og jorden!

Og I, som dristig med harmonisk bulder
besynger stridens dag og almagts vrede
og mægtige kæmpers fald!

Og I, som forsker i det dybe
og synger skæbnens mørke sange,
naturen og den underlige kæde,
som knytter ting ved ting!

O sangere, hvo har så høje toner,
at han besynger menneskets forsoner?
hvem rører værdigt ved de gyldne strænge
at synge godheds magt?

Og Ituriel, Evas skytsånd, svarer:

Da godhed skabte millioner,
bekvemme til lyksalighed,
da tabte jeg mig i det høje,
forundret svimlede mit øje
imellem skabningen og gud.

Men nu, da nåden selv forsoner
den synd, som den fortørnes ved,
nu ser jeg intet i det høje,
nu dæmmer godhed for mit øje
og alt det skabte slettes ud!

Efterat have udgivet «Adam og Eva» stod den 25 årige Evald ved begyndelsen af sin selstændige udvikling, bort fra den Klopstokske påvirkning. Han lagde sig efter at lære mennesket, de virkelig levende mennesker, at kende.

Dette var kun en yderligere udvikling af, hvad der i modsætning til hans forbilled, alt lå som en ejendommelighed i hans første digtning, sansen for det klart formede og individuelle. Det abstrakte emne trykkede ham, før han nåede at få det tilendebragt, og de Shakespeareske skuespil kom hans egen trang til en fyldigere forståelse af menneskenaturen til undsætning. Samtidig blev han så truffen af de forfærdelige sygdomsanfald, som berøvede ham enhver udsigt til at gøre sin lykke i verden og lod ham tabe herredømmet over sin tilbøjelighed til drik.

Det var denne personlige udvikling, som gav den i Corneilles og Klopstoks skole stærkt udviklede patos sin modvægt i de psykologisk-humoristiske øvelser og den komiske digtning. Gennem dem nåede Evald til den fulde åndelige selvstændighed og digteriske ligevægt, der betegner ham som lyriker og som skaber af en national og folkelig digtning.

Med få undtagelser savner de ældre lyriske digte den glød i følelsen og det malmfulde festlige sprog, som udmærker så mange af dem, der er skrevne efter Adam og Rolf. Udviklingen af det fulde mesterskab ligger i årene 1770—72; derpå står digteren et par år på højdepunktet af sin produktion, både i henseende til rigdom og værd; så aftager den igen, medens dog

enkelte kvad endnu fuldt ud kan måle sig med det bedste af hvad han har frembragt. — Vi skal først dvæle ved de egenlig lyriske digte.

Største delen af Evalds poesier var som bekendt fremkaldt af andre; det var betalte lejlighedsdigte. Det er dog i hans bedste tid kun enkelte, som ved denne omstændighed helt taber deres værd; de fleste har et større eller mindre element af selvstændig digterisk inspiration. Det er ganske vist kun en lille kreds af tanker, som han udformer ved disse lejligheder; men han forstår dog så mesterligt at variere dem og afvinde dem stadig nye sider, ligesom han vælger stadig nye rytmer, at hvert digt har sin fuldt udprægede ejendommelighed og sin selvstændige skønhed.

Den ene række af lejlighedsdigte er knyttet til bryllupper. Her er det betragtninger over lykken i menneskelivet, som digteren jævnlig fordyber sig i; det er som en fyldigere og idérig udførelse af, hvad han i sine grundrids gjorde udkast til i det tidlige ungdomsarbejde: Lykkens tempel.

Det ældste virkelig beåndede digt i denne række er fra sommeren 1770. Han henpeger her først på naturens mangfoldighed, skabelsens fylde, der kun er enig i ét, nemlig at forherlige guds godhed:

Højt, jordens vise, tør du vove
din flugt! afmål kometers vej,
tæl mælkevejens myriader,
vej solekredse mod monader,
opdag naturens skjulte love,
se godhed — og begrib den ej!

Hver dråbe i et hav af nåde,
hver spiller med forskellig pragt:
du solens spejl, og du, som torden
omhylles med til skjul for jorden,
I fryde på en modsat måde,
ens i at prise godheds magt.

Du vift i myrten, syng hans ære,
og kom, orkan, hans navn ihu!
styrt, strøm, skyl, bølge, il at prise!
brist lille boble for at vise,
hvor evig stort det svælg må være.
hvor verdner tabe sig som du!

Denne godhed har hos alle nedlagt samme længsel efter «den jordiske lyksalighed», kun at hver forstår den på sin vis:

Spørg Hildebrand: hvorop han stiger?
og Gustavs datter spørg: hvorned?
én: hvor han stønner hen i panser?
og én: hvorhen hun sminket danser?
spørg den som stormer, den som sniger —
de svare: til lyksalighed!

Én skyr, én efterstræber ære;
én dyrker, én foragter ro;
én ler, én frydes ved at græde; —
men hvilket er den største glæde?
al godheds rigdom skal man lære,
og alles påstand skal man tro!

Som den sande lykke fremstiller sig da dyden og som dens reneste smykke et kærligt ægteskab.

To år senere udfører han samme tanke i andre billeder:

Ord eller lyd, som Babels hvirvelvinde
forfølge, tumle, splitte ad til nu!
ord, som i brødres læber daglig blandet,
forstås om alt, og af enhver om andet:
lyksalighed! o lad min sangerinde
begribe dig, o lyd: hvad siger du?

Thi liflig er du, lyd, som harpens toner,
som vestenvindens sang blandt roserne.
Hvor er du da? o lad en stråle vise
den yndling, som du trættes ej at prise!
i støv, i guld, ved hytter eller troner,
hvor skal jeg søge den lyksalige?

Den sande lykke findes kun hos den gode og vise; men selv Adam, der var skabt i guds billed, savnede noget, indtil han fik kvinden. Således forherliges dette ægteskab, og han henvender sig til brudgommen:

Alt lyser Hymens fakkel højt til glæde
og Amor følger med sin gyldne pil.
Alt møder himlen dig, se, den udbreder
sin rige gave, dyd og yndigheder!
alt knytter den lyksaligheders kæde,
som godhed selv besegler med et smil. —

Fra samme år er en bryllupsang, som særlig forherliger kærligheden som den højeste magt i livet:

O du, hvis stærke flammer drive
det store hjul i verdens ur!

Den genfindes i alt og alle, oplivende, styrkende, udjævnende alle modsætninger, som da den bragte de første mennesker bod for deres fald:

Så øm, så venlig og fortrolig,
o glædens moder, haster du
fra fyrstens slot til hyrdens bolig,
så trofast er dit smil endnu.
Selv æren ågrer med sin lyst,
kun du frembyder og udbreder
din rigdom, dine saligheder
i heltens og i slavens bryst!

3—4 år efter skrev Evald i Søbækhus sin sidste bevarede bryllupssang; han fik 3 rigsdaler for den og der blev kun opgivet ham, at bruden var 25 år og at den skulde indbindes i kvart. Han bruger her billedet af den bundne Samson: hvad kan varigt binde et menneske, således at hele dets natur er fængslet og voldgivet den som bandt det?

Dæmp harpens klang, og neppe røre
din lette hånd ved strængene!
nyn slummer i den stærkes øre,
du glædens kælne sangerske!

nyn tryghed i den vises bryst!
men kvæl hver lyd, som tør advare
selv i dit skød om list og fare,
i raske hvirvler af din lyst!

Den helt, som løver slavisk dyrke,
blødgør hans sjæl og frit ham ud!
o síg, hvori består din styrke,
du jordens underlige gud?
betro mig trygt, med hvilke bånd
din høje sjæl kan sikrest bindes,
hvoraf den stærke snor kan tvindes,
som ikke smelter i din hånd!

Han nævner rigdom; men da han så vækkes af sin slummer, sønderriver han let de gyldne bånd. Så nævner han ærens demant-kæde:

Dæmp harpens lyd! han slumrer atter;
med diademer bind ham nu.
Dog, dåre, tænk på Gustavs datter,
kom Tysklands femte Karl ihu!
Bind jordens gud med purpurbånd,
hæft ham med stål til verdens trone,
omslyng hans hoved med en krone:
det er ham glas i barnets hånd.

Derpå fremhæves elskovs rosenkæde, men ej heller den kan holde. Først ægteskabets mangetrådede snor sejrer:

Det bånd, som dyd og klogskab spandt,
som Amor snor og Hymen knytter
og almagt hærder og beskytter,
det stærke bånd, det evig bandt! —

Overfor disse glade kvad står rækken af sørgesange over afdøde; vi skal her foreløbig kun dvæle ved dem, der er skrevne i andres navn. Grundtanken i dem er dødens tvivl og uvished, kampen for at bevare udødelighedens håb. Således i sangen fra begyndelsen af året 1772:

Almagts ord, du store anker,
du som verden hviler ved,
hold min sjæl, hæft mine tanker
til din trygge salighed!
let og svag og uden ror
kastes jeg af hvirvelvinde;
herre, lad mit øje finde
havnen, som din nåde svor!

Når jeg på en troløs bølge
ser et glimt af stjernerne,
og den viger for sit følge
og jeg synker gysende:
o da kom min sjæl ihu,
store styrmand og vejleder!
vís mig glimt af saligheder,
der var evige som du!

Vís mig bag ved dødens skygge,
som omspænder støvet her,
stedet, hvor udvalgte trygge
lære først hvad livet er!
Livets kilder, vís mig dem
vælde ud af almagts trone,
og den evig grønne krone
og det ny Jerusalem!

Og efterat have udviklet dette videre og anvendt det på det foreliggende tilfælde, slutter han igen:

Salige, tilgiv min smerte,
tåren flyder ej for dig!
ak mit sønderknuste hjerte
føler kun mit tab og mig!
hvad skal støvet hvile ved?
hvor er tryghed? — verdens anker,
almagt, hæft de bange tanker
til den dødes salighed! —

I slutningen af samme år skrev Evald over præsten Andreas Schytte, om det uransagelige i guds råd, når han kalder den virksomme og tilsyneladende uundværlige og lader den hårdt plagede leve:

Mon støv kan følge med den høje?
hvem fandt hans spor og hvilket øje
har set hans underlige vej? —

Sex uger efter døde præsten Johannes Kinast på Fredriksberg; i sin sang over ham følger digteren den udfriede ånd, medens han lader de efterlevende være ene med deres sorg. Kan den hedenfarne se dem og føle med dem; fængles han endnu af vore sysler og bekymringer?

Mon den, som knæler for den høje,
fornemmer lyd af skabningen?
ser han vor jord og véd hans øje,
om nattens vinger skjuler den?
mon mulm, som støvet gyser ved,
kan nå den høje sjæl, som rolig
ser ned imod sin faldne bolig
fra Kerubimers evighed?

Nej, Kinast, nej! i livets strømme,
som rev dig bort, i lysets hav,
hvor herlighedens sole svømme
rundt om din ånds bundløse grav,
i rigdoms dyb, i nådens skød
kan smertens skygger ej opdages;
du vedst ej, at dit støv beklages,
du ser kun livet i dets død. —

I andre sange, både lejlighedsdigte og frie poesier, kommer Evald ind på de samme modsætninger under billedet af årstiderne og dagstiderne: han skildrer vårens og morgenens skønhed, eller aftenens, nattens og de mørke årstiders vemod og rædsel.

Det er ikke ofte, vi hos Evald finder vårens pris, således som den lyder i hans lyriske udbrud «på højen». Des mere må det røre os, når den oprindelige livsglæde i ham en enkelt gang bryder igennem. Der er opbevaret en kort lille kantate fra en koncert i Maj 1771, og i denne tager digteren sit udgangspunkt fra den nylig

fødte vår, som overvandt en lang og mørk vinter. Han sammenligner i et noget indviklet billed solens kamp med naturen med elskovens sejrrige fremgang: —

indtil hun træt af sin forstilling taber
sit slør, først lidt, så mer, så rent — og smiler
og viser sig igen i al sin skønhed:
således gav naturens strænghed efter
for solens smil og for dens strålers magt.

Og denne sejr overfører han da igen på den ukonstlede natursang, der bryder igennem en vedtagen stræng konstlov:

Yndige natur, vi glemme
tonekonstens lyst og tvang,
når hyrdindens glade stemme
blander sig med lærkens sang!
. . . .

Gylden er, o konst, din lænke,
men for tung for det vi tænke,
men for svag til at indskrænke
hjertets høje følelser!
Genlyd af de danskes ære,
genlyd af velgerninger,
sang, ukonstlet skal du være
som det bryst, hvis tolk du er!

To år efter, i Rungsted, begynder Evald et bryllupsdigt med vårens pris:

Nu smiler solen stolt bag åbne himle,
naturen føder, unge glæder vrimle
omkring dens bryst.

Og samtidig skildrede han dens mangfoldige skønheder i sin berømte sang: «Rungsteds lyksaligheder».

Skildringen af vinteren, efteråret, aftenen og natten er snart let humoristisk, snart vemodig, snart opfyldt af mørkets rædsler. I en kantate fra «efterhøsten 1771» varierer han de linjer:

Se, livet dør! thi har ej livets moder
holdt op at føde? ak, naturen falmer!

Året efter bruger han årstiderne i en bryllupssang, halvt gysende for den kommende vinters barskhed, halvt spøgende med dens vilde lader, men fortrinlig malende med ordenes tonefald:

Bag Zembla er et bjerg af sølv som stiger
mod himmelen; dèr bor den stolte kriger,
indsvøbt i tykke skyer af evig sne
og mørk og grum og græsselig at se.
Dèr troner solens fjende, han som strider
med livet fra utænkelige tider;
dèr ruster han sig ud til evig krig
mod håbets børn og dem som glæde sig.
Hans røst er storm, hans hule suk oprører
afgrunden og forstyrrer skibets fører;
hans øjnes vink er mulm og nat og død,
hans lumske smil gør himlen bleg og rød.
O fly, natur! alt ser man ham nedstige
fra bjergene af sølv, den skrækkelige!
Ser ham! hist, svøbt i tåge, vandrer han
på ryggen af det vilde ocean.
Fra polens bredde kan man alt fornemme
hans vilde fnysende, hans vredes stemme.
Alt kommer han beredt til kamp og krig,
og solen flyr og glæden skjuler sig.
Naturen blegner, sukker dybt og græder,
den hyler, sønderriver sine klæder,
ifører sig en sæk, et hæsligt slør,
og stønner, sprætter, mattes ud og dør.

Derefter går han med lette vendinger over til sine brudefolk og priser det ly for årstiden, som de har fundet.

Endnu mere malende og humoristisk befriende er det selvstændige digt «vinteren»:

Ned fra Finlands nøgne skær
stiger vinteren ukaldet,
sitrende og grim og skaldet,
kold og bleg, på næsen nær.

Knarvurn knurrer han og brummer ·
langs med Dovres mørke ryg,
væmmelig i sang, og styg,
når han stønnende forstummer.

Dette udføres videre med hensyn til fuglene, både dem som drog bort og dem som blev tilbage, hvorefter han ender med denne mesterlige skildring:

Jorden synes bag sit slør
stiv og dorsk og grim af alder,
løvet brunes, krummes, falder,
græsset gulner, hælder, dør,
søen hvidnes, hærdes, fryser,
bække sagtnes, standse, stå, —
er det vel at undre på,
at min stakkels Muse gyser?

Digteren har selv besvaret dette spørgsmål i en prosaisk efterskrift: «Ved min ære, nej! Men om den gode jomfru ikke gerne kunde have tavt, til hun var bleven optøet, det er en anden sag.»

I de to digte, som han selv har givet overskriften «Aftenen», udvider billedet af den mørke kæmpe sig til en modsætning mellem solen og natten. De er digtede i Rungsted og man kan tænke sig, hvorledes aftenens vemod her har virket på den modtagelige digter, så han i solens nedgang bag de vestlige skove og mørkets frembrud ud over Sundet har set en daglig kamp mellem guden og jætten, en kamp, i hvilken han med lidenskab tager gudens parti og kun har den bekymring, at det må lykkes ham i tide at undkomme for sin arge fjende:

Indsvøbt i al sin skræk og vred og vild
nedbruser han fra bjergene . . O fly,
du rosens og de spæde liljers ven!
o skærts ej mer så tryg med Sølunds høj,
din fjende kommer, fly, du gyldne sol!
Fra Helsinge, fra østens nøgne fjeld

nedbruser han; hans åndedræt er storm,
og hul og sørgelig som bølgens lyd,
der tørner mod en énsom klippes fod
er lyden af hans komme. Glædens spor,
hvert yndigt maleri af grønt og guld,
hver gnist af skovens skummende krystal,
hvert flygtigt glimt af bølgens sølvblå ryg
har alt hans store skygge slettet ud;
bag ved den morder er naturen død!

Som en mø, der vredes over at hendes elsker flyr, men opdager at han er i livsfare og da selv skynder på hans flugt, — således rødmer højene i aftensolen, men blegner strax efter ved at se nattens kæmpe drage frem, medens duggen vidner om deres sorg over hans sejr:

Sort er hans skjold som sorgen, som det flor,
bag hvilket enken græder; skrækkeligt
som almagts slør, hvormed den skjuler sig,
når den i harm tillaver dødens ild.
Et ildrødt meteor er jættens sværd --
o se det lyne bag hans hjelm og fly,
du milde kæmper med det gyldne hår!

I det andet digt råder det vemod, som må overvælde mennesket ved synet af den ulige kamp mellem livet og døden; digteren ønsker kun en snarlig ende på den; han tåler ikke at se de sidste mægtige lysstråler op over himlen:

Skjul din stråle, skån mit hjerte
for det sidste spor af lyst!
Frydens glimt i skyer af smerte
knuse kun mit svage bryst.
Dette nú, hvori du smiler,
dræber dig, du jordens ven!
mørket haster, døden iler,
ingen almagt standser den.
Skjul den snart, o skjul din glæde!
bland den ej med skrækkens sky!
svøbt i mørket vil jeg græde,
til min elsktes fjender fly!

I et grundløst mulm forsvinde
hvert et glimt, som trøster mig,
medynksløse hvirvelvinde
døve mine klageskrig!

Og han tilføjer en anden slutning på samme tankerække:

Klogskab, skån en følsom dåre,
skån ham for dit kolde råd!
visdom, røv mig ej min tåre,
håb, misund mig ej min gråd!

Og hermed er vi da tillige midt inde i en anden række af Evalds poesier, de rent personlige udtalelser af hans sjælsstemninger. Om disse gælder det i fuldeste mål, at de ånder smerte og angest, og kun sjælden lader et smil bryde gennem tårerne. Kun de mørke og modfaldne øjeblikke vakte hans trang til uopfordret at forme sine følelser og tanker i vers; det blev ham en befrielse at nævne de dæmoner, som formørkede hans sind, ved deres rette navn. Og dog er det forholdsvis få digte af denne art, som er flydte af hans pen; han har rimeligvis længe kunnet nøjes med et sådant udtryk for sine indre kampe, når det var lykkedes ham at give det en form, som fuldt ud tilfredsstillede ham, og vi er sikkert berettigede til i hvert enkelt af dem at se ikke blot en skabning af hans sjældne digterevne, men tillige et mangfoldige gange gentaget skriftemål af hans tungsind.

Et par af de ældste og tillige vægtigste vidnesbyrd om digterens bitre kampe er alt omtalte i det foregående (side 107 fl.); de hidrører fra vinteren 1770—71 og findes henkastede på et ark papir mellem bestilte lejlighedsdigte fra denne tid. Især det første («Hvo kan opholde ormens liv») er både i sit korte tonefald, i sine gribende billeder og sit tunge alvor et digt af uforgængeligt værd.

To år senere skrev Evald, da han boede i Vingårdstræde, et digt som man passende har kaldet «nattetanker». Det er et udtryk for hans stille, i sig selv

fordybede liv på det smertens leje, som her fængslede ham. I sin helhed kan det ingenlunde måle sig med det nys nævnte; det er vidtsvævende i sin skildring af natten, uden dog at give noget enkelt slående billed af de store modsætninger, som skjules under dens tavse slør, men hvad der vedkommer digteren selv er mesterlig udtrykt. Han begynder fortrinligt:

I nattens fredelige skygge,
når armod og den trætte flid
og nøgne dyder slumre trygge
og drømme om en bedre tid —;

men derefter spredes forestillingerne og kun de gentagne hentydninger til ham selv vækker vor opmærksomhed:

— da kommer glæde til min slummer
og salig vellyst til min sjæl,
. . . .
— da kommer håbet til min pude
og livet til mit hvilested:

Thi den, som Føbus tidlig lærte
sin underlige harmoni:
hans varme, store, fulde hjerte
udbrede himlene sig i;
hans sjæl omspænder solene,
hans stærke tanke griber tiden,
og nu og da og før og siden
adspreder ej hans følelse.

Samme fredelige om end dybt alvorlige tone går gennem den bekendte «morgensang», som omskriver fadervor:

O du, som åbner nu mit øje
pany for al din herlighed!

Derimod bryder i et par senere digte atter angerens og angestens urolige tanker igennem. Således i et brudstykke, der synes at være fremkaldt af et natligt tordenvejrs rædsler og indledes med dette gribende vers:

Hellige, hellige, hellige gud!
du, som ufaldne med rædsel tilbede!
skyggerne fly for en lyd af dit bud,
natten forsvinder i glimt af din vrede.
Ve den besmittede, ve ham, du kommer!
natten forsvandt, som tilsvor ham sit ly;
greben, omspændt af sin strålende dommer —
ve ham, den faldne! hvorhen skal han fly!

I oden «til sjælen» er hele vort jordelivs sørgelige misforhold mellem virkelighed og bestemmelse fremstillet under billedet af en fra sin høje rede nedfalden vingeløs fugl:

På myrens fodsti føler den krybende
sin tabte højhed, føler sig ørn endnu,
og higer som dens ædle brødre
efter din stråle, du dagens hersker!

Men det lykkes den ikke at hæve sig ved egne kræfter; den vil aldrig komme did op:

aldrig, før han som tænder Kerubernes
flammende tanker, medynksfuld bærer dig
op til de himle, som du arme
trodsig forlodst at udspejde mørket!

Han skildrer sjælens oprindelige herlighed, der end ikke fornægter sig efter faldet:

blussende ved det lér, som du kryber i,
væmmet ved vrimlets frække fortrolighed,
opsvinger du dig, vild, utrættet,
højt som en springende hval mod solen.

Men følelsen af faldets ulykke må intet øjeblik forlade den eller give plads for tilfredshed med jordens kår; vi skal altid mindes, at vi lever i vanære og omgives af talløse fristelser og at vi umulig ved egen kraft kan vende tilbage til vort udspring:

Over dig se dit svulmende ønskes vej,
grundløse svælg, og intet at hvile ved!
se den og stig og nå Kerubens
flammende sværd og dit Edens ildhegn!

Arme nedfaldne, vågn af din stolte drøm!
vågn og ydmyget under din brødes vægt
udbred din angest og al din jammer
sukkende for dine ønskers fader!

Da skal han ynkes over den døende
gnist af sin ånd, som ulmer på nattens bred;
da skal han redde dem fra mørkets
kvælende damp og det kolde mismod;

. . . .

Svulmende af hans voxende strålers ild
skal da din lovsang stræbe at møde ham,
og undrende skal de ufaldne
høre den helliges pris fra dybet!

. . . .

Da skal din tåre højt som Kerubers kor
prise den ånd, som rev dig af nattens favn,
og alle himlene skal svare:
stor er den ånd, som opløfter faldne!

Denne ode, der i øvrigt lammes af en række matte vers, var skreven til pinsen 1778, det første forår i København, efter opholdet i Søbækhus. Dens billeder blev ved at stå for digterens øje i hans sidste levetid; da døden tre år efter nærmede sig hans leje, formede de sig atter til et kvad, det sidste og et af de ædleste, som lød fra hans læber: «Udrust dig, helt fra Golgata!» Han ser sig atter omspændt af synd og skræk; de vilde oprørske magter styrter ind på ham for at rive ham til sig og i sin dybe våde råber han til frelseren:

Udstræk dit glavind i din harm
mod dem, som trodse dig!
nedstyrt dem med en vældig arm
fra lyset og fra mig!

Det er hele hans digterlivs syner, som her forenes i ét billed; hvad han i sin første stærke digterbeåndelse havde søgt at fremstille i skildringen af menneskets fald og frelse og de bagved liggende kampe med de faldne ånder, det fløt her sammen med de bevægede sange, som senere havde givet udtryk for hans tunge sjælelidelser: som en anden Adam ser han sig omgiven af fortabelsens trodsige ånder, men udreven af deres hånd ved den helt, som overvandt døden og dommen.

Vi har nu gennemgået det væsenlige af Evalds lyrik, for så vidt som den kommer frem i bestilte lejlighedsdigte eller i uvilkårlige udbrud af hans eget bevægede sjæleliv. Hvor fortrinlige ting der imidlertid end findes blandt disse digte, så er det ikke des mindre en mærkelig kendsgerning, at det ypperste han har frembragt skyldes andre forhold og anledninger. At rent udvortes givne bestillinger ikke kunde sætte hans dybeste digterevne i bevægelse, kan ikke forundre os; men det er såre betegnende for Evalds varme hjerte og hele hans glødende natur, at hans skønneste og dybsindigste sange ikke er fremgåede af en umiddelbar trang til at udtale sig, men er skrevne til ære eller til glæde for hans venner.

Med undtagelse af to smådigte til jomfru Wormstrup og de to berømte oder til Moltke, hidrører alle disse digte fra årene 1772—73, da hans digterevne stod i sin højeste blomst. Vi skal kortelig gennemgå dem enkeltvis.

Digtene til Cæcilia Wormstrup er fra Februar 1770 og er som en slags præludium til de senere. Det er en munter lykønskning til hendes fødselsdag, ledsaget af en tungsindig undskyldning for at den slags poesi ikke ligger for ham. Intet af disse smådigte (se foran s. 87) er vel af stor betydning, men de må dog mindes som

de tidligste udslag af en uforlignelig evne til at forme sproget til udtryk for de mest modsatte stemninger.

Blandt sangene fra 1772 er der to over afdøde, Fredrik Arnsbach og Dorotea Thonning. Digteren udfører i dem den samme stemning, en dyb og inderlig klage, men fra modsatte udgangspunkter. Ligeoverfor vennens død fremstiller han sig som hærdet mod sorgen, som filosofisk overlegen og rolig:

Her traf han mig, her i mit fulde hjerte
fandt jeg den dødelige pil!
kun skrækkelig for børn, kun følt af dårer!
ser mig forsagte! ser om spildte tårer
vanære mig! jeg fandt den uden smerte
og måler såret med et roligt smil.

Han kæmper med sine tårer, men søger at trænge dem tilbage ved mindet om den afdødes sjældne egenskaber, indtil de tilsidst overvælder ham og bryder igennem alle trøstegrunde og betragtninger:

Syng højt! — men hjertet smelter, tåren flyder
og harpen falder af den svage hånd!

Sangen over den tabte veninde begynder, hvor denne ender:

O forskån mig, vise dåre,
træt ej længer med naturens røst!
denne tunge hede tåre
er mig mer end al din kolde trøst!
Ak, jeg elsker denne smerte,
denne nat, hvorfor du vil befri;
mit beklemte, fulde hjerte
lindres ved den gråd, det smelter i.

Han kender alle trøstegrunde, dødens uundgåelige lov og opstandelsens håb:

men den bange tåre rinder
og en dråbe skjuler himlens pragt! —

De øvrige digte, som her skal omtales, er rettede til endnu levende personer af hans nærmeste kreds.

Det ældste er skrevet i Schleppegrells stambog, 31. Maj 1772, og øjensynlig fremkaldt af vennens afrejse efter et besøg i København; det skildrer «håb og erindring» i modsætning til det samtidige øjeblik og er et af de tankevægtigste digte i vor literatur.

«Hold på dit nu, min sjæl!» begynder digteren; stands det flygtige øjeblik, således som det nu er givet dig, fuldt af lykke, — det er uvist, om du får noget lignende. Men idet han da vil gribe det og holde det fast, er det alt forsvundet, bortrevet, opslugt:

dit store øjeblik — hist se det svømme,
et ubemærket gran
blandt millioner, blandt de ældste drømme,
i intets ocean!

Og medens han tænker på dette, hvor aldeles den nærmeste fortid alt er uigenkaldelig forbi, «bortsniger ti tusind andre sig»:

Mød, stands dem! — men de glide, smutte, bruse,
fly, storme, lyne bort!
selv til at ses, at nævnes af min Muse
er glædens liv for kort.

Således står mennesket midt i tidens larmende strøm, kun det kommende og det forbigangne kan han få øje på:

ak, det minut, som var betroet at bære
vor rigdom i sit skød,
èr først, når det skal holde op at være:
dets fødsel er dets død!
det smiler, når det sendes af alfader
betynget til vort bryst,
det nærmer sig — og flyr og efterlader
kun skyggen af sin lyst.

Således er da håbet og erindringen i virkeligheden de eneste veje til at træde i forbindelse med det evige; kun i dem har vi den sande og glade lykke, og dem vil derfor digteren anråbe:

thi ak, mit hjerte higer efter glæde,
højt slår det, svulmende
mod lyst, mit øje frygter for at græde.

Han skildrer nu de to åndsevner i mægtig gribende billeder:

Selv dybt i mulm, nedtrykt af himlens vrede,
skal dog mit høje råb
fremkalde dig af natten, og tilbede
din salighed, o håb!

Og om erindringen hedder det:

Erindring! hekatomber skal mit hjerte
med lovsang bringe dig!
Skøn er du, stor, din sølvgrå tinding pryder
glans af den evige;
du håbets moder, du, og du tilbyder
Kerubers følelse!
men tryg, men elsket som vort ildsteds skygge,
kendt som en moders røst,
men mægtig er din glædes lyd, vi bygge,
vi hvile ved din trøst.
Og bygge vil jeg — templer i min hytte,
trofæer i min vrå,
og for ved dem skal på en dorisk støtte
den nøgne sandhed stå!

Sorgens og glædens, andagtens, begejstringens og nydelsens øjeblikke vil han samle i sin erindring som en gylden skat, hvis enkelte mønter og smykker han tager frem til betragtning i stille timer:

O gyldne øjeblik, hvor skønt, hvor vægtigt,
hvor stort, hvor fuldt af gud;
og dette, vil jeg råbe, hvor almægtigt
forkynder det hans bud!
. . . .

O sjældne skat! fler vil jeg finde præget
af muntre barders lyst,
og disse vil jeg smilende, bevæget
tit trykke til mit bryst:

hint varmt endnu ved smil af dydens datter,
hint ved fortrolig klang
af Bakki våben, hint af Rabners latter
og hint af Klopstoks sang;
og hint — og hint — hvi sitrer du, min læbe
hvi døde glædens lyd?
og hint — hvi vælte tårer frem og stræbe
at røve mig min fryd? —

Og som øjeblikke af den højeste nydelse fremskinner da de, i hvilke fortrolig vennesamtale varmer hjertet, således som i samlivet med Schleppegrell. Deri hviler nu erindringen — og håbet.

Fra det følgende nyår er det i det foregående omtalte digt til Evalds moder. Det blev først trykt af Rahbek som skrevet i en datters navn, men er i øvrigt bevaret i den oprindelige stærkt rettede koncept, hvis forskellige læsemåder af ham er meget uheldig sammensatte. Har man først opgivet den fordom, at der var et koldt forhold mellem digteren og hans moder, vil man ikke kunne nære tvivl om at digtet jo er skrevet i hans eget navn og et varmt udtryk for den dybe kærlighed til sin moder og velgørerinde, som lå på bunden af hans sjæl.

Digteren begynder med at opfordre sin sanggudinde til at anslå fine og svage toner for at skildre det spæde barns halvbevidste liv:

udfind en stræng, hvis sitrende
er mægtigt som den bange tone,
hvormed de angrende forsone
den mindste overtrædelse!

Derefter skildrer han barnelivets uskyld og sorgløse tillid og vender sig så til sin moder, som strøede hans vej med roser, medens hun fjernede dens torne. Hvorledes kunde det gå til, at hun blev hans moder, at hun drog ham frem af natten til liv og glæde? Digteren nedsænker sig her, hvor han står overfor tilblivelsens

gåde, i et mystisk dyb af anelser: han ser utalte muligheder af sjæle, som venter på liv; da vågner «den moderlige kærlighed», opsøger ham, netop ham sin søn, i natten og undfanger ham til liv:

O du, mit intets tro veninde,
hvad var jeg, da dit varme bryst
oplivede mig til at finde
det første gysende af lyst?
hvor var min sjæl, o elskte, síg,
o du som fødte mig med smerte,
fortæl, hvor lå jeg, da dit hjerte
med stærke slag opvakte mig?

Ak hvilket rædsomt mulm omspændte
min sjæl og bandt min fantasi,
før dine rene luer tændte
det første glimt af lys deri!
jeg sank i nattens evighed,
i Kaos — langt fra glædens dage,
da drog din stråle mig tilbage,
o moderlige kærlighed!

Oplys mig da, min sjæls vejleder,
oplys mig, hvi du valgte dèn
blandt myriader muligheder?
hvad var jeg, at du blevst min ven?
Gnist af den herlige, — og du,
dens helligdom og dens præstinde,
lær mig hvormed jeg kunde vinde
din yndest, før jeg var endnu.

Fortæl, hvordan det kælne hjerte
blev hårdt og turde ruste sig
mod dødens frygt og dødens smerte
og kæmpe for at frelse mig!
hvorledes blev mit liv din lyst,
vís mig den underlige kæde,
du som opelskte mig til glæde
med blodet af dit ædle bryst!

Men han kan ikke værdig besynge moderkærligheden:

Dog nej, du genskin af den høje,
du mødres ømme følelse,
din stråle blænder støvets øje,
dit svælg opsluger tankerne!
min sjæl har målt Orions vej
og fulgt med vredens røde stråle,
afgrunden kan min tanke måle,
men dine grænser når den ej!

Hvi sitre da de fulde læber,
hvi ruste de sig ud til sang?
hvi svulmer harpens lyd og stræber
at nå din stråle med sin klang?
o følg mig Muse, føl og ti; —
er ikke det, mit hjerte finder,
for højt for Pindi sangerinde,
for stærkt til konstlet harmoni?

Ej heller har jeg sang til eder,
I spæde, I fortryllende,
ak I forsvundne saligheder,
min barndoms ædle prydelse.
Hvad farve skal du skildres med,
du dyd som kun en moder lærte
vor sjæl, du bøjelige hjerte,
du rødmende uskyldighed?

Han vil mindes hendes kærlige ord, hvorledes hendes «søde, rene, vise læbe» lærte ham vejen til den sande lykke og advarede ham for de truende farer. Han vil takke hende for hvad hun endnu daglig gør imod ham — det er en genlyd af algodhedens røst, som overvælder ham og tvinger ham til at tie. Og han ender da med at bede hende om selv at være hans tolk, således som hun lever i hans hjerte og hans bønner:

Du som forvanlede min smerte
til slummer og til håb om lyst,
fortolk du selv mit fulde hjerte,
læs din erindring i mit bryst!

Dèr, elskte, som jeg ånder ved,
min tro, min eneste veninde,
dèr skal du se dig selv og finde
et genskin af din kærlighed!

Og den alvidende skal mærke
mit suk og agte på min bøn,
han den algode, han den stærke,
han være selv din store løn.
Hans nåde give, at du må
med glæde sildig se tilbage,
med tak erindre disse dage,
hvis kreds vi nu begynde på.

Hans arm skal genne frygt og fare
og tvivl og kummer af din vej,
hans visdoms stråle skal advare
dit fodtrin, at du snubler ej!
men når du mættes af en sød,
en rolig, høj og æret alder,
da byde nåden, at du falder
i dens harmhjertigheders skød! —

Et par uger efter dette digt er et stambogsblad til Abrahamson skrevet (15. Januar 1773). Det er en udvikling af den gamle filosofiske sætning, at den vise overalt er lykkelig og uddrager det bedste af alt hvad der omgiver eller hændes ham. Begyndelsen er her det heldigste og indeholder alt hele digtets hovedtanke:

Tre ting, — o skærp mit syn, Kalliope!
tre sjældne under ønsker jeg at se:
den dråbe i Neptuni salte skød,
som solen greb og ikke gjorde sød;
det bitre blomster, som en vittig bi
forgæves søgte kraft og honning i;
og så den gift, hvoraf den vises bryst
ej tilbereder dyd og salig lyst. —

I det følgende forår kom Evald til Rungsted og her skrev han, rimeligvis i sommerens løb, den berømte sang om Rungsteds lyksaligheder, rettet til hans moder-

lige veninde, Ole Jakobsens hustru. Det vil være overflødigt her at gennemgå den i det enkelte; den som overhoved har interesse for Evald vil kende dens bløde tonefald og de vidunderlig skiftende billeder, som fører os fra naturens og havets skønheder til den lidende digtersjæl, der får lægedom af dem og undfanger herlige sange, rigere og rigere, alt som han skrider frem, indtil sangens gudinde lægger ham de udødelige ord på læben:

lyksalige digter,
som glæden indbød til sin hytte,
til venlige pligter,
til frihed som dyder beskytte!
Keruber fornemme
hans dristige stemme,
og himle forsamles omkring ham, og lyst
udbredes i menneskets bryst!

Og så vender han sig til sin veninde, der forstod hans sorg og kummer så vel og forstod at lindre den med sin varlige hånd: kan hun også dele hans glæde?

Men du, som alene
fremkaldte den lyst af min smerte,
síg, kan min Kamene
udbrede sin fryd i dit hjerte?
o, síg mig, veninde,
kan sangens gudinde
med smeltende toner belønne det skød,
hvoraf min lyksalighed flød?

Rimeligvis forstod hun ikke til fulde, at det var århundredets største digter, som her nedlagde en af sine ypperste sange til hendes ære; men vistnok forstod hun den ånd, som talte ud af digterens mægtige ord, og den tak til hende, som han vilde udtrykke.

Overfor denne «ode» bliver digtet til «datteren i huset», Anna Hedvig, skrevet samme sommer, stillet stærkt i skygge. Og dog er det et skønt og ædelt udtryk for den klage, der for Evald måtte være uadskillelig

fra al forhøjet livsbevidsthed, og som især måtte trænge sig frem når han stod overfor en ung, smuk og livsglad pige, som viste ham søsterligt venskab. Intet under, at han skrev den sang, som hun havde bedet ham om, «da solen var overtrukken med skyer» og kolde vinde blæste ind fra søen; således svarede dagen til hans stemning. Han føler en storm i sit indre, savnets bitterhed, det brudte livshåbs efterårsvarsel, og han råber i sin nød til den unge pige:

Tal til stormen, at den tier,
dæmp dens røst, min Hedevig!
da skal høje harmonier
prise himmelen og dig!

Men strax efter tager han sig i det: disse toner er ikke for hende:

Dejlige, hvis ædle hjerte
svulmer af uskyldig fryd,
luk dit øre for min smerte,
fly min klages hæse lyd!
dig, hvis aldrig mørke øje
dydens himmel stråler i,
dig kan glæden kun fornøje
med sin egen melodi! —

Der haves nu ingen digte til personlige venner før de to fra årene 1776 og 78 til grev Moltke; men de er da også tilstrækkelige til at vise, om det ellers var nødvendigt, at både Evalds herredømme over sproget og hans tankerigdom havde holdt sig uforandret i de sørgelige år, som lå imellem. Oden «til min Moltke» er som bekendt holdt i det antike rimfri versemål, som her slutter sig så nær til den i mytologiske billeder klædte tanke. Digteren afviser først de tre slags digtninge, som henriver så mange: kampens, vinens og kærlighedens, — de er ikke for ham, om end deres genstand mægtig har fortryllet ham; han bliver kun skjald ved de «venlige

dyder», d. e. ved fredens idrætter, lige fra samtidens stormænd i Danmark op til Rolf og Balder og selve frelseren. Og til disse fredens stormænd henregner han også Moltke:

derfor, smilende dyders og frugtbar
visdoms flammende ven, o du jordens
elsker! derfor, min ædleste Moltke!
fylder du mægtig mit bryst og min harpes
sitrende stræng!

At påvise de enkelte skønheder i denne sang vilde være at gentage den, vers efter vers. Men den kan vel siges at høre til de bedst kendte af Evalds digte.

Fra en noget senere tid, broderens fødselsdag, den 6. December 1778, hidrører det andet digt «til min Moltke»: «Tro mig, Damon, vor sjæl har sit bestemte mål.»

Digteren udfører her den tanke, at det kun er lidet det dødelige bryst kan rumme af lykke og salighed. Snart mættes selv den umættelige og taber evnen til at rumme mere af sin glæde; den der vil overskride naturens mål, falder hen i livslede. Glæden er som en klar rislende kilde, der læsker vandrerens tørst, men ikke lader sig dæmme op eller standse uden at blive dorsk og usmagelig:

kun den glæde, som rask fandt sig en anden flugt,
eller frelste sig selv højt over dæmningen,
kun den snor sig endnu, ren som sit første væld
gennem dalen, et kært møde for vandreren,
sød og kraftfuld for hver, til han har slukt sin tørst.

Krøsus har måské ikke mere ud af sine gulddynger end hans mindste træl af en drakme; Alexander og Sokrates, hvis navne omgives af en evig glans, havde ej større glæde end deres hjerte kunde rumme:

tro mig, mangen ukendt, som fra sin hyttes dør
tavs udspreder idag dyd og velsignelser,
har et hjerte så fuldt, muligt så stort som de!

Dette fastsatte mål kan kun overskrides derved, at det ene menneske gennem venskab og kærlighed kan nyde det andets glæde; og således står digterens jævnaldrende, den ældre Moltke, hvis fødselsdag har givet anledning til digtet, med sin broder, til hvem det er rettet, som Pytias med Damon, og med sin hustru, den elskværdige Sofie Hauch. Tredobbelt er da hans lykke; thi selv har han det held at være en tapper, i krigen forsøgt soldat, hustruen er hans glæde og broderen hans fortrolige og åndsbeslægtede ven, ved hvis side han føler hvad Kastor og Pollux følte:

> da det modige par vandrede hånd i hånd,
> dobbelt stærk ved sin pagt, vejen til stjernerne!

Den fint tænkte og smukt gennemførte lykønskning, der samtidig er rettet til begge brødrene, ender med at hentyde til digtets udgangspunkt, lykkens rige gaver:

> ofte strømme din dag, herlig og blid som nu,
> ned fra glædernes væld! ofte opfylde den
> din udvidede barm, evig som nu, for stor
> til min læbe og til konstige harpers lyd! —

Over hundrede år skiller os fra Evalds lyriske digtning, et hundredår med den rigeste literære udvikling i vort land. Det kan ikke nægtes, at såre meget i den nu er forældet og at de fleste, selv af dem som går til den med god vilje, vender sig fra den uden dybere forståelse. Men lige så vist er det, at danske tilhørere atter og atter vil flokkes om Evalds sang og at det vil gentage sig til de seneste tider, at «alle som hørte hans smeltende harpe smilte og græd!» Hvad der kan være at udsætte på sproget og udtryksmåden, det opvejes rigeligt af disse digtes oprindelse, den tidsalder, i hvilken de fremkom, og den ualmindelige personlighed som frembragte dem. Den som i sandhed har øje for vort folks åndelige liv gennem tiderne, vil sande Årestrups varme ord:

På sengen skrev du det med tårer tunge,
men Poesien greb dit digt og sagde:
det er det bedste af den danske tunge!

Samtidig med udviklingen af den lyriske digtning går der hos Evald et alvorligt og frugtbart arbejde for den nationale ånds genfødelse. Han står her ved begyndelsen, i morgengryet til en ny dag; himlen rødmer omkring ham, livet begynder at vågne og kølige vinde står ind fra det tunge hav. Da dages det mere og mere; solen bryder frem og en tusendstemmig lovsang toner den imøde.

I denne forbindelse må Evald ses i sit historiske forhold til Holberg; de udfylder på en vis måde et århundrede i vort åndsliv. Der er en ikke ringe lighed imellem dem som forfattere, i deres dybe sædelige alvor og deres opfattelse af digtningens opgave overfor den enkelte og samfundet, dens direkte opdragende og vejledende magt; ligeledes i deres (for os) kejtede fremstilling af erotiske forhold. Men på dette fælles grundlag danner de en fuldstændig modsætning. Medens de i poetisk stemning er så forskellige som vel mulig, er også de emner, som de bringer på skuepladsen, af helt modsat art. Holberg fremstiller sin samtid og revser dens dårskaber og lyder; Evald griber det ædleste og bedste i sit folks karaktér og fremstiller det til efterligning.

Det var Holbergs udødelige gerning at føre vore fædre ud fra det mørke åndsforladte land, i hvilket det dengang sad fangen; som en anden Moses gik han foran dem og skilte havets bølger på deres vej. Hans gerning var en åndelig befrielse, og med sin tryllestav slog han vand af klipperne; men han evnede kun at føre sit folk ud i ørkenens frihed, til en ny lovgivning. Evald derimod

blev den Josva, som gik over Jordans flod, ind i det forjættede land; han førte folkets helligdomme tilbage til de steder, hvor patriarkerne havde ofret og stridt. —

Oldtidslivets genfødelse i vor digtning og hele vor folkebevidsthed er som bekendt ikke en enkelt mands eller en enkelt slægtalders værk; efter et århundredes forløb er den endnu ikke tilendebragt. Et mægtigt gennembrud fandt i den henseende sted med Øhlenschlæger, ligefra digtet «guldhornene» til «Vaulundurs saga», «Hakon jarl», «Helge» og «Nordens guder»; men ligeså lidt som det lykkedes ham at give et fuldt tilfredsstillende billed enten af gude- eller heltelivet, ligeså lidt havde han selv eller hans samtid ret i at glemme den mester, som alt en menneskealder tilforn havde fremtryllet skikkelser og genfundet toner fra vor fjerneste oldtid, der i sandhed og styrke ingenlunde står tilbage for hans egne. Ligesom en senere tid har måttet komme tilbage fra den fordømmelse, som skjaldens venner fældede over Baggesen, således vil den også blive nødt til at glemme de talrige forsikringer, som samtiden gav Øhlenschlæger om, at han sejrrig havde udført, hvad Evald forgæves havde attrået. Det er tilvisse så, at den yngre digters uforlignelige skaberevne mere end noget andet har gjort oldtidens heltedigtning levende for nutiden; han vil i den henseende bestandig vedblive at være digterkongen i Norden; men det må aldrig glemmes, at vejen forlængst var banet for ham, da han optrådte, og at Evald i sin «Balders død» havde nedlagt en selvstændig, lige så poetisk som dybsindig opfattelse af oldtidslivet.

Medens Øhlenschlæger udfoldede de utallige billeder af Nordens sagnrigdom og bagved dem søgte tanken om en evig modsætning mellem godt og ondt, og medens Grundtvig fastholdt og uddybede denne tanke, opfatter Evald det nordiske helteliv nærmest som en lidenskab

for kampen, fremskyndet og tillige holdt tilbage af æren. Bagved det står de evige magter, som styrer skæbnen og drager mennesker og guder i fordærvelse. —

Der kan ingen tvivl være om, at jo Evalds opmærksomhed først er bleven henledet på vor oldtid af Gerstenberg, der indførte gudernes navne i sine tyske digte; Klopstok optog strax det samme. Men Evald fandt hos disse digtere intet af det, som han senere nedlagde i «Balders død»; det var ikke stort andet end navne og talemåder. Vi har målestokken i «Rolf Krage», som Klopstok gjorde sig til af at have «aflokket» Evald; emnet er nordisk, men hele ånden og tonen er samtidens. Og dog var digteren her nået hen til den kilde, af hvilken han skulde øse sine fremtidige emner, Saxes historie. Han elskede senere dette stykke frem for mange andre, og grunden var vistnok den, at han her havde fået det første stærke indtryk af Saxes vidunderlig levende fortælling om hin fjerne heltealder. I den fandt han da også netop de skønneste partier, når han senere skrev om Frode, Helge, Balder og Hamlet, på samme måde som Øhlenschlæger opdagede perlerne i Edda og de islandske sagaer.

Evald var ikke fremmed for Eddaernes gudelære, således som den dengang (1771) blev fremstillet af Suhm i bogen om Odin; han tilegnede sig også dens vigtigste skikkelser og dens grundtanker. Men med et rigtigt blik for den digteriske virkning valgte han til sit syngestykke Saxes fortælling om halvguden Balder frem for myten om den lyse gud. De senere forandringer af Carstens har vel tildels udslettet det oprindelige præg og blandet myten ind i sagnet; men dette bør vi ved bedømmelsen af Evalds digterværk se bort fra som en forvanskning af den oprindelige idé.

Sagnet om Balder, således som det er opbevaret hos Saxe og benyttet af Evald, har en tragisk grund-

tanke: halvguden beherskes af en håbløs kvindekærlighed, som bringer ham til at glemme hensynet til sin værdighed og krigerære; idet han da støder sammen med en lykkeligere medbejler, Lejrekongen Hoter, går han til grunde. Der indvendes herimod, at det er en vilkårlig «skæbne», som griber ind i handlingen, men dette har i virkeligheden intet på sig. For oldtiden flyder skyld og skæbne sammen, og en oldtidsdigtning kan ikke frigøre sig for noget tilsvarende, hvis den skal minde om sin oprindelse. Vel fremsættes det da også af Evald som Mimers spådom og som en forud bestemt skæbne, at Balder skal dø, når han hildes i en håbløs kærlighed; men dette bliver dermed ingenlunde til en blot udvortes skæbne. Således som digteren skildrer hans kærlighed, røber den en svaghed i halvgudens karaktér, der med fuld føje betegnes som en tragisk spire. Balder håber imod håb; han må sige sig selv, at Nanna ikke bryder sig om ham, og det meddeles ham kort efter, at hun tværtimod elsker Hoter; men alligevel nærer han sit håb ved gøglebilleder; hver gang han bringes ud af sine drømme vender han tilbage til dem efter kort tids forløb. Derved har digteren peget på et mere almindeligt karaktértræk: det ideelt anlagte menneskes svaghed overfor virkeligheden, den digteriske tilbøjelighed til at lægge tingene til rette for sig på trods af kendsgerningerne.

Således hviler «Balders død» på en ægte tragisk grund i oldtidens betydning; denne Balder, således som han fremstiller sig fra det første øjeblik af, en halvgud med overnaturlig styrke og adel, men hildet i sin lidenskabs forhåbninger, må gå til grunde. Men denne tragedie får en meget forhøjet interesse ved de magter, den sætter i bevægelse. Balder er Odins søn og som sådan genstand for Lokes had, og denne svigefulde ånd sætter alt i bevægelse for at lade tildragelsernes onde spirer komme til udfoldelse. Imod ham står Tor, der

søger at standse dem ved at påkalde halvgudens æresfølelse og hensynet til Odins og alle Asernes sorg; men han er afmægtig mod den voxende lidenskab. Hoter og Nanna er skildrede så godt som Evald formåede det, som den ærekære og elskende helt og den ømme ængstede pige; det meste heraf er uden synderligt værd, i tidens smag, ha-stemt og vidtløftigt.

Handlingens interesse og det ejendommelig nordiske i digtningen ligger i Balders forhold til Loke og til valkyrierne; det er udelukkende disse optrin, som gør «Balders død» til et monumentalt værk i vor literatur. Loke er skildret med sandt mesterskab. Han optræder som bjergfin, der giver begge medbejlerne underretning om hvad de ikke hidtil har vidst og derved hidser dem imod hinanden. Da Balder forlader ham, rasende over Hoters lykkelige kærlighed, udbryder han i fryderåb over at hævnen på Odin er nær:

Højt brøler alt den unge gud af marter.
Hør Odin, hør din elskte søn, han hyler!
forsøm dig ikke, nyd hans røst og føl den!
. . . .
Snart, Odin, snart forstummer han, den elskte!
snart mister du din Balders syn for evig,
da falder ordenen til dig at hyle.
Tyran! den kommer, hævnens dag, den kommer,
gengældelsens for længe ønskte time.
Hvor længe søndersledst du Lokes indvold
og trampte frækt hans afkom under fødder!
Hør Hel og Fenris ulv og Midgårds ormen!
de hyle! hør dem dag og nat udbrede
din grusomhed med græsselige stemmer!
hver af dem var en gud og skøn som Balder,
nu jorden, himmelen — mig selv til afsky,
uhyrer, koblede med mørkets lænker!
ha, timen kommer, hævnens sene time!
alt blæste jeg i krigens horn: til kampen,
I høje guder, op at frelse Balder!

Til Hoter kommer han som ven og kalder sig «Vanfred»; da solen stiger op over himmelranden, må han fly til underjordiske steder:

Dog skal jeg ej forlade dig. Her har du
et horn, og når din nød er størst, da Hoter
da stød kun stærkt deri og råb mod vesten
tre gange højt på Vanfred, Vanfred, Vanfred!

Som skæbnens, kampens og dødens møer optræder nu de tre valkyrier, blandt hvilke Rota er den grummeste; de sange, som digteren lægger dem i munden, er bekendte som nogle af hans mest fuldendte vers ved deres malende kraft:

Over bjerg, over dal
over brusende søer
utrættede svinger
valhalliske møer
de blodige vinger:
døer, kæmper og døer!
er det budskab de bringer.

Ej sottesengs kval,
ej hunger, — ej fængsel, —
men heltenes længsel,
men banesår bringer
valhalliske møer,
over bjerg, over dal,
over brusende søer
på blodige vinger!

Og de overbyder hverandre i grumme billeder:

«Der er død på min læbe.»
«Mine øjekast dræbe.».
«Der er ild i min harm.»

Hvo lever på jorden,
som trodser vor arm?
vor røst er som torden.
De stærke fornemme
med rædsel vor stemme,
når kampen er varm.

«Den svirrende lyd
af blinkende spyd
er min eneste fryd.»

«Den døendes røst,
det rallende bryst
er min kæreste lyst!»

«De hvinende skrig
ved kæmpernes lig,
de mætte først mig!»

Døer, kæmper og døer!
Over bjerg, over dal, osv.

Idet de våbenklædte piger meddeler hverandre, hvad der har ført dem til denne udørk, viser det sig, at Loke i forskellige forklædninger har fristet dem til at skaffe Hoter ualmindelige våben. Den første så Lejrekongen legende kaste sit spyd, efterat have prøvet sine andre våben; det blev hemmelig grebet af den underfundige gud, som leende forsvinder i afgrunden med det. Af harme opsøger valkyrien et andet spyd til kongen; hun giver det «stormens fart og kraft at fælde hver kæmpe, som det når». Den anden så Hoter værge sig mod en ulv, som ligeledes forsvinder i dybet med hans spyd: «men dybt i skoven blev hørt en hylen som af tusend ulve»; — opirret herved tænkte hun på at give ham en stang af stål «og lagde lynild og troldes død i spidsen». Den tredje valkyrie, Rota, har set guden Tor i sin vrede:

som når stridsmænd slumre
og vækkes pludselig til tusend farer
af skjoldes brag og blandte skarers tummel:
så fór han op og råbte, da han så mig,
— og skrækkelig og hul som havets bulder,
som skovens suk i nattelige storme,
så var hans røst og lyden af hans anråb.
«Hvad?» råbte han, «du her, du kampens Rota?
hvem søger du, hvor ubestegne klipper
indhegne fred? hvem skal du, sendt af skæbnen,
indvie? — hvi så-tavs, du Valhals datter?»

Hun véd intet; thi nornen sender hende uden at gøre rede for hendes ærende; imidlertid aner hun store tidender:

> dog sitrede det spyd, hvormed jeg hilser
> på kongerne, det skjalv ved solens opgang;
> og i min arm er døden tung, det véd jeg.

Også hun har set Hoter miste et spyd og bringer nu et andet, fordum skåret af et ensomt træ på en offerhøj. —

I et senere optrin søger Tor forgæves at rive Balder ud af det næt, hvori han har hildet sig; han fremmaner billedet af de farer, som truer ham i den håbløse kærlighed. Også han fortæller om sit møde med valkyrien:

> Rota,
> hun som indvier kongerne til Valhal
> er her, hvor aldrig våbens bragen hørtes.
> Forfærdet så jeg kampens stovte datter,
> mørk stod hun over klippen, svøbt i tåge,
> og dødens fugl, den sørgelige ugle,
> sad klynkende på hendes brede skulder. —

I den tredje handling opfyldes skæbnens bestemmelse. Hoter, som er bleven overvunden men skånet af Balder, kalder i sin vånde på Vanfred og fristes nu af denne til at prøve en ny kamp med et våben, som er hærdet i Nastronds flammer. Det er den gren, om hvilken der forlængst er spået, at den alene skal kunne fælde halvguden. Alt i første handling siger Tor til Balder:

> «Du vedst der gror et træ, som intet øje
> endnu har set, i nattens tavse dale;
> det har en gren, som, når den først er hærdet
> i Nastronds ild, kan dræbe dig.»
>
> «Det véd jeg.»
>
> «Det vedst du, ven? og er det kun en slummer,
> et flygtigt blund, en venlig drøm om kampe,
> som spyd besvangres med i Nastronds flammer?
> ha den, det fælder, vågner ej i Valhal,

nat, evig nat skal fængsle ham, og mørke
skal skjule ham for mennesker og guder:
ej Odins gæst — Hel bliver du til bytte,
vor fjendes rov.»

Nu har nornen ladet valkyrien finde grenen og Loke lader Hoter blive vidne til, hvorledes den tildannes. I en bjerghule, som oplyses af flammer, der slår op fra dybet, går de tre kvinder omkring spydet som hærdes i ilden; de synger:

«Buldrende brøle
Nastronds flammer;
dybene føle
Valhals mø.»

«Svovlede lue,
hvem tør du true?
synk og adlyd!»

«Giftige flammer,
hærder et spyd
for Valhals mø!»

«Den, som det rammer,
han skal dø!»

Så, det er nok! nu skal dets røde spidse
afkøles her. Nu vender kredsen aved!
og som vi gå, så gå dens liv tilbage,
som spyddet når! som Nastronds gnister slukkes,
så skal dens liv forsvinde, som det sårer! —

Det kommer nu til de sidste afgørende optrin, i hvilke Hoter får spydet og af Loke overtales til at bruge det, medens Balder fremtvinger et endeligt svar af Nanna. Han driver hende fra udflugt til udflugt, indtil hun omsider standser ved at bekende sin kærlighed til Hoter, den mand, der udmærker sig så meget —

«og han er stor blandt konger, han behersker
de danske!»

«Nanna, jeg er mer end konge.»

«Og var du gud, så vil jeg kun min Hoter!» —

«Endog forkastet, hører det, I himle,
endog forkastet skal jeg elske Nanna!»

Dermed har da halvguden beseglet sin skæbne; Rota viser sig, ledsaget af dødens fugl, og mærker ham med sit spyd:

«til kamp, min ven! til sår og fald og mørke!»

Skildringen af dette fald er lige så lidt som de fleste andre optrin udført med den virkning, som vi nu kræver af en dramatisk handling; digterens genialitet er strængt begrænset til skildringen af de ægte nordiske karakterer. —

En fyldig genfødelse af det nationale i et folks kultur vil ikke nøjes med at søge tilbage til dets tidligste historie og de i dets sagn nedlagte idealer, den vil også gå til nutidens folkeliv og dettes ejendommeligheder. Man kan vel endog sige, at det ene uden det andet giver et énsidigt billed, medens først begge i forening viser os folkets sande natur. I sagnet og de fjerne historiske minder har folkeånden ligesom frigjort sig for virkelighedens indsnævrende bånd og fremstillet, hvad den ansér for det ypperste og mest attråværdige i menneskelivet; men en énsidig fordybelse heri fører let til en miskendelse af det virkelige livs betingelser og krav. På den anden side tabes let ved en stadig fordybelse i nutidens, særlig almuens liv, der synes kun at melde om virkelighedens utallige knugende bånd, blikket for det, som ligger på bunden af folkets karaktér, dets kun halv bevidste eller helt ubevidste længsler efter et højere, friere og fyldigere liv, som det giver sig udtryk i dets sagn og sange. Når på den ene side Øhlenschlæger med sin rigdom af ideale syner fra Nordens fortid, og på den anden det store tal af realistiske

forfattere med deres naturtro skildringer af samtidens folkeliv, hver kun har opnået en så begrænset virkning, så ligger grunden vistnok nærmest i denne énsidighed, der ikke blot trætter sindet, men kommer til at mangle det virkelige folkelivs dybde og fylde. Og når derimod Grundtvigs navn og personlighed har fået en så enestående betydning i det nationale livs udvikling, da er det først og fornemmelig derved, at han på samme tid har givet de historiske idealer et så stort råderum og har forstået at sætte sig i forhold til samtidens mennesker, som de er og som de lever med en dunkel trang til at delagtiggøres i dem, uden i det daglige liv at bære det til skue.

Johannes Evald, der står som banebryder for genoptagelsen af de historiske helteskikkelser i vor digtning, var da også den som først med en forstående kærlighed søgte at sætte sig i forhold til den danske almue og at kaste poesiens skær over dens liv og daglige færd. Vi har alt set, hvor ivrig han hele sit liv igennem syslede med iagttagelser af jævne folks måde at være og tænke på. Han søgte at lægge det således til rette for sig for at opstille den påstand, at man lærer langt mere af det daglige livs stadig tilbagevendende træk end af historiens sjældne undtagelser; men lige så ofte tilstår han, at han selv aldrig fandt behag i hverdagsmenneskenes brede landevej, men af sin fyrige natur tilskyndedes til at opsøge de smale ubefærdede stier. Hans egne forklaringer er dog som oftest kun lidet tilfredsstillende; men hvad der ligger åbent for beskuelsen er den dobbelte trang i hans indre til at beundre det store og ualmindelige og til samtidig at søge forståelsen af det ringe og oversete, særlig landalmuens, for de dannede som oftest helt utilgængelige tankeliv. At han her som i folkets ældste historie stødte på det dansk-nationale i sin mest ægte form, var ham neppe

selv klart, men er des mere indlysende for eftertiden, som kan oversé både hele hans egen livsgerning og dens eftervirkninger i de følgende slægtaldre.

Det blev en lykke for Evald, som måtte tilbringe så mange år af sit korte liv blandt jævne folk, at han kunde øse så megen lærdom af denne omgang; den dannede en gavnlig modvægt mod det ha-stemte i hans karaktér, eller rettere i samtidens højere åndsdannelse. Almuens enkle liv flød ligesom sammen med den natur, der omgav ham, og virkede som den, dæmpende hans lidenskaber, dulmende hans smerter og stemmende hans sind for de blidere følelser og tanker, som efterhånden vandt herredømmet i hans digtning.

Men var det en lykke for Evald, at han således kunde hengive sig til naturens og folkelivets påvirkning, så var det en lykke for vor digtning, at denne natur var Øresundets kyst. Her havde han skovenes fred, markernes rigdom og havets evindelig skiftende skønhed; frem for alt dette sidste.

Intet andet i Nordens natur kan lignes ved havet; medens dets uforlignelige glans fryder øjet, fylder det øret med sin mægtige røst og brystet med sit friske pust. Det utrættelige i bølgernes leg og det ubegrænsede i deres vandring ud over synskredsen drager sindet med sig og vækker tusende drømme og længsler. Oldtidens digtning, der er så fattig på udtryk for naturens skønhed eller storhed, har ikke helt kunnet fortie den virkning, havet måtte øve på vore forfædres hårde sind. Idet skjalden Tjodolf fra Hvin fortæller om kong Yngvars død i Østerleden og hans højsættelse ved søens bred, udbryder han:

«og havet sjunger sin jættesang
den svenske konge til gammen!» —

Havet sang også sin jættesang til gammen for digteren i Rungsted og Søbækhus. Da han senere sad i

sit ensomme sygeværelse i hovedstaden, gengav han sangen således, som ingen tidligere eller senere digter har mægtet det. Det blev hans sidste berømte værk, «Fiskerne».

At dvæle ved dette stykkes fortrin og mangler som syngespil vilde være ørkesløst; anlæget og handlingen er svag, tildels udramatisk og trættende. Men det, som giver stykket sin betydning, er skildringen af havet i sit mangeartede forhold til mennesket, særlig os danske. Også skildringen af den befolkning, som er stillet overfor elementet i kamp og stille er ofte fortrinlig og greben ud af livet, om end tidens mangler og digtningens uudviklede standpunkt her også i mange måder gør sig gældende.

Mindst lægger digteren vægt på at skildre det milde og smilende ved havet; handlingen gav ham ej heller anledning til det. Det kommer dog frem i den mærkelige omdigtning af folkevisen om Agnete; «Liden Gunver vandrer som helst i kvæld — så tankefuld»; i få ord føres her den drømmende søs fortryllelse frem for os:

Liden Gunver meder med silken-snor
 ved havets bred; —
da hævedes bølgen og vandet fór
 så bradt afsted;
skøn havmand sig op af vandet skød,
 beklædt med tang,
hans øje var kærligt, hans tale var sød
 som harpers klang!

På lignende måde bryder venskabspagten mellem fiskeren og havet igennem de ængstede kvinders sang i stykkets begyndelse:

Livets rige kilde,
moderlige hav!
skal da kiv og vrede
i dit skød tilrede
dine fostres grav?

Lad vort suk formilde
din og himlens harm!
o hold op at trættes,
at vi trygt kan mættes
ved din elskte barm!

Og atter i slutningen, i Knuds sang:

O elskte hav, din ånde tænder
sin raske gæring i vort blod,
din bølge hærder bryst og hænder,
din luft udvider håb og mod.
Du Nordhav, du vor ros og lyst,
du sprudler ild i danskes bryst!

Med endnu større mesterskab forherliger han dog det oprørte hav. Strax de første ord maler bølgernes opløb og brydning ind mod stranden og stormens larm hen over dem med en anskuelighed eller rettere med en tydelighed for øret, som man neppe skulde tro mulig:

Trodsige og vilde
brøle bølgerne;
nattestormen svinger
tung de våde vinger
blandt de skummende! —

På lignende måde skildrer Anders regnstormen over den oprørte sø:

Tæt over havet svæver
en rad af tunge skyer, forfulgt af stormen;
for ved sig piske de Nordhavets bølger,
som trodsig vilde sprudle damp, og blande
forbitrede den hvide fråd med regnen.

Det er dog især menneskets kamp med elementet og de forskellige stemninger, den fremkalder, som aflokker digteren de fyldigste toner.

Den første kamp gælder det daglige brød. Den gentages dag efter dag, snart som en leg, snart i alvor og med døden for øje. Kvinderne ængstes og anråber forsynet, medens stormen voxer og sætter alt i bevægelse. Men vi føres hurtig hen over dette til den alvorligere

kamp, i hvilken det gælder de skibbrudnes liv. De kække mænd, som ikke vilde vove sig ud efter et tabt bundgarn, deres hele rigdom, bestemmer sig efter nogen betænkning til at vove et forsøg på at redde de ulykkelige, som svæver over den åbne grav. Den berømte «sextet», i hvilken ordskiftet fører til denne beslutning, må have været af en gribende virkning på de samtidige, der var så lidt forvænte med hensyn til versets konstige slyngninger i sangen; for os er især de enkelte tanker, som kommer til orde, af betydning:

«Endnu kan jeg høre,
hvor ængstlig de råbe;
mit gysende øre,
mit hjerte fornemmer
de hvinende stemmer,
som stride mod braget
af himmel og hav.»

«Ak hjertet må bløde!
hvad kan de da håbe,
som tårer kun møde
fra hjælpløse bredde?
ak intet kan redde!
hver ser nu i vraget
sin jord og sin grav.» —

«Ak han, i hvis hænder
et hav er en dråbc,
han ene kan redde
det liv, som han gav!»
. . . .
. . . .
«Tænk, at det gælder om
menneskers dyre liv!»
«Ven, har du mod, så kom!»
«Er jeg dig kær, så bliv!»
«Ti dog, o elskte ti!
glem det, som frygten spår,
glem, at det forestår,
tænk, om det var forbi!»

«Himmel, ak om vi nu
roede med sejer hjem
og havde reddet dem!
Fader, hvad siger du?»
. . . .
«Den gud, i hvis hænder
et hav er en dråbe,
hans miskundhed redde
det liv, som han gav!»

Selve redningsforsøget får ligeledes sit udtryk i sang; hver linje i den bærer præg af sin digter:

Fiskerne (på stranden):

Havets mægtige betvinger,
tal til bølgen i din harm!
almagt, grib orkanens vinger
med en vældig udstrakt arm!

Folkene (i båden):

Lige slag! — dvæl ej længe!
seje tag — danske drenge!

Fiskerinderne:

Bøj, du livets milde fader,
bøj dit øre til vort skrig!
byd, at håbet ej forlader
dem, som håbe kun på dig!

Ejendommelige og grebne ud af livet, om end neppe brugte ved slige lejligheder, er søfolkenes korte taktfaste udråb ved årerne:

«Alle mand, — rask og lige!
for mit land, for min pige!»

«Stærke tag! Danmarks krone!
Danmarks flag! Kristians trone!»

Hver som jeg! nidding svige
sømænds leg, — alle lige!»

«Sømænds lyst: verdens riger!
Sjællands kyst! Hornbæks piger!»

«Nok et strøg! sømænds glæder:
slæb og spøg, kamp og hæder!»

«Frisk i land! sejer lønner!
alle mand! Danesønner!»

Hermed er digteren da gået over til at forherlige selve sømandslivet, hvis dristige kamp for en eventyrlig lykke jo måtte tiltale ham i så høj grad. I samme ånd er de to «arioser» skrevne; den muntre sang:

«En sømand med et modigt bryst
kan aldrig fattes penge!»

og den ikke mindre ypperlige nidvise:

En bonde ser fra ploven
den mørke tordensky,
strax tror han ræd og doven,
nu er det tid at fly.
Hans kvinde breder dugen
og ser så hjerteglad,
hvor godt, hvor trygt og slugen
han sidder ved sit fad.
Han æder, mens han årker,
så får han sig en rus,
han strækker sig og snorker
ved siden af sit krus.
Så glad kan nu den kvinde
ty til sin varme krog:
den trodser alle vinde,
som bjergede sit skrog.

Og her når da også syngestykket og Evalds hele lyriske karaktérdigtning sit højdepunkt, idet sømandslivets poesi mødes med heltedigtningens idealitet i den «romanse», som er bleven vor uforgængelige nationalsang. I et ordskifte udbryder Knud: «Ha, tro mig, det er herrefærd til orlogs!» hvorefter han istemmer sangen til de danske orlogsheltes pris: «Kong Kristian stod ved højen mast.»

At netop denne sang, båret af en storladen melodi, er bleven vor folkesang frem for nogen anden, er til-

visse mere end et tilfælde. Det er vor første og største lyriske digters mest nationale digt. Det er et udtryk for den i hele folket levende stolthed over søkrigenes hæder, og idet han lægger det i munden på en nutids sømand, kommer han uvilkårlig til at nævne de nærmest liggende navne, helte hvis minde endnu levede hos alle og var udtryk for hvad alle anså for stort og ærefuldt. Og at Evald selv følte, hvilken betydning denne sang havde i hans digtning, i hvilken grad han her havde havt lykke til at give sig selv i sin højeste stræben, fremgår noksom af det betegnende træk, at han på foden af det blad, på hvilket sangen er digtet, har beregnet, hvor gammel han i dette øjeblik var; — han var lidt over 35 år, «vejens midte», som Dante kalder det. Mon han tænkte på sin nære død? — eller mon ikke snarere lykkelige drømme om et langt liv og nye udødelige sange fremsteg i hans sjæl ved klangen af de malmfulde vers! — Det blev i virkeligheden hans sidste, som det i en vis henseende var hans ypperste digtning!

ANMÆRKNINGER OG HENVISNINGER.

I. Hjemmet. 1743—62.

Bøger og afhandlinger om Evald:

Fr. Münter, Efterretninger om J. E. levned, i Dansk Musæum 1782, Juniheftet, s. 680—700.

A. Øhlenschlæger, Evalds levned, i månedskriftet Atene, 1813, November, 355—400.

K. L. Rahbek, Erindringer. I. 1824.

C. Molbech, J. E. levned, 1831. (222 sider, med tillæg.)

F. C. Olsen, Digteren J. E. liv og forhold 1774—77, særtryk af Kbhvns. flyvende post, 1835. (99 sider.)

— Anmeldelse af Molbechs bog, i Månedsskrift for literatur XV, 1—46. (1836.)

T. Baden, ligeledes, i Prøvestenen, Nr. 1, s. 15—30.

K. F. Wiborg, Nogle hidtil utrykte træk af J. E. liv, i Ny portefeuille IV, 194—206.

M. Hammerich, E. levned, mest efter hans egne meddelelser. 1860.

N. M. Petersen, Bidrag til d. d. lit. hist. V, 2, 341—414. (1861.)

Hans *efterladte håndskrifter* findes på det kgl. bibliotek, Ny kgl. samling, nr. 489 e. fol.

Side 4. *Evalds slægt.* Jensen, Kirchliche Statistik des Herz. Schleswig, s 420. Ribe skoleprogram 1837, bilag s. 7. J. Kinch, Ribe bys historie og beskrivelse II 255. Terpager, R. C., s. 626. Efter uddrag af Bylderup og Højst kirkebøger, som jeg skylder

Dr. G. Friis i Tønder, er slægtskabet som foran fremstillet. Præsten Laurentius Evald i Dagebøl (1668—98) var en søn af Enevaldus Laurentii i Bylderup; ikke usandsynligt også den Johannes Ewaldus Tunderensis, som 1656 blev student i Leipzig (Kirkehist. saml. IV 527). Nils Enevoldsen (Evald) forekommer sammen med sin moder som altergæst i Bylderup 1679, 1685—86. Hun boede i Lændemark, B. sogn, hvor kirken ejede en bondegård. Nicol. Envaldi, student 1678: Dahl, Fredriksborg skole, p. XLIV (s. 27: H. Leth). Brev (på latin) fra N. E. til Nik. Leth, søn af slotspræsten, dat. Højst d. 26. April 1691, i rentekammerarkivets personalhist. samling. Han kalder heri Joh. Prætorius for sin «patruelis». Efter et mandtal fra Hillerød 1672 hed skifteskriveren i denne by Lavrids Lavridsen; det har da måske været en broder til præsten i Bylderup og bogtrykkeren Joh. Laverentsen eller Lavridsen i Kbhvn. Om denne se Stolpe, Dagspressen i Danmark II 249—71. — «Flensborg-salmebogen» navngiver ingen udgiver, men navnet antydes i fortalens slutning: «den, som søger at *B*efordre *K*risti *Æ*re» (Bærtel Kr. Ægidius). Sml. Dän. bibl. IX 726. Brandt og Helveg, Den danske salmedigtning II s. XLVIII. S. 25—38 meddeles 17 af hans salmer. Oplaget sendtes senere til Kbhvn. og blev udgivet med nyt titelblad fra vajsenhuset, altså rimeligvis efter foranledning af hans søskendebarn Enevald Evald. — Tønder amts mandtal 1743: Joh. Evald, sognefoged, i Holm by, tillige fæster af Hedegård og Elhjem.

Side 5. *Enevald Evald.* Danske samlinger IV, 85—87. 88. 103. Fortale til «den eneste sande og salige visdomskilde», 1752. — Hans første skrifter: Den sande kristendoms rette grundvold i guds og J. Kr. levende og saliggørende kundskab; til de enfoldige og ungdommen, af *E*n som *E*lsker deres salighed. 1720. Begyndelseselementer i de guds ord, d. e. Lutheri liden katekismus, med spørgsmål og svar. 1721. — Vajsenhusets arkiv (tildels meddelt i Exners efterretninger om det kongelige vajsenhus, 1881). Reisers Ildebrands historie, 1784, s. 76. 82 f.

— 3. Vers i «Troende sjæles daglige opmuntring», 1752.

— 10. *De teologiske stridigheder.* Helvegs kirkehistorie efter reformationen II, 19 ff. Håndskrifterne nr. 395 og 398 fol. og 417. 4. i den Ledreborgske samling indeholder en mængde enkeltheder. Her er Evalds originale brev af 21. Juni 1733 mod syndsforladelsen, brev fra «Maria sl. M. Wulffs» til mad. Nordrup osv., en udskrift af Lars Dalhofs bønnebog med en mængde navne, m. m.

Side 11. *Evalds hustru og hendes slægt.* N. M. Petersen, Literaturhistorie V, 2, 341 (sml. Erslevs forfatterlexikon II, 555. Supplem. II, 262). De foran fremdragne slægtskabsforhold fremgår af følgende. Schwarzkopf siger, at den i pietistbevægelsen inddragne mad. Wulff var Evalds svigermoder (D. saml. IV, 86). Hun kalder sig «sal. M. Wulfs», eller «sal. Mattis Wulfs» (Kirkehist. samlinger, 3. række IV, 84. I, 374, hvor «K.» i navnet er fejllæsning for «sl.» — Ledreborg 398 fol.). Denne Mattias Wulf forekommer i Frue sogns døbebog med sin hustru Marie Hansdatter Martens og døbte børn: 27. April 1715, 26. April 1717, 12. Dec. 1718, 4. Jan. 1721 og 30 Juni 1722. Konens broder nævnes som fadder. I årene 1716—21 findes han i skattemandtallene. Svogeren boede 1719 hos ham; han forekommer også i den Evaldske kreds, Kirkeh. saml. 3. r. I, 387. Johannes Evalds moder døde 3. Maj 1791 (Helligånds kirkebog), 76 år gammel, og er altså det først døbte barn Maria (27. April 1715). At E. E. ægtede hende 1739, synes at fremgå af fortegnelsen over enkekassens interessenter (2. oplag 1832, s. 43). Vers om deres forhold: S. Skr. (d. e. Evalds samlede skrifter, ved Liebenberg) II, 307 (om dets forf. se til s. 25).

— **16.** *H. N. Nissen.* Månedsskrift for literatur XV 16 f. Han var født 1704, blev 1738 fuldmægtig i rentekammeret, 1745 rådmand, 1749 rådstueskriver, 1770 viceborgmester; døde som etatsråd 10. Febr. 1771. Over ham er vistnok sørgedigtet hos Evald I, 162.

— **16.** *Vajsenhuset.* Danske atlas II, 112. Thura, Danske Vitruvius I, tab. 108—12.

Sønnernes opdragelse. Brev fra Evald til inspektøren Finkenhagen, af 3. Juni 1751: «Den forandring jeg nødes til at gøre med mine børns information, da jeg har resolveret til at antage nu en informator til dem, som bestandig kan være hos dem», — nøder ham til at bede om et værelse til deres og lærerens opholdssted nat og dag. — Saml. skr. VIII, 41. 143.

— **20.** *J. Fr. Licht.* Fr. Münters biografi af Evald i Dansk musæum, 1782, I 683. A. Sach: A. J. Carstens' Jugend u. Lehrjahre, s. 35 ff. Samme: Gesch. der Stadt Schleswig, s. 212 f. Dansk månedsskrift 1856, s. 192 ff. Slesv. provinsialefterretninger IV, 572. S. Skr. VIII, 91. 98. 42. 143 f. De «islandske sagaer», han 1754—58 kunde få fat i, må have været kongesagaerne, eller snarere Bjørners «kæmpedater», hvori fortællingerne om Rolf Krage osv. Molbech, Evalds levned, s. 11 f. S. Skr. VIII, 145. Kadet: VIII, 30.

Side 22. *Skolelivet.* S. Skr. VIII 42 ff. 91--99. Hans ældste vers, sst s. 144 og 146 (der er begge steder tale om Slesvig. II 273 gøres det urigtig til to forskellige perioder). Sml. II 339.

— **23.** *Examen.* Examensprotokollen i konsistoriets arkiv. Sml. Molbech, E. levned, s. 21. De fire blev immatrikulerede den 24. Juli.

— **24.** *Peder Thomsen Hulegård.* Skattelister over Klædebo kvartér nr. 84, senere 94. Trinitatis sogns kirkebøger. Vers i S. Skr. II 275, lin. 5—6 f. n. 1757 bor «professor Evalds enke» til leje hos ham. Ægtepagt af 23. Nov. 1758, stadfæstet 15. Dec., i Danske kancellis arkiv. Hans moder Arentze, sal. Thomas Hulegårds, levede da endnu. Hans «rigdom» omtales af Evald, S. Skr. VIII 116. 30 f. Bryllupsvers, sst. II 274. Han døde den 2. April 1769, 58 år gml. (II 305).

— **25.** *Studenterlivet.* S. Skr. VIII 99 ff. Holger Hulegård var søn af prokurator Lavrids (Lars) H. og født i Nov. 1740. Han døde som skoleholder i Trinitatis sogn 1778. Thomas H. skrev digte i Evalds manér. S. Skr. II 309. Forf. til det sst. s. 305 meddelte digt om Peder Hulegård var uden tvivl Ole Jakobsen H., student 1761 fra Herlufsholm (Wad, nr. 526); han var nemlig 17. Febr. 69 udn. til kapellan på Nørborg, hvad der svarer til det brugte udtryk: «knap fandt jeg ønskers mål: en stille bolig, et mådeligt og roligt levebrød» (s. 305).

— **26.** *Arense Hulegård.* Hørkræmmer Oluf H. ægtede 14. Marts 1742 Anna Benedikte Borup; den 14. Maj 43 blev deres første barn, Anna Arense, døbt. Navnet fik hun efter sin farmoder; det er dannet af mandsnavnet Arens (hollandsk form af Arnold), som forekommer i slægten. (Rahbek holdt det rimeligvis for fingeret og gengav det ved Arsene, D. Tilskuer 1805, nr. 1). O. H. nævnes i 1743 års skattemandtal som ejer af Vesterkvartér nr. 218; senere er det nr. 249 (nu nr. 55 og gade nr. 33 på Vestergade). Han døde 1753 og efterlod sig 8 børn (Frue kirkebog og skattemandtal 1762). 24. April 1754 ægtede enken Oluf Mandix, der ligesom O. H. var islandsk købmand og hørkræmmer; de havde 3 sønner (den sidste født 1760). Lengnick, slægten Mandix. Danske atlas VI 200 f. Trap, Danmark III 269. — Evalds forhold til Arense, S. Skr. VIII 110. 86. 115 f.

— **29.** *Felttoget 1759—60.* S. Skr. VIII 29. 26 ff. 54. 121. 127. 147. Det var i «våren», s. 73. Manteufel stod i Pomern, s. 31. Dette var tilfældet til midt i Juni (K. W. v. Schøning, Der 7 jähr. Krieg II, s. 73. 97; og Arnold Schäfer, Gesch. des 7j. Kr. II 1, 292. Dansk Musæum 1782, I 689. Månedskr. for lit.

XV 13 f. Øhlenschlæger i Atene 1813, 380, føjer hertil fortællingen om at han «stod i vand til højt op på benene». N. M. Petersen gentager dette (Literaturhist. V 2, 348: «højt op på livet»!) men har husket fejl, som om det kun var ham selv, der satte dette i forbindelse med den senere gigt. Det siges alt af Ø. Broderens skæbne: S. Skr. VIII 38 ff. 33.

Side 34. *Examiner.* Philosophicum, 9. Marts 1761: Latin, optime; Græsk (det ny testamente og Plutark, de pueris inst.) bene et expedite; Ebraisk (de historiske bøger, langt mere end de andre kandidater) optime, osv. — Teol. attestats, 21. Juli 1762: laudabilis. Forlovelse: S. Skr. VIII 71 (sml. 111, næstsidste stykke).

II. Ungdomsårene i København. 1762—70.

— **36.** S. Skr. VIII 113.

Kristlieb Leth Buch, f. 15. Juni 1740, stud. 1756, kand. 1759, senere boghandler i Kbhvn., † 1818, var søn af kapellan Peder Buch i Nyborg; hans enke Anna Marie ægtede 1750 Andreas Wulf (Trinitatis s.), der 1757 boede i huset hos Peder Hulegård, hvis fuldmægtig han var, og døde 1761, 47 år gml. — Erslev, I 251. Suppl. I 271. Hist. tidsskr. 4. række IV 292.

— **37.** *Bekendte.* L. J. Benzon: Rahbek og Nyerup, Digtekonst under Fredrik 5., s. 185; samme, under Kr. 7, s. 76 ff. — J. Kinast: født Ribe 1705; kantor og hører sst., 1736 til Fredriksberg, † 1. Febr. 1773. Adresseavis 17. Febr. 1773. Mnemosyne, IV 387. S. Skr. II 171. 318. — P. L. Hersleb: Wiberg, præstehistorie, I 231. II 245. g. m. Birgitte Marie Hulegård, nævnes i Peder Hulegårds ægtepagt (s. til s. 24). — A. B. Poulsen: Rahbek og Nyerup, Fr. 5., s. 83 ff. Præst i Gentofte og Lyngby, 27. Okt. 1758 til 7. Maj 1762. † Hillerød 4. Nov. 1764. S. skr. VIII 143.

Afhandlingen om en forløsers nødvendighed. S. Skr. VII 221. 54 ff.

— **38.** *Pyrologia sacra.* S. skr. VII 1. 195. Rahbek, Erindringer I 75. 17 f.

— **39.** *Lejlighedsdigte.* S. skr. VIII 148. At det digt, Benzon dadlede, var fra 1765, er aldeles usandsynligt; det må have været fra deres første bekendskabsår, 1762—64.

J. S. Snedorf. N. M. Petersen, V 1, 120. 133.

— **41.** *Lykkens tempel.* S. skr. VIII 149. N. M. Petersen V 2, 251 ff. M. Hammerich, s. 35, anm. Molbech, s. 56 ff. Øhlenschlæger, Forelæsning over Evald og Schiller, s. 29 ff.

Side 45. *Arenses giftermål.* De tidligere biografier henfører dette til Evalds 20. år, 1763, efter hans egne opgivelser. Det rette ses af Frue kirkebog og Adresseavisen 1764, nr. 76: (de to par nævnes:) «begge kopulerede hos brudens forældre». I skattemandtallet 1762 bor Riber til leje hos Mandix; H. P. H. er huslærer. Arense fik en datter døbt den 10. April 1765: Anna Benedikte Rebekka. Denne ægtede senere en skibskirurg Kierumgård og døde tilligemed sin moder af en smitsom feber 1794 (Nord. tidsskrift for hist. lit. og konst, IV 209). R. Riber, som senere havde gæstgiverstedet «den hvide svane» i Studiestræde, † 1795, 65 år gml — S. skr. VIII 148. 86 f. — Kristiane Benedikte, g. m. hørkræmmer Hans Ebbesen. Denne nævnes 1762 som ugift, i hjørnestedet af Vestergade og volden (nr. 253). S. skr. II 105. 270. Arenses omtale af Evald: Molbech, s. 51. Münter, s. 690: Hans elskede troede, at det ikke var alvor med hans tilbud, eller havde ikke lyst at bie så længe indtil han var i stand til at forsørge hende. S. skr. VIII 87. 113 f. 33. 66. 89. 40. 114.

— **50.** *Adam og Eva.* Rahbek og Nyerup, Kr. 7., s. 76 ff. Hammerich, s. 34 f. S. skr. III 3. VIII 152. Af dette sted fremgår det tydeligt nok, at Evalds henførelse af det intime forhold til Carstens til det første bekendskab i selskabet 1764 er aldeles uhjemlet. S. skr. VIII 149 f. Molbech, 110 f. Han var endnu 1769 med til at forkaste «Rolf Krage».

— **52.** *Disputatser.* De paradiso, S. skr. VII 24. 198. Meletemata quædam de pravis scriptoribus et theses variæ de creatione. Sst. 30. 199 ff. (oversættelse).

— **53.** *To års studier.* S. skr. VIII 145. 152. 146.

— **54** ff. S. skr. VIII 45. 40. 48. 140. 28 f. 46. 48.

— **57** ff. S. skr. VIII 78. 199. 51. 175.

— **60.** *Brødrene Trojel.* Valkendorfs kollegiums protokoller i konsistoriets arkiv. Sept. 64 kvitterer Peder Magnus for sin broders stipendium. Biografier af P. M og Peder Kofod T. i deres udvalgte digte (1801 og 1835).

— **61.** *Rogert* (Richter, Jur. kandidater) f. 1742 i Utterslev på Låland, 1759 stud. fra Nakskov, 1774 kand. jur. 1782 vicelandsdommer på Bornholm. † 1813. Forhold til Evald: Ny portefeuille, IV 202. Hammerich, s. 150.

— **62.** *Milling.* Wiberg, Præstehist. II 243. III 8 f.: f. 1745, stud. 1765, kandidat 17. Nov. 1770. 29. Maj 1782 sognepræst. † 1807. Taubers dagbøger i Dansk månedskrift 1865 I, s. 95. 108. 113 (sml. 112. 460) 472. Molbech, s. 248.

Side 63. *Bast.* Wiberg, II 125. Rahbeks erindringer I 284. Født 1747, kand. Dec. 1778, sognepræst i Nestved 1782, prof. 1784, stiftsprovst 1788. † 1803.

Wissing. Mandtal 1762: Vestergade 235, «ugift», g. 31/10 1764 Lucie Knudsen, 18 år gml. † 14/8 1771. g. 8/1 1775 Georgine Sørensen, sal. Kriegers. S. skr. III 309. VIII 187: «min Wissing» (1776). «W.» og «mad. W.» blandt «fremmede».

— **64.** Øhlenschlægers Erindringer, I 212. N. M. Petersen V 2, 365 fl. S. skr. VIII 68.

— **65.** *Pekuniære forhold; fædrenearv.* E. lå på Valkendorfs kollegium fra 1. Okt. 1762 til 30. Sept. 1767 og havde i den tid foruden fri bolig 36 rd. årlig. Det Skelske stipendium på 20—24 rd. årlig havde han fra 1. Avgust 1762 til 31. Jan. 1766 (sidste udbetaling 1. Nov. 65) (Konsistoriets arkiv). Myndighedsbegæringen: Danske samlinger IV 182 fl. VI 380 ff. Danske kancellis arkiv.

— **67.** *Kantater over Fr. V.* S. skr. VIII 148. 151. I 3—16. 171 ff. Rahbek og Nyerup, Kr. 7., s. 47—67. Danske samlinger VI 383 f. Kongl. resol. ved rentekammerets assignationskontor (1766 nr. 24). Atene 1813, 389. Molbech, s. 80 efter Rahbek. Den endnu (1822) dalevende veteran kan kun have været Billeskov, som lå på V. koll. fra Sept. 1765 og døde 1823 (Erslev I 128).

— **70.** *Scheibe.* N. M. Petersen, IV 561. S. skr. I 176. Dansk lit. journal 1780, s. 386 f.

— **71.** *Gerstenberg.* Neuer nekrolog der Deutschen 1823, s. 698 ff. N. M. Petersen V 2, 162 f. Han blev 23. Jan. 1765 ritmester i det 31. Maj 67 opløste old. k. regiment. P. Döring, Der nordische dichterkreis und die schleswiger litteraturbriefe (Sonderburg 1880), s. 23 fl.

— **73.** *De poeseos natura el indole.* S. skr. VII 38. 204 ff. (på dansk). I vedkommende protokol fra kollegiet hedder det ved forårsdisputatserne 1767 om Brix, Billeskov og Evald: tunc temporis ergo ob varia impedimenta eaque gravissima suis partibus defuerunt, — og senere: illis tamen strenue satisfecerunt. Citatet s. skr. VII 196 er altså vilkårlig forandret og vildledende. Lessings Laokoon var rosende anmeldt i Kbhvns. lærde efterretninger for 13. Avgust 1767; selv om E. imidlertid skulde have kendt den, da han skrev sin disputats, har han ikke endnu dengang studeret den mere indgående.

— **75.** *Adam og Eva.* S. skr. VIII 153. III 312. Adresseavis for 1769, nr, 55: «A. og E. er nu udkommen og fås hos for-

fatteren, logerende indtil flyttedagen hos hr. Mejer i Åbenrå, næst hos den franske envoyés hotel.» Nr. 57: «. . . logerende på Rosengården hos skrædder Fastrup.» Nr. 58: «kan ligeledes fås hos hørkræmmerne Horneman og Elsberg på Vestergade.» 1770, nr. 18, nævnes kun de sidste.

Side 77. *Cramer.* N. M. Petersen, V 1, 29 ff. II, 251. 266. Döring, anf. skr. s. 17 ff. (ungdomsvenskab med Klopstok.) Blev 1754 hofpræst, 1765 prof. ved universitetet. (Dansk månedskrift 1865, I 96. 99. 102. 104. 107. 121. 125.) Udgav «nordischer aufseher», virksomt medlem af selskabet for de skønne videnskaber. Christensen, Hørsholm s. 314 f. Forhold til Klopstok: S. skr. VIII 154.

— **78.** *Arveprinsen og enkedronningen.* S. skr. I, 112. 115. 118. Slutningsverset henfører Liebenberg til kong Fr. V (s. 215), men derved bliver det meningsløst, da kongen dog ikke kunde forudsættes at ville «synge» (besynge) nogen følelse. Tanken er denne: «Og skal jeg ikke tillige besynge eder, der var hans lærere —? nej, den salighed, som en Mentor for Fredrik føler, den vilde ingen kunne besynge, uden den mand, hvis død jeg begræder, han kendte den af erfaring.» I digtets ældre form lød stutningen således:

«I bør det regne for en himmelsk ære
vor Fredriks vise lærere at være,
som himlen sig fremstiller her.»

(d. e. Fr., som her fremstiller sig for himlen). Der synes ikke særlig at være sigtet til Ove Guldberg.

— **80.** *Abrahamson.* Lahde, Portrætter med biografier I (selvbiografi). Hist.-biografiske samlinger, s. 385 ff. N. M. Petersen, V 2, 198. Han kendte Gerstenberg og Klopstok personlig i Kbhvn. (Lahde.)

— **81.** *Arnsbach.* Blev 18. Sept. 1764 sek. l. i mønske reg., 15. Maj 1767 sat på 60 rdl. ventepenge. (*Schleppegrel* blev på samme måde afskediget den 21. April 1768.) 17. Okt. 1771 udn. til divisionskvartérmester i flåden. † 26. Marts 1772. (Militæretatens lister og hovedbog.)

— **82.** *«Rolf Krage».* S. skr. III 310. 316. VIII 154. Molbech, s. 105. De tilstedeværende i mødet den 8. Febr. 1770 efter Luxdorphs dagbog i G. A. Baggesens danske skrifter IX 98. Subskribenterne: S. skr. III 308 f. Adresseavisen, 1771, nr. 21: «Tragedien R. K., et nyt originalt stykke af den gamle danske historie, forfattet af Evald, har forladt pressen og er i alle bog-

laderne på børsen, på adressekontoret og hos hofbogtrykker Møller at bekomme for 2 ℔ 8 ß.»

Luxdorphs poetiske smag: Suhms skrifter, VI 70 f. I Bülows håndskriftsamling (Sorø akademi) nr. 137 A 2 findes breve fra ham til C. D. Biehl, fulde af beundring for hendes komedier. Guldberg er der også.

Side 85. *Evalds boliger.* Madam Seneca: Månedsskrift XV 18. Åbenrå og Rosengården: foran til s. 75. I det sidste sted boede der 1762 en «skriverkarl» Oluf Jørgensen, med oberstløjtnant Niels Bul fra Trondhjem og 10 studenter, deribl. Klavs Friman. Mad. Wormstrup: Skattelister 1757 («Sten Wormstrup, gæstgiver og herbergerer, har det nu kun mådelig») og 1762 (Sara Katr. W.; datter C. B. født 17. Febr. 1752; lejefolk, studenter, rejsende.) Ny portefeuille IV 200. Datteren ægtede 6. Maj 1772 klokker Høysgård, † 27. April 73 (75 år gml.) Digtene til datterens fødselsdag (17. Febr.) må være fra 1770; senere kan det ikke være, da det ene trykkes i Dec. 70; tidligere heller ikke; thi han nævner blandt sine digtninge «Adam og Eva» og passions-kantaterne.

— **87.** *Breve til Rothe.* S. skr. VIII 163 f. Nyrop, Den danske boghandels historie, I 322.

Fredriks hospital. Atene 1813. s. 389. Lægen var J. H. Schønheyder, præstens broder. Hundrup, Dr. med. s. 174. Clio I 106. 119. S. skr. II 282. Fr. Münter, s. 694 f.

— **89.** *Plan at gå til Skotland osv.* S. skr. VIII 206. (166.) Molbech, s. 125: Pram sagde, at det havde været Bernstorfs plan at tage sig af Evald.

III. Rygård, København og Rungsted. 1770—75.

— **91.** *Evalds moder.* Peder Hulegård døde 2. April 1769. Alt i bekendtgørelsen om «Filemon og Baucis», Adresseavis 1772, 27. Jan., siges: «til købs i mad. Hulegårds gård på Kultorv, hos sr. Hulevad», og i tiden mellem 11. Maj og 11. Nov. 1781 er gården gået over i dennes eje. Molbech (28. anm.) har oversét navneforskellen og kalder ham Hulegård. Rekvisitionen til ham på en flaske vin er alt fra 1770 (s. 94). Münter, s. 694. S. skr. VIII 18 og VI 133. — VIII 76. 105.

— **93.** *Rygård.* Torkel Baden: Dr. Burman Becker, Efterretninger om familien Baden, s. 17. 18. Aktstykker i rentekammerarkivet. Pladsen som inspektør på de Vordingborgske godser søgte han den 22. Dec. 1770; han blev ansat ved kongl. resol.

af 23. Jan. 71. — Jakob Baden: N. M. Petersen, V 2, 181 ff. 190 f. Evalds forhold til ham, S. skr. VIII 3.

Side 95. *Psykologiske studier*. S. skr. VII 172. VI 56. 30.

— **99**. *Filet*. S skr. II 3. 215. VIII 3 ff. Det averteres i adresseavisen den 24. Okt. 1770 (28. Nov. kaldes stedet: Elhøj på Bernstorf).

— **100**. *Pantakak*. S. skr. VI 260. «Hr. Pantakaks historie»: VI 225—314. Den er her henført til en senere tid, idet tidsmærket s. 294 («hvorfor vi føre krig med Algier») som tyder på 1770, er oversét. For denne tid taler desuden hele det tunge apparat. Om hans ret karakteristiske ytringer om Sønderjylland se Hist. tidskr. 5. række V 195.

— **103**. *Forslag om Pebersvendene*. S. skr. VII 97—167. 224. Molbech, s. 148 f.

— **105**. *Komedien «Pebersvendene»*. Adresseavisen 1771, nr. 29. I nr. 93 (12. Juni) meddeles, at der er indkommen prøver på komedier, men alt for énsidige. Grunden til den ugifte stand kan være forskellig og der bør derfor være flere pebersvende. Herpå svaredes der af én, som var ved at løse prisspørgsmålet, at dette var «bagsnak»; i en komedie måtte der være én hovedperson osv.; han vilde lægge sit forsøg hen. Der svaredes i nr. 102, at det ikke var således ment, der kunde godt være én hovedfigur, men flere bipersoner, som nærmere kunde nuancere arten.

S. skr. IV 187—274. Den opføres 17. Marts 1773, averteres den 20. April s. år. Abrahamson siger, at det var «rum tid» efter affattelsen: Molbech, s. 147. S. skr. VIII 157.

Evalds drikfældighed. Prøvestenen, nr. 1, s. 25. S. skr. VIII 69 ff. Rahbeks erindringer I 75. 87. S. skr. VIII 166. I 60. 72. 68. (II 345 siges dette digt at være fra hans sidste tid.)

— **108**. *I Farvergade*. Månedskrift XV 19.

— **109**. *Filemon og Baucis*. S. skr. IV 33—69. 285. Overskous teaterhistorie, II 464 f. Et fransk stykke, «Ph. & B., drame par mad. **» averteredes i adresseavisen 7. Dec. 1770, og ofte senere, som ankommet. Evalds stykke averteredes den 27. Jan. 1772 (tilkøbs hos Hulevad). Musikken til stykket nævnes i teatrets bibliotek.

— **110**. *«Da jeg var syg»*. Adresseavisen 1771, nr. 157—58. Litr. journal 1781, s. 394: «Dette virkelig lyriske stykke har stået i a.a. og fik dengang en besvarelse, parodi eller hvad man skal kalde det, som ingen kunde blive klog af.»

— **111**. *Vingårdstræde*. Nils Wiborg fik 29. Dec. 1777 sukces-

sionsret efter forvalteren Rafn, som døde 1779. Han udnævntes til hans eftermand 30. April 1781. Ved resol. af 19. Jan. 1787 tilpligtedes han at erstatte tabet ved solgte pretiosa (2698 rdl.), hvorover han tog sin død. Hans efterfølger udn. 27. Juli 87. (Marineministeriets arkiv.) Sønnen Jakob, hvem traditionerne skyldes, var født 1771, men synes at have været plejesøn (Erslev III 542). Ny portefeuille IV 197. 205.

Spendrup. Mads Pedersen Sp., brændevinsbrænder, ejede 1762 stederne 133—35, det første med to baghuse, i Vingårdstræde. Hans søn Peder Mattis var født 1747, teologisk kandidat, senere brændevinsbrænder og destillatør. Han opfandt 1809 et alkoholometer. Erslev, III 204. Suppl. III 220. Evalds forhold til ham og hele familien: S. skr. VIII 169 ff. (173) 251. II 164. 315. VIII 265. 250. General-postdirektionens kgl. resolutioner (8. Nov. 1771) i K. A. Jon Olavsen: Molbech, s. 171.

Side 115. «*De brutale klappere*». S. skr. IV 1—32. 277 f. VIII 13. Overskou II 467—78. Månedskrift XV 19. Hist. tidsskrift 3. række III 260 f. Ny portefeuille IV 198. Molbech, s. 138 ff. Rahbek, Erindringer I 91. Kr. 7., s. 246—54.

— **117.** *Vessel.* S. skr. VI 46 f. Vessel findes også blandt de 69 navne på fremtidige «fremmede» i Evalds håndskrift (se det følgende), men deraf at udlede et personligt venskabeligt forhold er meningsløst; her findes bl. a. også Holberg. Øhlenschlægers fortælling «Digterbesøget», som synes bygget herpå, gør digterens gode hjerte ære, men hviler helt igennem på en fuldstændig misforståelse af Evalds ydre kår og stilling til samtiden. (Sml. til s. 136.)

«*Harlekin patriot*». S. skr. IV. 71—186. 290. Det er skrevet efter 17. Jan. (s. 97) og det falbydes 19. Okt. 1772. Molbech, s. 143. Øhlenschlæger, Evald og Schiller, s. 69 ff. Rahbek og Nyerup, Kr. 7., s. 310—17. N. M. Petersen, V 1, 67. 312. 2, 370.

— **121.** *Frode.* S. skr. V 183. 333 f. 234.

— **122.** *Helge.* Sst. V 212. 340. 234. I kladden er sangen over Schyt, fra Dec. 72, skrevet strax efter Helge; dette har da vistnok været opgivet ved denne tid.

— **123.** *Nyårsdigtene.* S. skr. II 38. 40. 42. De står i kladdebogen mellem et fra Dec. 72 (II 167) og et fra Febr. 73 (II 171) og er altså fra nyår 73. De to første står på den ene led, det tredje på den anden, på 2 sider imellem dem. At de to er fra to søstre synes rimeligt, og da Spendrup havde «søstre», må man nærmest tænke på dem. At de skulde være bestilte og betalte er der ingen grund til at antage. Men opfordringen til

at skrive disse vers kunde da meget naturligt give E. lyst til selv at sende sin moder og stadige velgørerinde et lignende. Sml. i øvrigt s. 218 ff.

Ny uregelmæssigheder. S. skr. VIII 199. Ny portefeuille IV 201 f. 198 f. Suhms memoirer: Kongen og Støvlet-Katrine trængte ind i et hus i Gotersgade og «bankede den bekendte hore Cæcilia af, og hørte man på gaden at hun råbte indenfor: ak, D. m., spar mit liv;» osv. Det bekendtgøres 22. Marts, at P. opføres «for forfatteren, hos hvem sedlerne fås dagen før, såvel som samme dags formiddag, i nr. 133 i Vingårdstræde.» S. skr. VIII 88. Scenen med Arense henføres til Rungsted eller Søbækhus, men med urette; han skildrer den, vistnok i beg. af 1775 og siger: «det er neppe 2 år siden» (se til s. 140). Udtrykket «min énsomme *hytte*» betyder kun bolig, stue, sml. VIII 86: «o du, som smerten har gjort følsom og øm, du som mishandlet, forladt af verden sidder i *din énsomme hytte* og læser dette blad . . .» Om hans nedbrudte helbred ved denne tid: Molbech, s. 115 anm.

Side 126. *Rungsted kro.* Månedskrift XV 20. Christensen, Hørsholm, s. 83. 268 ff. 275. Rentekammerets sæll. kontor, kongl. resol. 1763. nr. 30. Regnskaber for Hørsholm amt. Katrine Marie var, da de 1759 kom til sognet, 26 år gammel. (Opgivelse af sognepræsten i Birkerød.)

— **128.** *«Rungsteds lyksaligheder» m. m.* S. skr. II 51. 53. 243—4. At begge digte er fra denne tid ses af overskrift og kladde. Rimeligvis har han først skrevet til moderen, hvorefter datteren da også «begærede hans sang». At oden er til moderen, og ikke, som man har villet gøre gældende, til datteren, ses tydeligt af kladden; han kalder hende sin «barndoms veninde», sin «kummers veninde», den «ædle veninde», altsammen udtryk, som umulig kunde sigte til datteren. Også som den foreligger trykt, sigter den til moderen; det er «hytten», som velsignes, det skyldfri asyl, de venlige «pligter» osv. At den først blev trykt efter hendes død viser det samme; den var skreven alene for hende, men fristelsen til at trykke den som hendes eftermæle var stor, da den var digterens ypperste sang. Havde den været rettet til datteren, kunde intet tidspunkt være mere anstødeligt. Abrahamson udtaler sig endelig for det samme. Begge sange gik på bekendte gamle melodier; «R. lyksaligheder»: «Når sortnende skyer» (Abrahamson siger: den samme tone er en meget smuk tone); «til A. H.»: «Venner som vil ikke svige». Alm. d. lit. journal 1782, s. 392. 394. —

Brudstykkerne «Aftenen»: S. skr. II 183. 186 findes i det i det følgende omtalte hefte fra Rungsted. Den s. 183 nævnte lokalitet er her (s. 327).

Side 129. *«De fremmede»*. S. skr. VI 23—223. 320. Tidspunktet for affattelsen er tydeligt angiven: Nr. 1, s. 37: «for omtrent 5 fjerdingår siden»; nr. 3, s. 64: «selskabet bar vedvaret henimod halvandet år»; der er regnet fra 16. Jan. 1772 (s. 37). S. 47 omtales «kærlighed uden strømper», der blev opført 26. Marts 73, 2 dage efter «pebersvendene». Endvidere ss. 59. 66—112 (90). 173 f.

— **132.** *«Frode»*. S. skr. VIII 212. II 183 (sml. «Helsinge» begge steder, samt i «Rungsteds lyksaligheder»). At han gerne vilde skrive et heltedigt, ses af brevet VIII 197. Han gjorde også engang et tilløb til at oversætte Klopstoks «Messias». III 296 ff,

— **133.** *«Balders død»*. Der udsattes d. 11. Maj 1773 en præmie på 200 rd. for et syngespil. Overskou, III 38. N. M. Petersen V 2, 373. Sml. Hist. tidsskr. IV 326. Luxdorphiana, s. 488. Luxdorphs dagbog i G. A. Hist.-biografiske samlinger, s. 145. Rahbek og Nyerup, Kr. 7., s. 347 ff. Hammerich, s. 65.

— **134.** *Breve*. S. skr. VIII 169 ff. Olsen, Evalds liv og forhold, s. 23 ff. Øhlenschlæger fortæller, at brødrene Stolberg, de to digtere, «under deres ophold i Danmark kendte, elskede og beundrede Evald». Atene 1813, s. 391. Dette henhører da til denne tid, da deres moder, grevinde Charlotte blev begravet juleaften 1773 fra Rungstedgård, som de ejede. Men nogen stor betydning havde bekendskabet neppe.

— **136.** *Evalds «fjender»*. Fra foråret 1774 er nogle tyske vers (skrevne på koncepten til et bryllupsdigt af 4. Marts. S. skr. II 127. 294. 208. 342), i hvilke Evald tiltaler sine avindsmænd med olympisk overlegenhed: «Thoren! wie lange verfolgt ihr den barden —?» Han svæver højt over verdens smålige vrævl, «leger med stjernerne» og hører kun af og til en fjern lyd fra dybet:

«wundert sich, was doch für tierchen hier unten ihn hassen und fürchten,
schüttelt das flammende haupt und verfolgt die weitschweifende bahne
ruhig und lächelnd, und hell wie der mond beim gebelle der hunde.»

Han tænker her uden al tvivl særlig på de mænd, som samledes i det «norske selskab» og fandt en tilfredsstillelse i at forfølge ham med deres sarkasmer. Da klubforholdene o. l. imidlertid kun i meget ringe grad kunde berøre Evald, har jeg forbigået dem og henviser til J. Levin, Wessels samlede digte, XLVII—XCI, og andre ældre skrifter. Af nye oplysninger skal her kun nævnes, at Luxdorph 30. Okt. 1772 lod sig optage i norske selskab, til hvis klassisk-franske formalisme han sluttede sig. På ham og ligestillede tænker vel Spendrup nærmest i sit brev. Med hensyn til «mad. Neergårds kaffehus» i Badstustræde, hvor det evaldske parti mødtes, kan bemærkes, at té- og porcellænshandler Villum Mattis Neergård boede i Badstustræde nr. 79 (nu nr. 9); han havde pensionat for studenter o. l. Han døde 22. Jan. 1773, hvorefter hans enke, Anna f. Mygind, som dengang var 37 år gml., fortsatte hans forretning († 11. April 1793). (Sml. Rahbek, Digtekonsten under Kr. 7., s. 286 f.

Side 140. *Levned og meninger.* S. skr. VIII (s. 15—21; findes i håndskrift i det hefte, hvori senere «Balders død» er indført; vistnok skrevet før opholdet i Rungsted. Strax efter det følger uddrag af efterretninger om andre verdensdele, Amerikas opdagelse osv.) S. 23—134; originalen er bevaret bl. Evalds håndskrifter. M. h. t. affattelsen falder skriftet i to dele. *Den første,* læg 1—3 (trykt s. 25—72) omtales i Febr. 1775 som læst af Schønheyder. S. 57 siges begivenheden på højen (forsommer 1759) at ligge 16 år tilbage i tiden; det er rettelse for 15. Endvidere er skrevet i tilslutning hertil: læg 4, det trykte s. 73—88. — *Fortsættelsen* er skreven i foråret 1778, 4. læg til ende (s. 89—101) og 5. læg (ud); s. 105 nævnes oden om indfødsretten, som først da blev færdig; s. 90 siges, at han har sit udkomme på et år, hvad han ikke kunde sige før efter opførelsen af Balder i Marts 78.

— **141.** *Hefte med digte.* Iblandt håndskrifterne (første blad er fejlagtig indordnet som nr. 5 i heftet med «Rolf Krage»). Det begynder med «J. N. J.» og Klopstoks vers: «Lass mich die seligkeit geniessen»; derefter Evald II 183 og 79; Gellert: «Wie gross ist des almächtigen güte» (1. vers); Evald II 186. Sterne: «sciences may be learned by rote, but wisdom not». Opinions of Evald: VIII 220 f. digte, II 193. 187 (330). 72. Opinions of E. VIII 221 ff. II 53 (1. vers). Afbrudt; senere brugt som kladdebog til breve fra 1776 (VIII 184. 253) og digte (II 130: Febr. 1776 ff.). Digtet over mad. J. stod i adresseavisen for 17. Maj, «Rungsteds lyksaligheder» den 28. Juni.

Side 143. *Ægteskabsplaner.* N. M. Petersen sætter al sin kraft på at bevise, at E. vilde ægte Anna Hedvig og at man gjorde ham blodig uret ved at ville hindre det: V 2, 390 ff. Men det lader sig umuligt fastholde overfor Schønheyders udtalelser. Om Anna Hedvigs ægteskab se Erslew III 627 f. († 1788). I skattemandtallene findes hun anført i hjemmet til Juli 1776; i det næste, fra Jan. 77 er en broder trådt i hendes sted. Oluf Jakobsen ægtede iøvrigt 13. Maj 78 jomfru Sofie Hedvig Roers; de fik 3 uger efter en søn døbt. 19. Okt. 1780 udnævntes han igen til fiskemester, efterat have fungeret siden forpagtningens ophør 1778. Han havde 15. Juni 79 solgt Rungsted kro til en kapt. Soelberg; afgiften var ved resol. af 24. April 75 nedsat til det halve, da kroen havde tabt meget ved at kongevejen var trådt i steden for strandvejen som hovedfærselslinje. † 1781.

IV. Søbækhus og København. 1775—81.

— **145.** *Søbækhus.* Molbech, s. 180. Olsen, s. 68. Danske Atlas, VI 27. S. skr. VIII 177. 183. 109. Skattemandtal. Kirkebøger: Tikøb: 27. April 1772, Herman Lems barn «fra Sømøllen» Konradines dåb m. m. Asminderød: 9. Juli 1771, Herman Lem, forvalter på Krågerup og jfr. A. D. Kolbel vies. Tikøb: 1788, døbt fra Sømøllen, Nils Povlsen en søn — fadd. jfr. Konradine Lem ibidem. 1788, 2 April begravet Lem fra Søbæksmølle, gl. 56 år. Øhlenschlæger opfattede både boligen i Rungsted og den i Sømøllen som *krostuer* af simpleste slags! Pastor H. G. Kaae, præst i Tikøb 1844—83 havde i sin første tid berettet en gammel pige i Mørdrup, som i sin ungdom havde opvartet Evald i Søbækhus (meddelt mig 7. Avgust 1885).

— **148.** *Apologi.* S. skr. VIII 226.

— **153.** T. Baden, Prøvestenen, nr. 1, s. 27 f. Sml. Suhms skrifter, X 36.

— **154.** *Herskabet på Krågerup.* Hist. tidsskrift, 4. række, II 4 fl. S. skr. II 56. 245. 262. — 197. 199. 202. 340. Sang til Rantzau, sst. II 204. 341. Fr. v. d. Maase døde 20. Maj 1774; hans enke var født 10. Jan. 1742. (Moltkernes stamtavle i G. A.)

— **156.** *Brev til Spendrup.* S. skr. VIII 177. II 130. 299. Digtet til Brynniche lader Øhlenschlæger være skrevet til en ung murmester, svigersøn af en parykmager, som ikke forstår et ord af det. (Poetiske skrifter XXVI 164 fl.)

Side 157. *Jomfru Kølbel.* S. skr. VIII 129. 192 (E. lil M.: «Hav den kærlighed at svare mig som snarest, eller i mangel af tid at lade Deres Kølbel svare mig»). Blandt de fremmede: «Jomfru Kølbel, ... Lem, Kølbel, Kølbel Skr.» I Tikøb kirkebog findes: «1772, dom. 10 p. t. døbt fra Tipperup mølle: Hans Henriksens (?) barn Kristian Martin. Jomfru Kristine Kolbel bar barnet. Fad. msr. Kolbel osv.»

— **158.** *Brevvexling i efteråret 1776.* Ny Minerva, Jan. 1806, s. 79. S. skr. VIII, 178. 180. 184. (I 148) 185. 253. Molbech, s. 80, anm.

— **162.** *Forår 1777.* S. skr. II 67. 252. — 58. 247. 249. — I 85. 196. II 346.

— **163.** *F. Moltke.* Breve fra ham: Olsen, s. 81 ff. Hist. tidsskr. 4. række II 113 ff.

— **164.** *Bolig i København.* A. K. Skou: Hun søgte 1812 om forfatterhonorar for «Harlekin patriot» og var da 77 år. 1786—95 var hun læremoder ved vajsenhuset (til dets opløsning ved branden). Exner, Vajsenhuset, s. 60. S. skr. V 333. Evalds testamente (Molbech, s. 246 fl.); originalen i Danske kancellis arkiv, er med hendes hånd. Stedet i adresseavisen 1778, nr. 39 (her s. 167). At E. rimeligvis alt var i København i slutningen af Avgust, ses af Moltkes brev med digtet «til den danske skjald»; thi dette er let sammenfoldet med udskrift, ligesom de andre billetter fra Kbhvn., der er overbragte ved bud, medens de ældre, til Søbækhus, har ligget i postkonvolut.

— **165.** *Opførelsen af «Balders død».* Overskou, III 84. 86. 109. 111. 147. Rahbek, Erindringer I 252 ff. Månedskrift XV 13. 17. A. D. Jørgensen, Den danske skueplads i årene 1772—84 (For idé og virkelighed, 1871, s. 286 ff) Adresseavis, 1778, nr. 39. 41. 44. Udgiftsregnskab blandt E. papirer.

— **168.** Levned og meninger. Se anm. til s. 140.

— **170.** *«Fiskerne».* Hammerich, s. 88 f. (Nord. universitets tidsskr. V I, 24—41) faksimile af «Kong Kristian», s. 149. S. skr. V 83—280. 285—305. 332. VIII 187. 254. Overskou, III 155. 180 f. 203. Suhm, skrifter VI 71. Hist. tidsskr. 4. række II 114. Anmeldt i Litr. journal 1780, 185 ff. (personerne tilstede s. 188).

— **172.** *«Hamlet».* S. skr. V 219. 344. Münter, s. 697. Overskou, III 227 f. N. M. Petersen V 2, 406.

«De fremmede». «Mester Synåls levned» i Almindeligt dansk bibliotek, 1780, I 113—52 og 225—44. Den oftere omtalte navneliste, som findes i margenen på 2. læg, ses strax at

være fra denne tid. Den lyder således i sin helhed: Mad. Wissing. M. Hulgård. Frue Walter. Jomfr. Kølbel. Marie. Min moders pige (igen udslettet). Wissing. Hornemann. Elsberg*). Hulevad. Hulegård. Carstens. Moltke. Berte. Warensted. Sporon. Edinger. Kraft. Schønheyder. Rothe. Snedorf. Abrahamson. Jomfru Olsen. Rossin. Schwarts**). Holberg. Fabricius. Müller. Dr. Schønheyder. Braem. Post Hansen. Hansen. Bensen. Proft. Gyldendal. Schow. Obel. Troyel. Troyel. Sylling. Lønborg. Evald. Riegelsen. Hayn. Nielsen. Holst. Spendrup. Nachtigall***). Mad. Nachtigall. Schwabo. En islandsk sekret. Lem. Kølbel. Kølbel skr. Cant. Howe. Cant. Falck. Org. Krone. Münster. Bast. Dræby. Wessel. Rothe. Langebek. Wiborg. Mad. Neuhausen. Faxøe. Schiøt. Wandal. Den unge Snedorf. Mad. Schults.

Side 173. «*Børnevennen*» «Et ugeblad, første del, andet forbedrede oplag». Det er oversættelse af «Der Kinderfreund etc. 2. verbesserte Auflage. 2.—16. Okt. 1775.» (Dagbladet, 25. Febr. 1888).

«*Om almuens oplysning*». S. skr. VII 169—91. 233 (s. 174. 180. 191). Visen om selvmord, I 74. Af anmeldelsen i dansk lit. journal, 1780, s. 393 ses det, at man spottede E. for dette forsøg.

— **175.** «*J. E. samtlige skrifter*». 4 bind, 1780—91; boghandler Profts forlag; med kobbere. Fortale af 14. Febr. 1780: s. skr. VII 135; dedikation til kongen, 7. April 1780, sst. s. 245. Molbech, s. 208. Første del meldes som udkommen på omslag til dansk lit. journ. for 1. kvartal 1780. (Om testamentet se til s. 164.)

— **176.** Kantaten over Bredal: Levins udgave af Wessel, LXVIII.

— **178.** *Moderen.* Ny portefeuille, IV 203 f. Verset tyder på den tid, E. digtede «liden Gunver», altså før fødselsdagen (18. Nov.) 1778. Enevald: født 1753; undervises af Adzer, der førte dagbog over hans dovenskab (Rahbek, Erindringer I 17 f.); 26. Avg. 1778 fik han anciennetet som premierlieutenant; 16. Febr. 80 udnævntes han dertil, ved 1. husarreg. 2. eskadron; 2. Nov. 82 stadfæstes krigsretsdommen; 1784 afskediget; 4. Marts 85 pensionen kapitaliseret (til 1000 rd.). 2. Sept. 85 skriver han fra Lyneborg, at han vil gå til Rusland (krigsarkivet). Skiftet efter moderen: Månedsskrift XV 17, anm. Sml. Ny portefeuille IV, 195.

---

*) De to sidste hørkræmmere på Vestergade.

**) De 3 sidste skuespillere.

***) Evalds skrædder 1778.

Side 180. *Yngre venner.* Peder Kofod Trojel: biografi i udg. af broderens og hans digte; jurist, dr. jur. 1779; byfoged i Fåborg. † 1784. Ove Malling: kammersekretær i generaltoldkamret; † 1829 som statsminister og historiograf. K. L. Rahbek: Øhlenschlægers erindringer, I 212 (forkortet udgave, s. 138). Fr. Bruun: Wahrheit aus Morgenträumen, s. 120 ff. K. Kraft, Fr. Snedorf og A. B. Rothe, der nævnes blandt «de fremmede», var tilligemed Fr. Münter «avskultanter» i literaturselskabet: N. M. Petersen, V 2, 298. J. Levin, Wessels samlede digte, LVII.

— **183.** *Ophold i Gentofte.* S. skr. III 6: 2. Juli 1779 i G. Brev til ham herud fra Schønheyder, N. M. Petersen V 2, 406. Clio I 119 f. (Georg Høsts biografi sst. s. 134 ff.). Efter brevet S. skr. VIII 205 synes det næsten, at han var der igen 1780 (sml. s. 257).

— **184.** *Portræt.* Alm. dansk lit. journ. 1780, s. 331 ff. 408 ff. S. skr. VIII 257. Münter, s. 700. Øhlenschlæger 1813, s. 392. 397. P. Hansen, D. literaturhist. II 214 ff.

— **185.** *Begravelsen.* N. M. Petersen, V 407 f. Rahbek, Erindringer I 366. Prøvestenen, nr. 1, 26. Striden om følgets størrelse afgøres af Luxdorph, som i sin dagbog siger: «E. begraves med et følge af 66 par.» I året 1767 strøede fattigfolk blomster på provst Geerkens grav i Flensborg; det var ualmindeligt og mindedes i hans biografi (Clæden, Monumenta Flensb. I 661). — Det påtænkte monument og skuepengen blev det ikke til noget med. Overskou, III 228. Efter teater-regnskabet 1783—84, nr. 293: prolog over Evald, trykt af Thiele i 500 exempl. til uddeling bl. tilskuerne, de 100 i sølvpapir, de 400 i sort; den fremsagdes af jfr. Møller.

V. Evalds Digtning.

Kritik af Evalds digtning. Se bl. a. Øhlenschlægers forelæsninger, Om Evald og Schiller; Hauchs Æstetiske afhandlinger 1861; Sig. Müller, Om J. E. som dramatisk forfatter (Kristiania 1876). P. Hansen, D. literaturhistorie II 1886 o. a.

Side 193. Samlede skrifter I 8. 15. 30.
— **194.** I 25. III 58.
— **195.** III 65.
— **196.** III 126. 128.
— **198.** III 140.
— **200.** II 110.

Side **201**. II 118.
— **202**. II 114. 130.
— **204**. II 156.
— **205**. II 167. 171.
— **206**. II 25. 124.
— **207**. II 27. 122, 187.
— **208**. II 183.
— **209**. II 186.
— **211**. II 49. 241. Det findes i koncept *før* det fra Dec. 1772 (s. 167) I 91.
— **212**. II 189. I 85. (II 346).
— **213**. II 102.
— **215**. II 159. 164.
— **216**. II 31.
— **218**. II 42. Originalen i koncept blandt Evalds papirer; efter denne er texten, som den her meddeles, rekonstrueret, enkelte steder med optagelse af forkastede, men formentlig heldigere vendinger. I de her meddelte vers findes især følgende afvigelser fra Liebenbergs text. Vers 2, anden halvdel, hos Liebenberg:

Dybt sank jeg, strudlen trak mig ned
i Kaos; natten greb mig svage;
da drog din stråle mig tilbage,
ufattelige kærlighed!

Disse udtryk vanskeliggør kun yderligere tankegangen og forleder udgiveren til at tænke på den *guddommelige* kærlighed, medens digteren udelukkende sigter til den *moderlige*. Hele det følgende vers vilde være uforståeligt uden denne forudsætning: moderen, hans sjæls vejleder, var jo den, som valgte ham, — i hende er gnisten af gud, den moderlige kærlighed, og hun er på én gang dens tempel og dens præstinde.

Vers 4, l. 5. 6 har Liebenberg således:

vís mig mit forbund med din lyst,
vort venskabs underlige kæde.

Vers 5, l. 5—8. Dette ypperlige udbrud har udg. helt oversét, skønt koncepten her har en henvisning «se ovenfor»; at der derved sigtes hertil, kan der ingen tvivl være om. Udgaven har her de tilsvarende linjer i det følgende vers.

Vers 6, l. 1—4 er ligeledes forbigået i udgaven (der er altså dannet ét vers af de her meddelte to, første halvdel af det første og anden halvdel af det sidste).

Vers 7. Dette lyder hos Liebenberg således:

Og har Kamønen sang til eder,
I underlige billeder
af hine spæde saligheder,
min barndoms ædle prydelser?
Hvad farve skal du skildres med,
du dyd, som kun en moder lærte
vor sjæl og tylte i vort hjerte,
du rødmende uskyldighed?

Vers 9 har i udgaven i l. 5 ordet «vilje» og i l. 7 «lyst».

Side 221. II 47.

— **222.** II 53. 51.

— **223.** II 93. 89. Det er en fejl, når udg. siger, at det kløverblad som forherliges, er de to brødre M. og deres *svoger* Hauch (s. 263); det er *hustruen,* som menes (. . «sin Hauchs ømme svulmende barm» . . .), sml. II 289.

— **226.** Sml. mine bemærkninger om Evalds literære forhold til Brorson o. a. i skriftet: *Hans Adolf Brorson,* s. 59 ff.

— **230.** V 15.

— **231.** V 20. 23; her især efter Evalds oprindelige digtning, s. 244 ff.

— **232.** V 27, sml. 245.

— **233.** V 50. 8.

— **234.** V (60) her efter det oprindelige, s. 260. 73.

— **237.** Ynglinga saga kap. 36:

ok austmarr
jöfri sœnskum
Gymis ljóð
at gamni kveðr.

— **238.** V 161. 89.

— **239.** V 179. 89. 101.

— **240.** V 116 ff.

— **241.** V 147 ff.

— **242.** V 109. 98. 138.

45